

Inkijk-
exemplaar

DE BUURTSCHAP AUSTERLITZ

in het licht der historie

door

W. GRAPENDAAL,

Commies 1e klasse ter gemeente-secretarie van Zeist

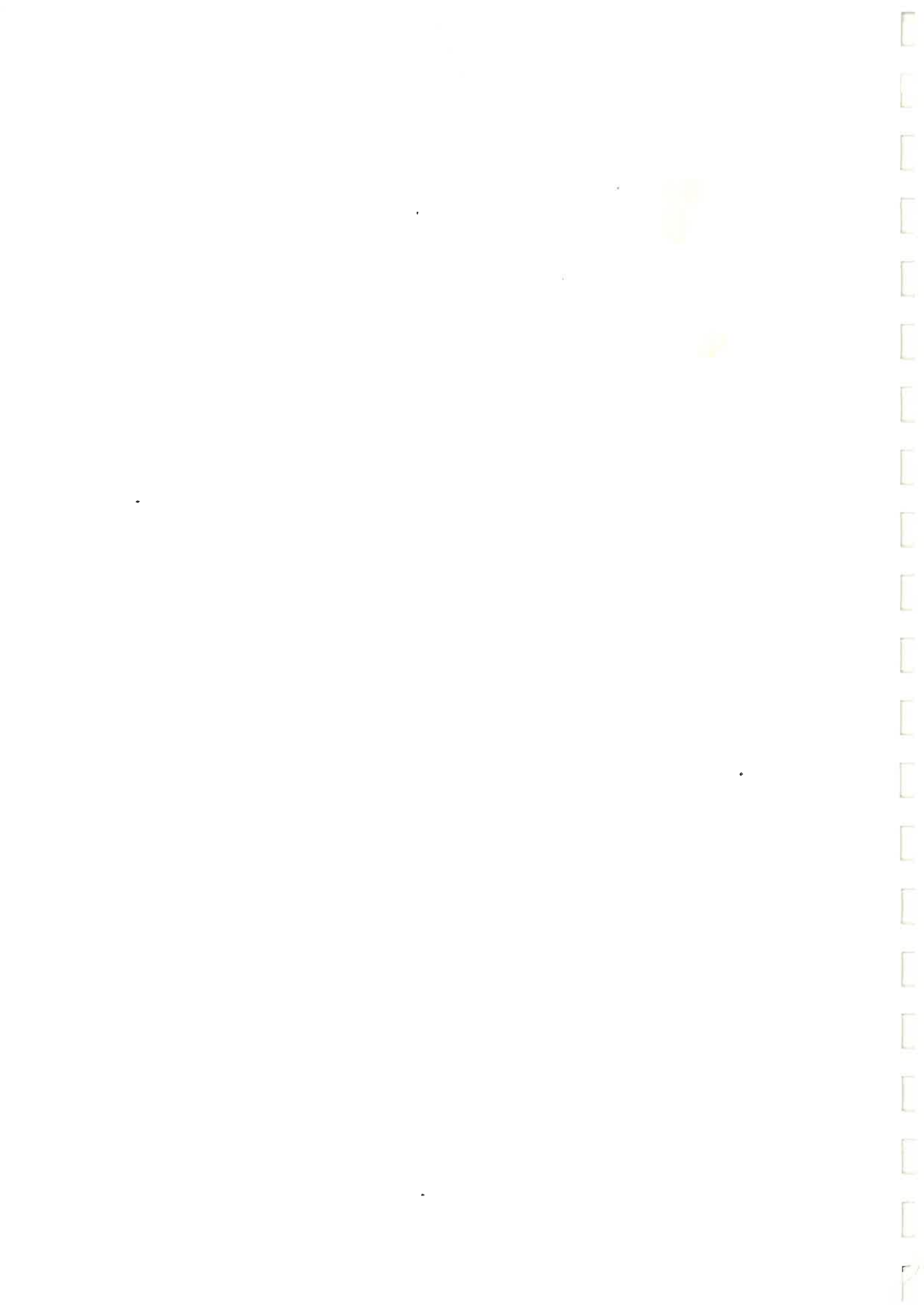
inkijk.
exemplaar

De Buurtschap Austerlitz

in het licht der historie
door

W. Grapendaal

in leven commies 1e klasse ter gemeentesecretarie van Zeist

INHOUDSOPGAVE

	bladzijde
Inleiding	1
Ontstaan	3
Ligging	10
Grondgebied	11
Eigendom	13
Bevolking	22
Openbare orde, zedelijkheid en gezondheid	28
Openbare veiligheid	42
Verkeer en vervoer	51
Bodemproduktie	56
Onderwijs	60
Godsdienst	70
De Pyramide	74
Marmont	76
De Beaufort's	78
Meester Gramser	81
Van Nieuwenhuizen	86
Dokter Hermans	88
Ds Barendrecht	90
Ten besluite	92
Literatuur	93
Kaarten	94

INLEIDING

In zijn werkje over: "Onze oude archieven" deelt Ulbo J. Mijs, oud-burgemeester van Middelharnis en later van Gouda, mede, dat hier te lande de opvoering had plaatsgevonden van het toneelstuk van Maeterlinck, waarvan de vertaalde titel luidde: "De blauwe vogel van het geluk".

Dit stuk had bij hem een onuitwisbare indruk achtergelaten. In het bijzonder was hem bijgebleven het tafereel, dat de hoofdpersonen, de kinderen Tytyl en Mytyl, op hun zwerftocht door het droomland en op zoek naar de blauwe vogel, waarvan het bezit volmaakt geluk heette te geven, aankomen bij de woning van hun overleden grootouders, die zij van verre op een bank vóór het huisje in diepe slaap verzonken zien zitten, maardie, bij de nadering der kinderen en hun spreken over hen, ontwaken.

Een blijde begroeting volgt en er ontspint zich een gesprek. Een van de kinderen vraagt dan of de oudjes, sinds zij gestorven zijn, nu maar altijd en altijd slapen, waarop de grootvader antwoordt: "We slapen wel veel en lang, maar zodra je over ons spreekt, aan ons denkt of je in gedachten maar een ogenblik met ons bezighoudt, dan worden we daardoor gewekt en leven we weer".

Deze woorden heeft ondergetekende in gedachten menigmaal toegepast op onze oude archieven, die in hun bewaarplaatsen staan als in doodsslaap verzonken, maar die, zodra iemand aan hen denkt en zich met hen bezighoudt, weer tot leven komen en verhalen van hetgeen zij in hun binnenste hebben bewaard omtrent het leven en werken, het lijden en strijden van lang heengegane geslachten en van vervlogen tijden.

Deze zo menigmaal naar voren gekomen gedachten zijn thans in een daad omgezet door het samenstellen van schetsen over de geschiedenis van Austerlitz. Dit werk had ondergetekende echter niet kunnen uitvoeren, indien hij niet de nodige steun en medewerking had verkregen van de heren: A.P. Timmer, gemeentesecretaris, J.H. Martens, hoofd der afdeling registratuur c.a. ter gemeentesecretarie, prof. dr. J. Ph. de Monté verLoren, secretaris van de Hoge Raad van Adel, ds. K. Koopmans, predikant, G. Vlastuin, hoofd der openbare lagere school, mej. A.W.M. de Beaufort en vele anderen. Dankzij hun medewerking en niet te vergeten de toestemming van het gemeentebestuur, kan hij de lezers van dit geschrift een beeld geven van de geschiedenis van Austerlitz, dat in deze maand zijn 150-jarig bestaan viert.

Hij is zich bewust, dat dit werk, dat hij verrichtte naast zijn gewone arbeid ter secretarie, geen aanspraak maakt op volledigheid en nog minder op enige wetenschappelijke verdienste. Men beschouwe het als een eenvoudige bijdrage zijnerzijds om hen, die bij de feestelijke herdenking van het verleden iets meer van de geschiedenis willen weten, van dienst te zijn.

Zeist, juli 1954

W. Grapendaal

ONTSTAAN

Vóór 1804, toen de stichter van de buurtschap Austerlitz, de luitenant-generaal A.F.L.V. de Marmont met zijn franse-bataafse troepen in het kampement op de heidelanden verblijf hield, werden op 20 februari 1803 in het dorp Zeyst vier compagnieën van het 8e regiment franse huzaren ingekwartierd. Op 28 mei d.a.v. sloegen een kapitein, een luitenant en 87 sapeurs hun kampen onder Zeyst op en op 29 mei vond weder een inkwartiering plaats en wel van twee kapiteins, een luitenant en 45 mineurs.

Geregeld werd de schout van Zeyst met inkwartiering lastig gevallen, hetgeen vele beslommeringen met zich medebracht. Toch was het verblijf dezer militairen maar een voorspel van wat er op de heidelanden onder Zeyst zou plaatsvinden.

De oorlogsverklaring van Engeland aan Frankrijk op 18 mei 1803 deed Napoleon besluiten zes legercorpsen bij het Kanaal samen te trekken om een landing in Engeland te kunnen bewerkstelligen. De Bataafse Republiek (bestaande uit het tegenwoordige Nederland en België) moest als bondgenoot van Frankrijk bezetting toelaten van en militairen leveren aan het 2e legercorps, aanvankelijk onder het bevel van Victor en vanaf maart 1804 onder dat van Marmont. Dit 2e legercorps bestond, behalve uit het bataafse leger, uit 6 regimenten franse infanterie en 2 regimenten franse cavalerie, tezamen 36.000 man sterk, welke legermacht in 2 divisies verdeeld was. De eerste divisie, bestemd voor de expeditie tegen Engeland, zou te Texel worden ingescheept en bestond uit 22.000 man Bataven en Fransen; de overige troepen lagen als bezetting ter bewaking van de Republiek in het land verspreid.

Aanvankelijk, namelijk in 1803, was de luitenant-generaal Marmont met een van zijn legeronderdelen ingekwartierd in de stad Utrecht, waar hij zijn hoofdkwartier gevestigd had. Zijn troepenmacht ontbrak het aan veel, waar nog bij kwam, dat de gezondheid en geoefendheid veel te wensen overliet. Om hierin verbetering te brengen toog de jonge en voortvarende luitenant-generaal, die zich in de van Napoleon's luimen afhankelijke Republiek een despotisch gezag aanmatigde, onmiddellijk aan het werk met als gevolg, dat Marmont met zijn generaals en officieren een inspectietocht hield op de onafzienbare heide nabij Zeist om daar een geschikte plaats voor een kamp te zoeken. Hier stelde hij de plaats vast waar het kamp zou komen. De tenuitvoerlegging van zijn plan-

nen ging echter aanvankelijk niet zo gemakkelijk. Eerst wilde Napoleon zijn toestemming niet geven. Verder trachtte de bataafse regering Marmont van zijn voornemen af te brengen, omdat zij een verhoging van de kosten voorzag. Bovendien voelden zijn eigen generaals er weinig voor de gezellige hollandse steden te verlaten om ergens op de heide te gaan kamperen. De bataafse regering had Marmont erop gewezen, dat het onmogelijk was om op de heide te kamperen, omdat er geen water te vinden was. Hij loste dit probleem echter op door een waterput te laten graven. Zelf keurde hij het water, dat van uitstekende kwaliteit bleek te zijn en ging toen met voortvarendheid te werk. Het graven van een der putten, welke een diepte had van 30 - 45 voet, had volgens het register van de "Dorpslasten van 1780 - 1810 van Zeyst, Stoetwegen en Cattenbroeck" reeds plaats op 31 mei 1804.

De opdracht omvatte het maken van een 30-tal van die putten; om elke put werden de tenten van de verschillende legerafdelingen geplaatst. Marmont moet zelf een plek in het kamp uitgezocht hebben waar hij zich installeerde in een grote witte tent, welke de bataafse regering speciaal voor hem had laten maken. Alle tegenwerking ten spijt, slaagde hij erin zijn manschappen op de "Heide bij Zeist" in het zogenaamde "Napoleon-kamp" samen te brengen.

Had Marmont reeds veel tegenwerking ondervonden, nog meer tegenslag wachtte hem.

Toen hij zijn leger van 20.758 man op 20 juni 1804 bij heldere zomerhemel de tenten liet opslaan, begon deze plotseling door samenpakkende donkere wolken te verduisteren. Het regende al spoedig zoals het in geen tijden in Holland geregend had; de grond werd doorweekt en weldra moest ongeveer 400 man in het hospitaal te Utrecht opgenomen worden. De anderen bleven ontevreden op de heide achter en generaal Marmont kreeg van al deze ellende de schuld. Maar zoals aan alles een einde komt, zo ook aan de regenval. In het kamp van Napoleon, dat ongeveer 3 km lang en $\frac{1}{2}$ km breed moet zijn geweest en zich uitstrekte van 't Noordhout langs de Kamperlinie tot de Odijkersteeg (Odijkerweg), ontstond toen grote bedrijvigheid. De soldaten geraakten druk in de weer om hun natte plunje te drogen, anderen sleepten doorweekte dekens naar buiten om die uit te wringen en in de zon te drogen. Om de legerafdelingen - zo vertelt ons P.G. Bins - groeven de soldaten greppels; ze legden wallen aan van zoden en plaggen en effenden de grond. Reeds na een paar dagen was

iedereen in de beste stemming. Uit eigen beweging begonnen de manschappen hun tenten te versieren met dennengroen en heide. De 400 mannen keerden hersteld uit het hospitaal terug en er kwam meer orde en regelmaat in het kampleven. Alle werkdagen werden er marsen en oefeningen gehouden, de manschappen werden getraind en het leger werd krachtig en gezond. Marmont had zijn doel al voor de helft bereikt.

Te begrijpen is, dat voor de leger-leveranciers een gouden tijd was aangebroken. Deze werden als het ware met orders overstelpt en onder hen kreeg ook Petrus Jodocus van Oosthuyze rijkelijk zijn deel.

Deze heer Van Oosthuyze, eigenaar en bewoner van Huize "Sper en Dal" te Rijzenburg, had door zijn leveranties van textielgoederen aan de legers snel fortuin gemaakt. Oorspronkelijk schijnt hij pruikemaker geweest te zijn. Hij was geboren op 9 oktober 1769, trouwde met Margaretha de Jongh, dochter uit een familie van reders en touwslagers, en overleed op 27 november 1846. Volgens Gijsberti Hodenpijl was hij ± 1790 in 's-Gravenhage gevestigd, waar hij het beroep van borduurwerker en goudstikker uitoefende. Later heeft hij textiel- en andere bedrijven gesticht. Toen hij zich in Rijzenburg vestigde had hij daar onder andere een kousenfabriek opgericht. Van Oosthuyze was toenmaals een van de rijkste lieden van de republiek. Onder meer liet hij in de jaren 1804 en 1805 noord-oostelijk van Rijzenburg, Zeist en Driebergen, in de omgeving van het tegenwoordige Austerlitz, grote percelen heidegrond in cultuur brengen.

Door zijn leveranties aan het franse-bataafse leger kwam hij in 1804 in relatie met Marmont, die, hoewel hem een prachtige generaalstent in het kamp op de heidelanden ten dienste stond, liever gebruik maakte van de door de heer Van Oosthuyze beschikbaar gestelde logeerkamer op Huize "Sper en Dal", waar Marmont, Rutger Jan Schimmelpenninck, Koning Lodewijk Napoleon en andere dignitarissen op vorstelijke wijze ontvangen werden.

De komst van Marmont luidde voor J.M. d'Amblé, een frans émigré, die tijdens de revolutie naar ons land was uitgeweken, een nieuw tijdperk in. Bekend is van deze d'Amblé, dat hij in de zomer van 1797 te Zeist verblijf hield met het plan om de heide onder Austerlitz te ontginnen en dat hij zich later vestigde op Huize "Wallenberg". Door de ontginning moet hij in aanraking zijn gekomen met Van Oosthuyze. Daar d'Amblé een landgenoot was van de luitenant-generaal Marmont, zal Van Oosthuyze hem wel uitgenodigd hebben om met

hem op "Sper en Dal" kennis te komen maken en hieraan zal d'Amblé het te danken hebben gehad, zo zegt ons dr J.E. Elias, dat hem een aandeel in de leverantiën aan het Zeisterkamp werd toegewezen, waarbij het hem stellig niet aan de voorspraak van de grote "fournisseur des armées" Van Oosthuyze zal hebben ontbroken.

De vraag doet zich hier voor: van welke aard waren deze leveranties? Al is daarop geen stellig antwoord te geven, toch zijn er gegevens, die in een bepaalde richting wijzen. Het is namelijk opvallend, dat een eenzaam heidebewoner als d'Amblé in latere jaren in zeer nauwe vriendschap kwam te staan met de heren Scharff, kooplieden te Amsterdam, een verhouding, die zich, bij ontstentenis van enigerlei verwantschap, slechts uit commerciële relaties laat verklaren. Deze heren Scharff nu dreven in Amsterdam een zeer voórname wijnhandel en wij mogen dus wel aannemen, dat de zeer voordelige transacties, welke door toedoen van d'Amblé door het huis Scharff met de bataafse intendancedienst werden afgesloten, aan de vriendschap tussen de firmanten en hun cliënt mede ten grondslag hebben gelegen. Dat het leveren van wijn voor de troepen in het kamp door Marmont juist aan d'Amblé werd opgedragen behoeft ons niet te verwonderen. De generaal kan hem, bij het gezamenlijk middagmaal ten huize van Van Oosthuyze, waar hij vaak te gast was, als een wijnkenner hebben leren waarderen en meer was er voor de ruimhartige en joviale houwdegen niet nodig om een hem sympathieke landgenoot - op voorspraak van de gastheer - aan zich te verplichten.

De fouragering van de duizenden soldaten werd mede verzorgd door kramers, marketensters en tappers. Door Marmont werd een oproep geplaatst, die ten doel had verschillende neringdoenden naar de legerplaats te lokken. In deze oproep vermeldde hij: "dat aan alle kooplieden, die genegen mogten zijn zich met hun winkels of kramen naar het gemelde camp te begeven, alsmede aan alle uitventers van mondbehoefden, dranken als anderszins, alle bijzondere veiligheid en bescherming toegezegd wordt".

Nadat de fouragering en vele andere affaires door Marmont en zijn staf geregeld waren, bleef nog één vraagstuk onopgelost en wel het geven van bezigheid aan zijn manschappen. Als hij daarin kon slagen, zou hij zijn eerzucht eerst recht beloond zien: men zou over hem gaan spreken als over iemand, die tot iets bijzonders in staat was.

Marmont gaf bevel dat iedere dag militaire oefeningen zouden worden gehou-

den. In juli van het jaar 1804 begon hij in het kamp een grootse manoeuvre te organiseren, waaraan ombeurten de helft van zijn soldaten moest deelnemen, terwijl de andere helft toekeek. De manschappen marcheerden rij na rij in hun kleurige kledij over de heide, een escadron ruiters galoppeerde er tussen door en daar achter kwamen de kanonnen, door sterke paarden voortgetrokken. In het midden van de open vlakte werd halt gemaakt, de soldaten schaarden zich in een wijde kring, de vuurmonden werden opgesteld en opeens barstte een daverend salvo los, dat tot ver in de omtrek te horen was. De soldaten juichten en schreeuwden, de toeschouwers liepen op hen toe en omarmden hen en er heerste een vreugdevolle stemming in het kamp, dat wijd en zijd in Holland bekendheid begon te krijgen. In eigen equipage's en in gehuurde wisselwagens kwamen vooraanstaande personen uit Rotterdam en 's-Gravenhage, uit Noord-Holland en Gelderland, ja zelfs uit Friesland. De roep van het kamp was zo groot, dat ook de magistraten van Amsterdam het schouwspel kwamen zien en persoonlijk met Marmont kennis maakten.

Er kwamen zich evenwel ook nog andere dignitarissen presenteren, echter niet om een schouwspel te zien, maar tot "uitwijzing van een proces", met andere woorden om "een vonnis te vellen". Wat dit voor een proces was blijkt niet uit de: "Uitzittinge en omslagt wegens de Dorpslasten over de Geregten van Zeyst Mitsgaders Stoetwegen en Cattenbroeck over den jaare 1804", maar wel blijkt daaruit, dat op 3 september van genoemd jaar bij dit proces een onderzoek werd ingesteld door: "Een President, 4 Collonels, 1 Commandant, 1 Capitain, 1 Luitenant, 2 Officieren en 1 Secretaris".

De schout van het Gerecht Zeyst ontving voor zijn bewezen diensten f 6 - 6 - of f 6,30.

In de mémoires van Marmont wordt over "de uitwijzing" van dit proces niet gesproken, wel over de bouw van de pyramide en het stichten van een dorp. Hij schreef daarin: "Daarom besloot ik, nu de troep toch voldoende geoefend was, haar aan het werk te houden door een duurzaam monument te bouwen, dat in de toekomst de herinnering aan ons verblijf zou levendig houden en aan de overwinningen van het Franse leger. Dus nam ik het besluit een pyramide van aarde te doen bouwen, bekleed met graszoden, met hoeken van 45 graden. De zijden zouden honderd vijftig voet lang zijn en de hoogte vijf en zeventig voet. Dit plan werd met enthousiasme ontvangen en de hoofdofficieren, met mijzelf aan

het hoofd, werkten even hard als de minste soldaat. In zeven en twintig dagen was het werk klaar en het werden even zoveel feestdagen".

"Ik wilde", zo vervolgt Marmont, "een dorp stichten bij deze pyramide en liet daarom drie boerenhuizen bouwen voor drie soldaten van het kamp, die getrouwd waren met meisjes uit de omtrek. Ik gaf deze soldaten land, landbouwwerktuigen en pensioenen. Andere stukken land werden gekocht om verdeeld te worden onder diegenen, die zich hier wilden nederzetten en naast deze drie huizen wilden bouwen. Dit dorp (1), dat (later) onder toezicht van de magistraat van Amsterdam gesteld werd, zou wel tot bloei gekomen zijn, maar het schijnt, dat de gebeurtenissen van de restauratie het vernietigd hebben. Niets rest van dit alles dan de pyramide, wier duur eeuwig zal zijn en die de omwonenden met mijn naam genoemd hebben: ze is in het land bekend onder de naam van De Marmontberg".

Het blijkt, dat maarschalk Marmont zich vergist heeft, vrijwel niemand kent zijn naam meer hier in Holland en iedereen spreekt over de pyramide van Austerlitz. Een historische vergissing, besluit Smedes, want de pyramide werd in september 1804 gebouwd terwijl de slag bij Austerlitz plaats had in december 1805.

Toch bestaat er wel verband tussen de tegenwoordige naam van de pyramide en de slag bij Austerlitz, zoals luitenant-generaal F.H.A. Sabron in zijn uitvoerige verhandeling over "De Stichting en de eerste vijf jaar van het bestaan van Austerlitz" zegt.

De beide franse divisies, die onder Zeist gekampeerd waren geweest, hebben aan de slag bij Austerlitz deelgenomen, doch niet onder leiding van Marmont. Intussen was de Bataafse Republiek het Koninkrijk Holland geworden en bij koninklijk decreet van 17 augustus 1806, nr 7, (2) werd door koning Lodewijk -

(1) Dit dorp, bestaande uit drie boerenwoningen, was gelegen nabij de Marmontberg (later de Pyramide van Austerlitz). Volgens overlevering moet dit vóór 1806 de naam hebben gehad van "Marmont-ville".

Uit artikel 2 van het koninklijk decreet van 17 augustus 1806, nr 7, blijkt, dat dit dorp en het gehucht op de Zeisterheide (later de buurtschap Austerlitz) tot "Stad" verheven werd.

(2) In dit decreet wordt zowel over: "Ville" (stad) als over: "commune" (gemeente) gesproken.

Het koninklijk decreet van 11 december 1806, nrs 3 en 4, handelt over het meer-bewoonbaar-maken van Austerlitz.

- blijkbaar om zijn broeder Napoleon te behagen - de herinnering aan de bij Austerlitz in Moravië bevochten overwinning vastgelegd, door de ontstane gemeenschap op de Zeisterheide tot een zelfstandige gemeente (stad) te verheffen, die voortaan Austerlitz zou heten.

Aanvulling:

Na het afdrukken van het geschiedkundig overzicht is in het archief der gemeente een extract gevonden uit het "Register van het verhandelde van de Gouverneur van Austerlitz", d.d. 20e van Wynmaand (october) 1809, waarop een zogenaamde droogstempel-afdruk voorkomt. In deze afdruk staat een ovaal wapen, waarin één leeuw met in een van zijn klauwen een bundel pijlen. Het randschrift vermeldt: "Gouverneur van Austerlitz".

LIGGING

De aanwijzing van de plaats waar de buurtschap Austerlitz zou ontstaan, is te danken aan de officieren van de genie uit het franse-bataafse leger, die in het Napoleon-kamp nabij de tegenwoordige buurtschap gelegerd waren. Deze officieren, waaronder zich ingenieurs bevonden, hadden bij hun opleiding de nodige studie van grond- en waterniveau's enz. gemaakt en konden door de aldus verkregen kennis de gunstige ligging voor de te vestigen gemeenschap bepalen. Zij handelden daarbij in opdracht van de luitenant-generaal van de franse en bataafse troepen. A.F.L.V. de Marmont, die uitvoering moest geven aan het koninklijk decreet van 17 augustus 1806, nr 7, van Louis Napoleon, "par la Grace de Dieu et la Constitution de Royaume, Roi de Hollande".

Koning Lodewijk Napoleon had in artikel 2 van voormeld decreet onder andere bepaald, dat het te vormen dorp, hetwelk de naam Austerlitz zou krijgen, op de meest gezonde, vruchtbare en geschikte plaats zou worden gevestigd. Het gevolg was, dat in 1806 en daarna de woningen zoveel mogelijk gebouwd werden op het langzaam oplopende gedeelte van de heidegronden, wat wordt bevestigd door een copie van een stafkaart van Zeist en omgeving, die voor dit gedeelte van het centrum der buurtschap aanwijst een hoogte van 13 en 17,8 meter plus N.A.P. en voor het laag-oplopende gedeelte naar dit centrum 10, 10.2, 10.5 en 11.9 meter plus N.A.P. Daardoor kwam de buurtschap, deel uitmakende van de zuid-oostelijke hoek van het grondgebied der gemeente Zeist, zes km van het centrum van Zeist af te liggen en op een afstand van vijf km van Driebergen-Rijsenburg en Maarn en ongeveer vijftien km van Amersfoort. Voorts kwam door deze vestiging de kern van Austerlitz op de rand van het gestuwd praëglaciaal, waar dit naar het zuid-westen overgaat in de fluvioglaciale mantel met fijne tot middelkorrelige zanden en enige grintrijkdom te liggen op 12.5 meter plus N.A.P.

De afstand van het centrum van Austerlitz tot de pyramide van Austerlitz bedraagt hemelsbreed 2400 m; de pyramide ligt op een hoogte van 49.6 plus N.A.P. In sociaal-economisch opzicht verkreeg de buurtschap een zekere eenheid door het bouwen van woningen in de oude kern, te weten Oude Postweg-Gramserweg en naaste omgeving en de kern tussen Austerlitzseweg en Oude Postweg.

GRONDGEBIED

Het grondgebied waarop de buurtschap Austerlitz is ontstaan behoorde vóór 1677 tot de Jurisdictie van Driebergen, zoals blijkt uit het schrijven van burgemeester en assessoren van Zeyst, d.d. 29 december 1831 nr 364, aan gedeputeerde staten van Utrecht. Hierin kwam verandering toen Willem van Nassau, Heer van Odijk en Cortgene, op 28 februari 1677 door de Staten gemachtigd werd "tot uitoefening van het Hoge-, middelbare- en lage rechtsgebied over de dorpen Zeyst en Driebergen met de onderhorige gehuchten" (namelijk: Kattenbroek, Schaerweide en Den Breul), hetwelk werd afgetekend op een kaart, die ter "Sekretary hunner Ed.Mog." zou blijven berusten. Deze kaart der voormelde Jurisdictie van Zeyst en Driebergen, vervaardigd in 1677 door de ingenieur en landmeter B. de Roy, laat tevens zien, dat het gebied van de tegenwoordige buurtschap Austerlitz in 1677 werd begrensd door: "Den Aernhemsen Bovenweg, Den Woudtwegh (de tegenwoordige Oude Woudenbergsezandweg; deze weg moet als een zeer oude, door het zeister gebied lopende hoofdweg naar Woudenberg aangemerkt worden), Heyschoter veld, 't Marensvelt, 't Noordhoudt en 't Gerecht van Dooren".

Gedurende bijna een eeuw kwam in de begrenzing geen verandering, wat blijkt uit de "Nieuwe kaart van de kwartieren van Eemland en 't Overkwartier in 't Sticht van Utrecht", uitgegeven te Amsterdam bij Isaak Tirion welke doet zien, dat in 1772 het gebied, dat thans bekend staat als Austerlitz, nog steeds behoorde onder: De Vrije Heerlijkheid van Zeist en Driebergen en begrensd werd door: "De Woudweg, Heischoten, 't Noordhout of Rijsenbergs Warande en De Aernhemse Bovenweg en gelegen was in de "Amersfoorter Bergen", een hoge en zandige landstreek vol met duinen, nollen (heuvels) en kleine bosjes. Over het algemeen bestond deze uitgestrektheid uit heide. Het eigenlijke bosgebied maakte in die tijd deel uit van het tegenwoordige Zeisterbos en achter dit bos strekte zich de onafzienbare Zeisterheide uit. Met deze tot de "Zeister maalschap" (een marke) behorende heidegronden was het bestaan der zeister boeren, die sinds onheugelijke tijden gewoon waren er plaggen te "slaan" of te "steken" en hun schapen te weiden, ten nauwste verbonden.

In 1772 maakte het gebied, waar thans de buurtschap Austerlitz is gelegen, deel uit van de zogenaamde "heidelanden" onder Zeist, waarop in 1804 Austerlitz werd gesticht. Men zou verwachten, dat bij het totstandkomen van deze gemeen-

schap de begrenzing van Austerlitz wel zou zijn vastgelegd, maar in het archief der gemeente Zeist is over de jaren 1804 t/m 1811 ten tijde der zelfstandige gemeenschap Austerlitz geen kaart of geschrift te vinden waaruit de begrenzing blijkt. Een dergelijk geschrift heeft blijkbaar nimmer bestaan. Het Kopijboek van Brieven enz. van Zeist over de jaren 1811-1820 geeft namelijk onder nr 1384 aan, dat in 1812 de juiste grensscheidingen van de buurtschap Austerlitz niet konden worden opgegeven wegens onbekendheid.

Zo deed het merkwaardige feit zich voor, dat, toen bij koninklijk decreet van 11 december 1806 Austerlitz tot "Stad" verheven werd, er geen omschreven grondgebied was. Achteraf bezien is dit grote verzuim niet zo erg geweest daar bij keizerlijk decreet van 21 oktober 1811 de "Stad" Austerlitz bij het "dorp" Zeist werd ingelijfd, waardoor het grondgebied van Zeist aanmerkelijk werd vergroot.

Bij raadpleging van de "Oorspronkelijke aanwijzende tafel der grondeigenaren en der ongebouwde en gebouwde vaste eigendommen, benevens van derzelve inhoudsgrootte, klassering en belastbaar inkomen volgens het kadaster bekend Gemeente Zeist, sectie D genaamd: Austerlitz", vastgesteld 20 maart 1832 door de gouverneur der provincie Utrecht, komt men tot de conclusie, dat in 1832 de buurtschap Austerlitz en omgeving een globale oppervlakte had van 294 ha. heide (grootte van het tegenwoordige Zeisterbos is 198 ha.), welke grotendeels in het bezit was van: het Rijk; F.A. Hubert, rentenier te Zeist; de Erven P.J. van Oosthuyze te Rijsenburg en Th. Sluijter, bouwman te Zeist; de kleine percelen behoorden aan: B. Carelse, arbeider; wed. Jac. Soesbergen; Chr. Meiske, winkelier; W. van Kooten, koopman; de wed. Jan Nics Emo, bouwman; allen te Zeist.

EIGENDOM

Over de eigendom van de gronden gelegen in Austerlitz en naaste omgeving is tijdens en na de franse overheersing wel het een en ander te doen geweest. Met de uitgifte van gronden in Austerlitz was krachtens koninklijk decreet van Lodewijk Napoleon, d.d. 11 december 1806 nr 3, belast: E. de Pineda, gouverneur van Austerlitz, die op grond van voormeld decreet gronden in vrije eigendom aan de inwoners uitgaf, zoals blijkt uit het zich in het archief der gemeente Zeist bevindende extract uit het register van het verhandelde bij de gouverneur van Austerlitz, vermeldende:

"Jan van Boksel, Reg. 1 folio 99.

De Gouverneur van Austerlitz Departement Utrecht verklaard naar luid van het decreet van Zijne Majesteit den Koning in dato 11 December 1806, no 3, en dien ten gevolge de authorisatie van Hoogstgedagte Zijne Majesteit bij Artikel 1 op voornoemde Gouverneur verleend specialijk tot afgifte en in Eigendom verleen van gronden onder de Jurisdictie van Austerlitz gelegen, aan Inwoonders derselven mits dien bij deese te cedeeren en in vollen en vrijen Eygendom af te staan en uit te geeven aan en ten behoeve van Jan van Boksel, of aan zijn recht verkrijgenden zeker stuk grond voorheen onbebouwd geweest dog thans door den ..... Betimmert met Een Huys en verder tot moesland gecultiveerd, groot volgens de opmeeting daar van gedaan Hondert vierkante roeden rijnlandse maat; gelegen ten Noord Oosten van Austerlitz voor aan het frond van het Camp, ten Eynde dat selve land, te bebouwen, bepooten en te beplanten, mitsgaders al sodanig recht als door hem Gouverneur ter deeser zaake ingevolge dat selve decreet kan en vermag verleend en gecedeerd te worden.

Gegeven te Austerlitz, 20ste van

Wintermaand 1809

De Gouverneur voornoemd,

w.g. E. de Pineda."

Deze gronden werden uitgegeven naar goedvinden van de gouverneur aan de inwoners van de buurtschap Austerlitz, die grond nodig hadden en getoond hadden "door haar werkzaamheid zulks waardig te zijn". Opmerkelijk is het, dat aan de gouverneur niet bekend was hoever Austerlitz zich uitstreckte en dat hij geen "grondtekening of Plan van Uytgestrektheid" van de verschillende eigendommen

van particulieren in zijn bezit had, zoals de aantekening in het Kopyboek van Brieven enz. van Zeyst, over 1812 nr 123 aangeeft..

Ten behoeve van het franse-bataafse kamp, nabij de tegenwoordige buurtschap Austerlitz, had de luitenant-generaal Marmont gronden gevorderd, waaronder onder meer vielen die van Jan Kol, landeigenaar wonende te Utrecht. Na het afwerpen van het franse juk trachtte Kol zijn bezit weder in handen te krijgen en richtte hij een request aan zijne Majesteit de Koning. Dit werd behandeld in de gemeenteraad van Zeist van 19 september 1822. Jan Kol vestigde in zijn request er de aandacht op dat zijn vader Everard Kol indertijd eigenaar geweest was van 105 bunder, 50 roeden, 78 ellen en 48 palmen (124 morgen) heideveld gelegen achter zijn landgoed genaamd: "Hoog Kanje" ter breedte van dit goed en ter lengte van het bos van het buitengoed "Beek en Royen" onder de gemeente Zeist en voorts dat deze eigendom gestoord is geworden door het in-het-bezit-nemen ten behoeve van het Napoleon-kamp nabij Austerlitz. Na behandeling van dit request mocht Jan Kol zich wederom in het bezit zien gesteld van zijn grondeigendom, dat 3/5 deel besloeg van de oppervlakte van het tegenwoordige Zeisterbos.

Een heftige strijd werd gevoerd in 1825 tussen F.A. Hubert, landeigenaar te Austerlitz, enerzijds en J. Kol gezamenlijk met P.H. Brouwer, Teunis van Dijk, R. van Woudenberg, Six van Oterleek, W. van Doorn en W. Dorresteyn anderzijds, over de heidevelden onder Austerlitz.

In het kopy-schrijven van J. Kol c.a. aan de gouverneur der provincie Utrecht werd erop gewezen, dat F.A. Hubert (Francois Antoine Hubert, chevalier de la Légion d'honneur, capitaine francais in retraite), zich in het bezit gesteld had van alle heidevelden in de omtrek van Austerlitz gelegen en voorts dat door hem alle sporen (zandwegen) en schapendriften (1) aldaar belemmerd en ook wel vernietigd werden, waardoor adressanten de gelegenheid onthouden werd hun schapen op de gemeenschappelijke heide te weiden. Over deze aangelegenheid hadden zij reeds een klacht ingediend bij de officier van justitie te Amersfoort maar hieraan was geen gevolg gegeven. Zij vestigden er mede de aandacht op, dat hun land, gelegen bij hun zandhofsteden, niet bebouwd kon worden, daar door het afsluiten van de heidevelden de schapenmest zou gaan ontbreken. Adressanten wezen er verder op, dat het gouvernement het grootste belang stelde in de landbouw en dat de Koning bij decreet van 28 juni 1818, nr 107, uitdrukkelijk bepaald had, dat op de heidegronden onder Austerlitz van de grootgrond-

bezitter P.J. van Oosthuysen te Rysenberg "de oude Schapendriften of wegen zouden worden gerespecteerd". In dit verband werd er mede op gewezen, dat ook volgens het decreet van de voormalige Koning van Holland (Lodewijk Napoleon) van 11 december 1806 nr 3 het aan de toenmalige gouverneur van de stad Austerlitz: E. de Pineda vrij stond om aan de inwoners een "gering gedeelte Roeden Heiveld voor tuinen af te geven".

Gezien het vorenstaande vroegen J. Kol en zijn mede-ondergetekenden zich af of Hubert het recht had om de heide in bezit te nemen daar het sedert onheuglijke tijden aan de inwoners van Zeyst, waaronder ook de buurtschapbewoners van Austerlitz, vrij stond van de "gemene" heide gebruik te maken en dat recht zelfs ten tijde van het franse Kamp gerespecteerd werd.

Bij schrijven d.d. 11 november 1825, nr 168, deelde de burgemeester van Zeist aan de gouverneur van de provincie Utrecht over deze affaire mede, dat hij hem bij procesverbaal van 5 oktober 1825 een klacht over F.A. Hubert te Austerlitz had gezonden en dat hij Hubert voornoemd had verzocht de belemmeringen onder meer wat het weiden der schapen betreft, uit de weg te ruimen, waarop door deze niet was ingegaan.

Uit het onderzoek door de burgemeester ingesteld met betrekking tot de te naamstelling van de verschillende grondeigendommen (heidevelden) in Austerlitz en omgeving was hem gebleken, dat de zich opgeworpen hebbende landeigenaren van Austerlitz niet op het "Relevè", voorloper van het "Kadaster" voorkwamen. De burgemeester wees er in dit verband op, dat er vóór meergenoemd koninklijk decreet van 11 december 1806, nr.3, waarop de toenmalige gouverneur van Austerlitz, De Pineda, zich destijds had beroepen aldaar geen particuliere grondeigenaren waren. Voorts merkte de burgemeester op, dat dit koninklijk decreet hem overigens niet bekend was, hetgeen hij verklaarde uit het feit, dat dit en andere, op Austerlitz betrekking hebbende, decreten niet gepubliceerd en uitgegeven was/waren. Het was daarom voor zijn edelachtbare onmogelijk om te constateren of het de "intentie" of bedoeling van de toenmalige Koning was geweest bij het stichten van de Stad Austerlitz en omgeving aldaar groot-grondeigenaren zich te doen vestigen, zoals die er in 1825 waren, of dat het alleen de bedoeling was geweest aan de inwoners van Austerlitz een strookje grond voor huis en tuin te geven. Dit kon - aldus de burgemeester - door het betrokken Ministerie worden beslist, daar dit met het koninklijk decreet van 11 december 1806 nr 3 wel bekend was.

In dit verband werd er door hem voorts op gewezen, dat, door het zich steeds toeëigenen van heidevelden door personen, die zich als land-eigenaren hadden opgeworpen, aan de landlieden of boeren van Zeist en Driebergen door het "vernietigen van Schapendriften" groot nadeel werd toegebracht. Dit werd door Hubert, de zich noemende "landeigenaar", ontkend.

Gezien het vorenstaande kwam de burgemeester tot de volgende conclusie:

"Daar er nu gene Eigenaars op het Relevè bekend staan, - de inhoud van het meergemelde decreet mij onbekend is, en ik ook geen regt heb van de tegenwoordige bezitters visie van hunne Eigendomsbewijzen te vragen - zoo is het voor mij als Burgemeester ondoenlijk te beslissen of zij al dan niet wederregtelijke bezitters van aanzienlijke gronden aldaar zijn".

Het gemeente-archief bevat geen bescheiden, waaruit blijkt hoe de beslissing in deze kwestie is uitgevallen. Wel is uit het kadaster gebleken, dat in 1833 de bezitters van de austerlitzse heide waren: Het Rijk, F.A. Hubert te Austerlitz en de Erven F.J. van Oosthuyze te Rijsenburg. De "gemene" of "gemeenschappelijke" heide, waarvan ieder inwoner van Austerlitz en de omwonenden vrij gebruik mochten maken, was dus overgegaan in handen van een paar particulieren en van het Rijk.

Waar nu het tegenwoordige Austerlitz is gelegen strekte zich vóór 1804 de onafzienbare Zeisterheide uit. Met deze, tot de "Zeister maalschap" (een marke), zo zegt Dr Johan E. Elias in zijn werk: "Een raadselachtige Voorvader, Jean Maurice d'Amblé (1746-1821)", behorende heidegronden was het bestaan der zeister boeren, die sinds onheugelijke tijden gewoon waren er vrijelijk plaggen te "slaan" en er te weiden, ten nauwste verbonden. Immers was het houden van schapen, die de nodige mest voor de landbouwbedrijven moesten leveren en het kunnen-beschikken over plaggen om die te gebruiken als stro in de hokken van het wolvee, waardoor de plaggen in mest werden omgezet, voor de boer onontbeerlijk.

Van het voortbestaan van de overgeleverde rechten der omwonenden op het vrije gebruik van de woeste meentgronden hing het welzijn niet alleen van de zeister maar ook van de leusdener en soester boerenstand af. Dit wordt bevestigd door het: "Verslag omtrent oude Gemeente- en Waterschapsarchieven in de Provincie Utrecht over 1893, uitgebracht en gedrukt op last van Gedeputeerde Staten", waarin erop wordt gewezen, dat over de grenzen der "meente" of gemeenschappelijke heidegrond die van Soest voortdurend in geschil lagen met de

naburige plaatsen, vooral met Zeist en Amersfoort. De zeister gemeente grensde aan die van Soest en daar de grenzen in vroegere tijden nooit behoorlijk afgebakend waren, was het dikwijls moeilijk uit te maken tot welk dorp een stuk heetveld of heide behoorde.

In deze historische gegroeide verhoudingen greep in 1795 en volgende jaren het nieuwe revolutionaire bewind met ruwe hand in. Oude volksrechten moesten wijken voor nieuwe leuzen, ook al werd door de inbreuk op de traditie onherstelbare schade toegebracht. Het was wel een bittere ironie, dat dit laatste geschiedde onder het motto van "verheffing van de landbouw", een der nieuwe leuzen, die de prille democratie op haar banier had geschreven. Ook de zeister gemeenschap moest aan deze "verheffing", die zich onder andere ten doel stelde de heide te ontginnen, haar tol betalen. De heidevelden mogen hoogst moeilijk in vruchtbaar landbouw- of bosterrein te herscheppen zijn geweest, zij bleken toch voor enkele particulieren - zoals we hebben gezien - een gewaardeerd bezit.

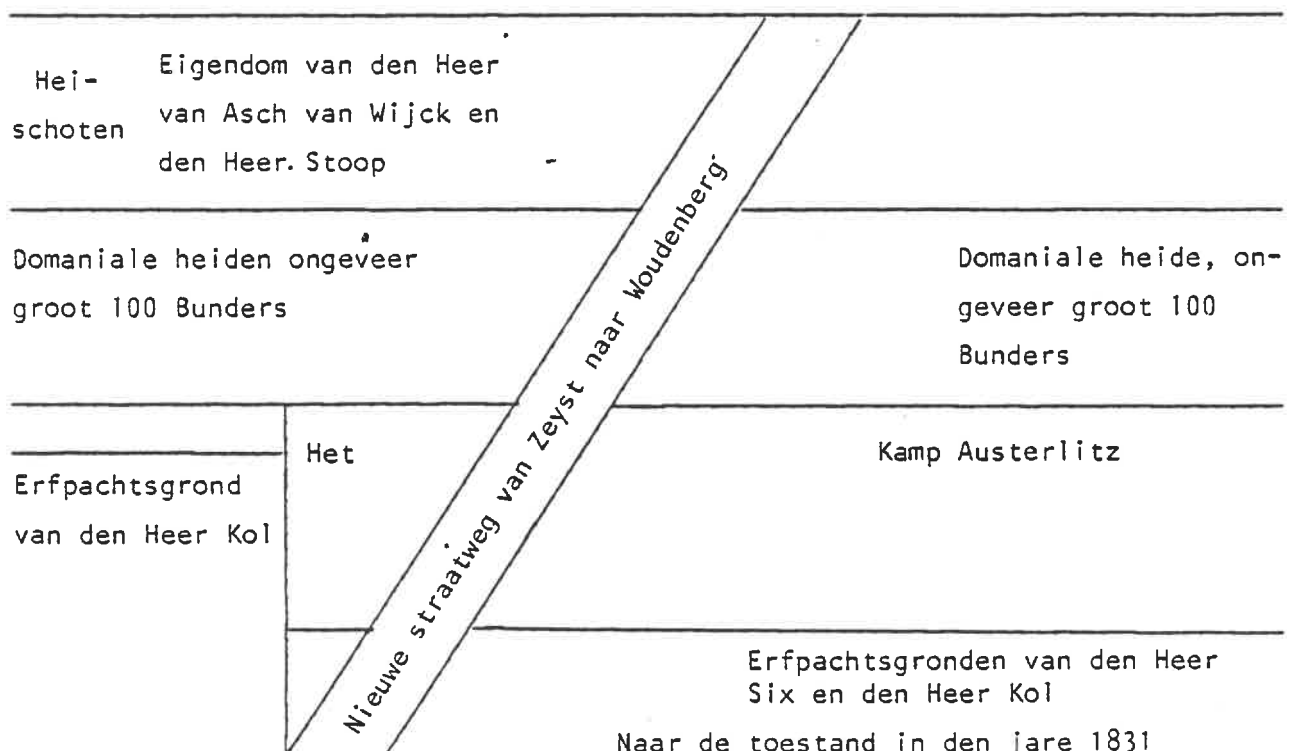
Na deze strijd tussen J. Kol c.s. en F.A. Hubert diende Kol bij gedeputeerde staten der provincie Utrecht een verzoekschrift in de erfpacht te bestendigen van de heidegrond, gelegen achter zijn landgoed "Hoog Kanje", over welke grond een "spoor" of zandweg liep, beginnende bij de Odijkersteeg (thans Odijkerweg), en eindigende bij de hoek van het bos van "Beek en Royen" naar de zijde van het buitengoed "De Krakeling" (hier wordt bedoeld het oude buitengoed), grenzende aan Austerlitz. Na over deze aangelegenheid te hebben gedelibereerd besloot de Raad in zijn vergadering van 5 maart 1827 op het verzoek een gunstig advies uit te brengen, waardoor de erfpacht van de heidegrond voor Kol weder begon te herleven. Voorts besloot de Raad in deze vergadering aan J. Kol grond af te staan voor de aanleg van een zandweg, welke als schapendrift naar het buitengoed "Heidelanden" onder Austerlitz zou dienen, waardoor zijn bezittingen meer productief zouden worden.

Over het willekeurig in bezit nemen door de bewoners van de buurtschap van heidegronden onder Austerlitz, behorende aan de domeinen, was de inspectie dier domeinen te Amersfoort slecht te spreken. De inspecteur wendde zich daarom bij schrijven d.d. 1 mei 1829, nr 158, tot de burgemeester van Zeist met het verzoek over deze domeingronden een wakend oog te houden. De ontvreemde gronden werden blijkens deze brief door de inwoners gebruikt om daarop (plaggen) hutten op te trekken; dat hierdoor het eigendomsrecht werd gestoord behoefde

volgens de inspecteur geen nader betoog. Hij had geconstateerd, dat binnen een tijdsverloop van 2 à 3 jaren vier à vijf hutten waren geplaatst en dat men thans (1829) weder met de bouw van een hut was begonnen. Op grond van deze feiten verzocht hij de burgemeester "dat misbruik te doen ophouden", en er voor te zorgen, dat de reeds geplaatste hutten zouden worden afgebroken.

De agent van het domein te Utrecht deelde bij schrijven d.d. 21 februari 1831, nr 2262, aan de burgemeester mede, dat hij vanwege de permanente commissie uit het Amortisatie Syndicaat aangeschreven was om te adviseren over de uitgifte in erfpacht van zekere heidevelden, ongeveer uitmakende 200 bunders (oppervlakte ongeveer het tegenwoordige Zeisterbos), liggende ter weerszijde van de Nieuwe Straatweg op Woudenberg (Woudenbergseweg) tussen het Kamp Austerlitz en het landgoed "Heischoten", als op onderstaande schets aangegeven. Alvorens hierover te adviseren wenste hij vooraf het gevoelen te kennen van het gemeentebestuur van Zeist. Daarom verzocht hij te willen mededelen of er enige bedenkingen bij de burgemeester bestonden tegen de ontginning en bebouwing van de bedoelde heidevelden, alsmede wat er, "bij aldien tot de uitgifte mocht kunnen worden overgegaan, in het belang van de plaatselijke aangelegenheden, zoude behoren te worden geregeld".

Bergen van Zeyst, Zoest en Leusden

Over het voornemen van de permanente commissie uit het Amortisatie Syndicaat inzake de uitgifte in erfpacht van de genoemde heidevelden deelde de burgemeester van Zeist bij schrijven d.d. 7 maart 1831, nr 69, mede, dat zonder enige nadere aanwijzing deze aangelegenheid niet in de raadsvergadering behandeld kon worden, omdat er, zoals de schets liet zien, heide onder was, welke behoorde tot de "gemene" weide van Austerlitz en die als zodanig gemeentegrond was en voorts dat de heer Stoop een gedeelte der heide had gevraagd, waarover reeds de gemeenteraad gedelibereerd had en dat het verslag daarover reeds aan de agent van het domein was gezonden. Indien weder 200 bunders heide werd afgestaan zou er - zo merkte de burgemeester op - bijna geen "gemene" heide in de gemeente Zeist meer overblijven. Tenslotte wees hij erop, dat het hem niet mogelijk was zonder nadere en duidelijke omschrijving of aanwijzing de belendende eigenaren op te roepen, zodat hij niet kon opgeven of zich van die zijde "zwarigheid" tegen de uitgifte zou opdoen. Over het schrijven van de burgemeester was voormelde agent echter niet voldaan. Hij nodigde daarom zijn edelachtbare uit om met hem een "inspectie" op de heide onder Austerlitz te houden.

Na de gehouden inspectie kwam de burgemeester bij schrijven d.d. 21 maart 1831, nr 81, weder op deze aangelegenheid terug en deelde aan de agent van het domein mede, dat hij volharden bleef bij zijn ingenomen standpunt, zoals hij dat in zijn schrijven d.d. 7 maart 1831 nr 69 naar voren had gebracht en wel om de redenen, dat namelijk dezelfde heide, welke thans in erfpacht gevraagd werd, door de voormalige Koning van Holland, Lodewijk, "aan de toen vestigende Stad Austerlitz was afgestaan en welker inwoners, ofschoon thans tot de gemeente Zeist behorende, evenwel dezelfde regten hadden behouden".

Aan deze woorden werd door de burgemeester nog het volgende toegevoegd:

"Dan, daar UEd. mij tevens meldt, dat met deze uitgifte eene uitgebreide onderneming in verband staat, en het ook niet te betwijfelen valt, dat door de ontginning van heide en andere ledig liggende gronden de welvaart van het Rijk en der Gemeente bevorderd wordt, zijn wij op de volgende voorwaarden niet ongenegen afstand van ons regt voor dat gedeelte van 200 bunders te doen.

"Vooreerst, dat er door den erfpachter geene nadere uitgifte ter plaatsing van daghuurders-woningen geschiedde, waardoor de armoede in de gemeente vermeerderd wordt, tenzij de ontginning bij behoorlijke akte de gemeente Zeist ten eeuwigen dage ontlaste van het Domicilie van onderstand van zoodanige lieden, welke in die daghuurders huizen zouden komen te wonen.

"Ten tweede, dat hier geene uitgifte van heide plaats hebbe, om dezelve naderhand onbebouwd te laten liggen, maarwel om in die cultuur te brengen en in bouwland te herscheppen of tot bosch aan te leggen.

"Ten derde, dat de in erfpacht uit te geven grond altijd worde genomen van den Straatweg (Woudenbergseweg) af te rekenen naar de zijde van Austerlitz vermits de 28 Bunders, die aan de andere zijde zijn gelegen, reeds vroeger in Erfpacht zijn aangevraagd en waarop door het Gemeentebestuur gunstig is geadviseerd geworden.

"Op deze voorwaarden doch ook op deze alléén, kunnen wij tot een gunstig antwoord besluiten, en zullen trachten, wanneer men zulks verkiest, hiervan eene gemeenteraadsdeliberatie te formeren".

Een "gemeenteraadsdeliberatie" werd over deze affaire niet geformeerd, wel besloot de Raad in zijn vergadering van 6 oktober 1831 "tot afgevaardigde uit de Gemeente Zeist, ter bijwoning der Kantonale vergadering te Amersfoort, te benoemen, gelijk geschiedt bij dezen: den Weledelen Heer Frans Nicolaas van Bern, Burgemeester van Zeyst, en eigenaar van een aantal vaste goederen in deze gemeente".

Het lijdt geen twijfel, dat op de kantonale vergadering over de uitgifte van de ± 200 bunders heidevelden onder Austerlitz wel het een en ander gesproken zal zijn. Het in erfpacht-uitgeven van de heidevelden en misschien nog andere transacties tot verkrijging in eigendom van deze arme heidelanden door particulieren was een toonbeeld van het langzamerhand tenietgaan van de "gemene" of gemeenschappelijke gronden onder Austerlitz. Te betreuren is het dat het gemeentebestuur van Zeist in de vorige eeuw voor het behoud van de gemeenschappelijke gronden niet is blijven vechten en zijn rechten heeft doen gelden. Te dien tijde was het bestuur der gemeente blijkbaar voor het behoud van deze gronden ongevoelig, in tegenstelling tot F.A. Hubert te Austerlitz en de Erven F.J. van Oosthuyze te Rijsenburg, die grote oppervlakten heide aan zich wisten te trekken.

Was de "grote man" voor het bezit van heide niet ongevoelig, de "kleine man" evenmin. Ook deze wist perceeltjes heide in zijn bezit te krijgen om daarop een zandhofstede of arbeiderswoning te laten bouwen. Volgens het kadaster bedroeg het aantal woningen in 1832: 37, plus 1 pottenbakkerij en 1 schuur. De bezitters hiervan waren: J. Metselaar (1 woning), J. Barneveld (2), G. Oosterdorp (1), Chr. Meiske (2), Wed. Chr. Barneveld (1), Wed. J. Soesbergen (1), B. Carelse (3), E. Geurtse (1), Th. Sluyter (1), H. van Oyen (1), P. van de(n) Berg (1), E. Vliet

(1), Erven A. de Drider (1), C. Geytenbeek (1), J.J. Dessain (1) - met deze naam zal zijn bedoeld: J.J. de Sain - de Erven Oosthuyze (1) en W.M. Eiken (1 schuur). De grootgrondbezitter F.A. Hubert stond op genoemd kadaster aangegeven als eigenaar van: 16 woningen en 1 pottenbakkerij.

Nadat in de nacht van 21 op 22 april 1832 de pottenbakkerij van F.A. Hubert tot de grond was afgebrand en daardoor het denkbeeld van deze grootgrondbezitter om Austerlitz van vervallen gehucht tot dorp te ontwikkelen een fata morgana was geworden, verkocht hij zijn bezittingen op 29 november 1836 aan de heer J.B. Stoop, koopman te Amsterdam. Na het overlijden van laatstgenoemde ging het grondbezit over aan zijn dochter Vrouwe Anna Alyda Stoop, die later huwde met Arnoud Jan de Beaufort. Met uitzondering van het grondbezit onder Austerlitz van het Rijk en van de kleine bezitters kwam het overige grondbezit aldaar geheel in handen van de De Beauforts. Meer dan een eeuw heeft deze familie de gronden onder Austerlitz in bezit gehad tot deze in 1939 overgingen aan de Staat der Nederlanden.

(1) De schapendriften waren wegen, waarvan de limieten of grenzen door palen waren aangegeven. Deze driften werden in noord- en noord-oostelijke richting uitgezet, zoals men nog aan de loop van de wegen, die de naam "Drift" voeren, kan zien.

BEVOLKING

Over de oorspronkelijke bevolking van de buurtschap Austerlitz is weinig bekend. Dit vindt zijn oorzaak in het feit dat de gouverneur van de stad Austerlitz na beëindiging van zijn gouverneurschap, op 31 december 1811, het bevolkingsregister niet aan de maire van Zeyst, de heer W. van Dam, heeft overgedragen, waardoor een hiaat in de bevolkingsadministratie is ontstaan.

Voor de komst van het franse en bataafse leger in 1804 stonden in de omgeving van de tegenwoordige buurtschap reeds enkele verspreide boeren- en arbeiderswoningen, waarvan de bewoners echter geen gemeenschap vormden. Dit veranderde na de komst in 1804 van de luitenant-generaal Marmont met zijn leger toen de daaruit afkomstige afgekeurde krijgslieden met meisjes uit de omtrek huwden. Voor de gehuwden werd overgegaan tot het bouwen van drie boerenhuizen. Door de bouw van deze woningen ontstond de gemeenschap Austerlitz.

Hoe groot het aantal inwoners van Austerlitz toen was is niet bekend. Wel is in het register van de dorpslasten enz. een aantekening te vinden, waaruit blijkt, dat op 8 november 1805 een beschrijving plaats vond van de "Marketenters", waaromtrent het volgende is vermeld:

"8 November 1805 komen de Bodens van den Carspele van Zeyst die op orden van het Departementaal Gerechtshoff de Namen van de Marketenters in de Kamp op te tekenen met haar woonplaatsen en daar van eene Memorie in te leveren met de Namen der dorpen in Gemelte Kamp voorkomende".

Als eerste bevolkingscijfer is bekend, dat dit in 1812 blijkens het Kopyboek van Brieven enz. van Zeist ... 235 zielen bedroeg. Het gemeente-archief bevat helaas niet een register met de namen dezer bewoners. Wel komt men in gevoerde briefwisseling, akten van de burgerlijke stand, staatjes en dergelijke, namen van personen tegen, die in de eerste tien jaren van de stad Austerlitz op de voorgrond traden.

Zo vertoefde er vóór de komst van luitenant-generaal Marmont met zijn leger een zekere Jean Maurice d'Amblé, landeigenaar en heide-ontginner, wonende op de hofstede "Wallenberg" achter het Zeisterbos en afkomstig uit Frankrijk. Hij was gehuwd met Mietje Reiser, genaamd Van der Klok, uit welk huwelijk drie kinderen werden geboren te weten: Mimi, Jan Maurits en Jeannette d'Amblé.

Als eerste burger van Austerlitz trad op Etienne de Pineda, geboren 14 oktober 1750 te Lunenburgh, gouverneur van de stad Austerlitz. De Pineda was oud-

opperbevelhebber van het kanonnierskamp Austerlitz. Hij had zes kinderen en wel vier jongens en twee meisjes. Zijn echtgenote was reeds eerder gehuwd geweest. Als kinderen worden genoemd: Jan Verzelen; oud 43 jaar, in militaire dienst; Willem Verzelen, oud 40 jaar, in militaire dienst; Stephanus Verzelen, oud 38 jaar en Jan Baptist de Pineda, oud 26 jaar, in militaire dienst; de namen van de twee dochters worden niet genoemd.

Het inkomen van deze gouverneur bedroeg 3570 franc of f 1.785,-- per jaar, een aanzienlijk bedrag als men bedenkt dat een daggelder 60 cent per dag of f 3,60 per week verdiende.

Een extract uit het register van het verhandelde bij de gouverneur van Austerlitz vermeldt, dat op 20 december 1809 aan Jan van Boksel in volle en vrije eigendom een perceel grond groot 100 vierkante roeden Rijnlandse maat, "betimmert met Een Huys" werd toegewezen. Uit latere stukken blijkt, dat Van Boksel in deze woning zijn intrek nam.

Op 20 december van genoemd jaar werd in volle en vrije eigendom aan Hendrik van Veelen een perceel grond gegeven om dit te bebouwen, te bezaaien of te beplanten. Uit andere bescheiden blijkt, dat Van Veelen in Austerlitz het beroep van schoenmaker uitoefende.

Tevens komen voor op de "Liste Civila De la Commune D'Austerlitz 1811":

20 april 1811: Johan Carel, zoon van Johannes Ebersbach en Millitje Pieters, zijn echtgenote. Van Johannes Ebersbach is bekend, dat hij een gepensionneerd eerste luitenant was, geboren te Berndorff in Waldeck op 26 maart 1759. Voorts dat hij gehuwd was en vier kinderen had. Zijn inkomen bedroef 840 franc per jaar.

20 april 1811: Lammers, zoon van Willem van Doorn en Cornelia de Kruif, zijn echtgenote.

23 mei 1811: Christiaan Kleindorp, gekomen uit Potsdam, zoon van Christoffel Kleindorp en Hester Loetzen, zijn echtgenote, afkomstig uit Zeist.

1 augustus 1811 overleed Mariana Hendrika Vos, echtgenote van Cornelis Baajens, afkomstig uit Rysenburg.

23 december 1811 overleed Cornelis Duiveman.

In andere stukken treft men onder meer aan, dat in 1812 in Austerlitz woonachtig waren: Johannes van Boksel - zoals we reeds zagen werd Van Boksel een huis met grond toegewezen - en Ernst Noorland, oud 45 jaren, daggelder.

Als gepensionneerde militairen, wonende in de buurtschap, worden genoemd:

1811: Valentijns Koppe, gepensionneerd sergeant.

Hij was gehuwd met Marie Elisabeth Zanen, die afkomstig was uit Driebergen. Op 30 april 1811 overleed hun kind Marie Christiana Frederika Koppe.

1814: Pieter Scherf en Bannet Philips, beiden gepensionneerd militair.

In de Agenda van de Gemeente Zeist van september 1814 komt over Nicolaas Leddy het volgende voor: "Ook is bij mij geweest heden (12 september 1814) eenen Nicolaas Leddy dat hij met te woon heeft begeeven in Austerlis/zijnde getrouwt maar geen kinderen deselve heeft/mij zijn Papiere late sien/laast gewoont te Utregt". Uit andere gegevens blijkt, dat Klaas (Nicolaas) Liddie (Leddy) een Fransman was.

De akten van de burgerlijke stand over 1814 vermelden de namen van: Andries Briller, daggelder, oud 41 jaren en die van zijn echtgenote Catharina Leenoor; Hendrik Kannenberg, daggelder, oud 32 jaren; Cornelis Geurtsen, daghuurder, oud 40 jaren; Peter Siemond Bond, daghuurder, oud 26 jaren. Op 10 juli 1813 werd te Austerlitz geboren Franciskus, zoon van Cornelis Geytenbeek, daggelder en Antonia van Garderen.

Ook komen in het archief der gemeente Zeist over 1814 en 1815 de namen voor van: Aart van den Brink, 57 jaar, landbouwer, woonachtig te Austerlitz; Peek; Bernevelt - thans Barneveld en Jacob van Soesbergen. Nakomelingen van Bernevelt (Barneveld) en Van Soesbergen wonen nog in de buurtschap. Voorts Abraham van Ee, Cornelis Baayens of Baajens (reeds eerder genoemd); Johannes Meiske; allen in 1815 woonachtig in het voormalig Austerlitz, verenigd met de gemeente Zeist, zoals men het in die tijd omschreef.

Van de burgemeester van Zeyst komt in het Kopyboek van Brieven enz. van 1811-1820 der gemeente Zeist aan de Officier bij de Rêchtbank een schrijven voor d.d. 18 april 1815 over het niet-nakomen van de verplichting van Sluyters over de aangifte van vreemdelingen, verblijvende in de buurtschap Austerlitz. Dit schrijven was van de volgende inhoud:

"Ziedaar weder een staaltje van een Austerlitz ingezetene, dagelijks stuur ik na hetzelfde om op inkomende vreemdelingen te payen, Gerrit Magery vriend bij Theodorus Sluyters Boer aldaar, een nieuwe knecht, den dienaar vraagt hem zijn papieren en Th. Sluyters antwoord, zijn naam is Jan van der Pol, gebooren van Schraveland, oud 26 jaren, ik zal voor zijn papieren zorgen en sta voor zijn persoon. in, en de volgende dag was de waarschijnlijke deserteur weg, dit geval heeft vier weken geleden ook bij hem plaats gehad, toen dezelve tog is opge-

pakt, en weggebragt en daar de wet zegt, hij zijn knegt moet aangeven schijnt hij zulks niet te willen doen hoewel hij zulks zeer wel weet, en zig altoos met deserteurs ophoud".

In de buurtschap moet nog tijdelijk verblijf hebben gehouden Vrouwe A.F. Gravelle dei Vallées, gehuwd met P.F.D. le Cocq d'Armandville. Vermeldenswaard is de geboorte-aangifte, waarbij Johannes Klomp, oud 38 jaar, wonende te Zeist, voor de ambtenaar van de burgerlijke stand te Zeist verklaarde, dat op 3 november 1815, des voormiddags 9 uur ten huize van Pierre Francois le Cocq d'Armandville, gelegen in Austerlitz (gemeente Zeist) geboren waren twee kinderen, een van het mannelijk en een van het vrouwelijk geslacht, genaamd: Victor Louis Charles en Hortence Marie Vergenie. De moeder van de pasgeborenen was: Anne Françoise Gravelle dei Vallées, echtgenote van Pierre Francois Denis le Cocq d'Armandville, buiten beroep, wonende te Amsterdam.

Als getuigen had de aangever, Johannes Klomp, laten verschijnen: Theodorus Sluyters, oud 51 jaren, landman en Frans Hendrik van Heys, oud 50 jaren, timmermansknecht, beiden wonende te Austerlitz.

Hierbij kan nog worden vermeld, dat in Austerlitz, in het huisje nr 13, woonachtig was Marie Louise Gravelle dei Vallées, geboren te Amsterdam, in 1790 gehuwd met Ursus J. Wiss. Deze Marie L. Gravelle dei Vallées zal vermoedelijk de zuster zijn geweest van Anne Françoise Gravelle dei Vallées, gehuwd met Pierre F.D. le Cocq d'Armandville.

Meermalen is beweerd, dat de voorvader van de tegenwoordige de Sain's, oorspronkelijk "du Sain", een krijgsman van het franse leger moet zijn geweest, welk leger in het Napoleon-kamp onder Austerlitz verbleef. Deze bewering vond haar oorzaak in de franse geslachtsnaam en in het feit, dat de De Sain's in de buurtschap Austerlitz woonachtig waren. Men is hierdoor echter op een verkeerd spoor geraakt. Bij onderzoek is namelijk gebleken, dat De Sain's afkomstig zijn uit Zeeland of Zuid-Holland. Jacobus Johannes de Sain, geboren de 14 november 1799 te De Briel; Theodorus Franciscus de Sain, geboren in 1880 te Zierikzee; Theodorus de Sain, geboren 28 april 1802 eveneens te Zierikzee en Felox Alexander de Sain, geboren in 1804 te Brouwershaven.

Van Jacobus Joannes de Sain, geboren 14 november 1799 te De Briel, is bekend, dat hij gehuwd was met Catha Christina Priller, geboren in 1802 te Lei-

den. Het eerste kind uit dit huwelijk was Maria Theresia Johanna de Sain, geboren 23 februari 1831 te Zeist. Het behoeft ons daarom ook niet te verwonderen, dat uit de archiefstukken, betrekking hebbende op Austerlitz, over het tijdvak 1804 t/m 1815, de naam: "De Sain" niet voorkomt. Na zich door handenarbeid te hebben opgewerkt, is een van de De Sain's een café gaan exploiteren. Uit dit café is later de welbekende uitspanning "London", thans "Oud-London" aan de Woudenbergseweg, ontstaan.

In fragmenten over de geschiedenis van Austerlitz wordt ook de naam Lamoré nog al eens genoemd. Lamoré moet evenals De Sain een krijgsman van het franse leger - verblijvende in het Napoleon-kamp onder Austerlitz - zijn geweest. Deze Lamoré zou met een meisje uit de omgeving van Austerlitz gehuwd zijn.

Nazaten verblijven nog in de buurtschap, doch dat zij afstammelingen zijn van een franse krijgsman moet ten stelligste worden tegengesproken, daar bij onderzoek is gebleken, dat de voorvader van de Lamoré's in 1685 als Hugenoot uit Frankrijk naar ons land gevlucht is.

Telde de bevolking van de buurtschap Austerlitz in 1812 235 inwoners, in 1831 was dit aantal teruggelopen tot 191. Deze teruggang ging in 1832 door en wel in die mate dat in één jaar tijds het aantal verder terug liep tot 168, dus een vermindering van 23, wat voor Austerlitz niet gering was te noemen.

Later ziet men een geringe stijging van de bevolking en wel zó dat in een kwart-eeuw het aantal inwoners toenam met 91; hierdoor bedroeg het in 1845: 259; een gemiddelde toename dus van 4 personen per jaar.

Het aantal woningen bedroeg in 1845 47, waaruit kan worden geconcludeerd dat in iedere woning gemiddeld 5 personen waren gehuisvest.

Op 4 september 1851 werd in de vergadering van de gemeenteraad van Zeist het nodig geoordeeld een verordening in het leven te roepen betreffende de verdeling van de gemeente in wijken. Austerlitz werd ingedeeld als wijk H. Het kamp van Austerlitz, een aanduiding, die niet juist was. De aanduiding "Buurtschap Austerlitz" was beter op zijn plaats geweest.

De nummering van de huizen in Austerlitz had bij opvolging plaats. Met een even en oneven zijde, zoals dit tegenwoordig het geval is, werd geen rekening gehouden. Nu, dit was ook niet nodig, men wist elkander in de buurtschap wel te

vinden. In 1851 waren in de buurtschap wel straataanduidingen bekend, te weten de historische benamingen: Oude Postweg, Austerlitzseweg, Vinkebuurt, Waterloo-
weg en Schoolweg, welke wegen echter niet door straatnaamborden werden aange-
duid. Na een tijdsverloop van ruim 120 jaren kwam hierin verandering. Op 6 oc-
tober 1925 deelden burgemeester en wethouders aan de gemeenteraad over het ge-
ven van namen aan wegen in Austerlitz mede, dat tot 1925 de gebouwen in de
buurtschap voor de bevolkingsadministratie doorlopend genummerd waren, zonder
daarbij namen van wegen te noemen. Reeds geruime tijd bleek deze manier van
nummers moeilijkheden op te leveren, vooral in 1925, in verband met de nieuw-
bouw aan de Austerlitzseweg. Het was dan ook de bedoeling van burgemeester en
wethouders met het bestaande systeem te breken en de gebouwen te nummeren aan
de bestaande wegen (oneven nummers links, even nummers rechts). Aangezien er
echter een drietal wegen waren, welke geen naam hadden, werd voorgesteld aan
deze wegen een naam te geven en wel aan:

1. de weg, lopende van de Vinkebuurt langs de school, evenwijdig met de Aus-
terlitzseweg, tot aan de te noemen Weideweg, de naam: Schooldwarsweg;
2. de weg, lopende van de Austerlitzseweg in noord-oostelijke richting evenwijd-
dig met de Schoolweg, de naam: Weideweg;
3. de weg, gelegen tussen en evenwijdig lopende aan de Austerlitzseweg en Wa-
terlooweg, de naam: Marmontweg.

Ten slotte werd voorgesteld de naam Vinkebuurt te veranderen in Gramserweg
om verwarring te voorkomen met de Vinkebuurt, gelegen nabij de Rijnsoever. Dit
voorstel werd door de gemeenteraad ongewijzigd aanvaard.

Daar de bevolking van de buurtschap Austerlitz sinds 1812 deel uitmaakte
van de gemeente Zeist, was het niet meer nodig een afzonderlijke bevolkings-
boekhouding van Austerlitz aan te houden. Aan de hand van de uitslagen der
volkstellingen - welke om de tien jaren gehouden werden - en tussentijdse tel-
lingen kon van 1839 af de loop van de bevolking van Austerlitz worden nagegaan.
Het aantal inwoners bedroeg in:

1839	220	1849	279	1859	418
1869	439	1879	411	1889	400
1930	647	1939	975	1949	1269

Per 1 januari 1954 werd de bevolking geschat op 1.400 inwoners.

OPENBARE ORDE, ZEDELIIKHEID EN GEZONDHEID

Openbare orde

De handhaving van de openbare orde ten opzichte van de enkele verspreide boeren- en arbeidersgezinnen op de Zeisterheide, waar de buurtschap Austerlitz is ontstaan, was vóór de komst van het franse- en bataafse leger in 1804 een rustige bezigheid. De bewoners leefden er in vrede en rust en hadden een grote mate van vrijheid. Op het gebruik van die vrijheid liet de schout echter wel toezicht houden. Hiertoe gaf hij bij tijd en wijle opdracht aan de enige dienaar van politie van Zeyst.

Met de komst in 1804 van de luitenant-generaal Marmont met zijn frans-bataafse leger werd ook het rustige, vrije leven van de bewoners gestoord. Volgens dr Johan E. Elias was Austerlitz toen overstroomd door onguere elementen. Op bladzijde 20 van zijn geschiedkundige verhandeling: "Een raadselachtige voorvader, Jean Maurice d'Amblé (1746-1821)" vertelt hij ons het volgende:

"Op korten afstand van het "heerenhuis" van Wallenberg stond aan het "Dambreesche Spoor" (d.i. den uiterst primitieven door d'Amblé ietwat opgeknapten, vóór langs zijn huis loopenden, oerouden "Hessenweg" (x), het huisje van zijn factotum, den in vasten dienst voor hem werkenden, in 1804, 25-jarige daglooner Willem Deunk, wien het toezicht opgedragen was over het overige bij zijn ontginningen te werk gestelde volk.

"Deunk was getrouwd met een vrouw van onbekende herkomst, wier zusje d'Amblé vaak bij het jonge echtpaar zal hebben ontmoet; misschien kwam het meisje ook wel eens bij hem aan huis werken. Dit zusje nu, Mietje Reiser gezegd Van der Klok geheeten en toen nog maar een jong en waarschijnlijk aardig ding van 15 à 16 jaren, raakte in den loop van 1804 in ongelegenheid, doordat zich bij haar (hetzij als gevolg van een te ver gedreven vrijage of van een "aanranding", waaraan een vrouw in het door onguere elementen overstroomde Austerlitz maar al te zeer blootstond) een beginnende zwangerschap openbaarde. D'Amblé zag zijn kans schoon, bood het meisje aan, met hem te trouwen en werd niet afgewezen. Al was hij oud, hij had dit doodarme volkskind veel aan te bieden; niet alleen uitredding, uit een netelige situatie, maar ook, bij een huwelijk in gemeenschap van goederen, het medebezit van een landgoed, dat zich weldra, na de uitbreiding, ter grootte van ruim 300 morgen (ongeveer 1½ maal het tegenwoordige Zeisterbos) zou uitstrekken over den geheelen Noord-Westhoek van de Zeisterheide tusschen den Amersfoortschen- en den Woudenbergschenweg".

Tijdens het verblijf van de franse- en bataafse troepen in het Napoléon-kamp was de handhaving van de openbare orde der militairen en burgerbevolking opgedragen aan de manschappen van de gendarmerie. Hierin kwam verandering toen bij koninklijk decreet van 17 augustus 1806, nr 7, een gouverneur voor de stad Austerlitz werd benoemd, te weten:

Etienne de Pineda, kolonel op retraite, geboren te Lunenberg op 14 oktober 1770. De handhaving van de openbare orde onder de bewoners werd toen opgedragen aan de gouverneur; die daarin werd bijgestaan door de onderschout G. van de Beek en de vier garde-champêtres (veldwachters): H. Lageman, A. Breller, J. van Soesbergen en J. Lageman. Voor de kleine "Stad" Austerlitz was deze politiesterkte wel wat overdreven.

Een voorval waarmee de politie te maken kreeg, vinden we vermeld in de "Uitzittinge en omslagt wegens de Dorpslasten over de Geregten van Zeyst Mitsgaders Stoetweegen en Cattenbroeck over den jaare 1804", opgenomen in het Register van de Dorpslasten 1780-1810 van Zeyst, Stoetweegen en Cattenbroeck. Het betrof hier een ongeluk met dodelijke afloop op 31 mei 1804 bij het graven van de "Franse" putten, waarbij Piter van Wijck onder instortende aarde werd bedolven, welk feit met de volgende simpele woorden in genoemd Register van de Dorpslasten, over het jaar 1804, staat aangegeven: "31 May bij gelegenheid van Graven der Putten in de Camp (Austerlitz) Piter van Wijck met instorten der aarde daaronder gesmoort". De kosten van de lijkschouwing bedroegen volgens dit register: "Schout .. f 2-2-; Twee Schepenen (wethouders) .. f 1-4-; Secretaris .. f 1-10-; Bode .. f -12-; Totaal .. f 4-28- of f 5,40.

Aan het hof van justitie werd van het ongeval dadelijk door de schout van Zeyst kennis gegeven, waarop het Hof op 4 juni "Permissie heeft gegeven/zonder verder te schouwen/ dat Doode Lighaam te begraven". De kosten van de begrafenis werden door zijn broeders betaald, zodat Piter van Wijck een eervolle begrafenis kreeg en niet van "de armen" behoefde begraven te worden.

De reeds genoemde onderschout van de stad Austerlitz G. van de Beek stond op financieel gebied niet best aangeschreven. In een schrijven van de "19de van de Hoymaand 1809" deelde de schout van Zeyst (de heer Van Dam) aan de "Kwartier Drost" te Amersfoort (de heer S. Camp) mede, dat hij de onderschout slechts opervlakkig kende en na geïnformeerd te hebben te weten was gekomen, dat deze een gewezen dienaar van de justitie te 's-Gravenhage geweest moest zijn; voorts

dat de onderschout vele schulden had en dit door velen bevestigd werd aan hem als schout van Zeyst, de secretaris en de gerechtsbode. Al te dikwijls werden zij - aldus de schout - verzocht de wissels ten name van G. van de Beek, onderschout van de stad Austerlitz te "protesteren", of ten uitvoer te leggen. Niemand van het Gerecht van Zeyst voelde er voor hieraan gevolg te geven. De schout en zijn medewerkers vonden het verstandiger het protest niet ten uitvoer te leggen. Om de wissels bij de onderschout van de stad Austerlitz te presenteren zouden zij de hulp van de gouverneur van genoemde stad (E. de Pineda) hebben moeten inroepen, die ook wel eens een aansporing tot betaling nodig had, zodat het kon voorkomen, dat aan de gouverneur zelf een wissel zou moeten worden "geprotesteerd", in welk geval de hulp van de onderschout (G. van de Beek) moest worden ingeroepen. De schout vond het daarom het beste het "protest" maar over te laten aan een notaris om zodoende op diplomatieke wijze de moeilijkheden te omzeilen.

De "Kwartier Drost" wenste verder over het zedelijk gedrag van de onderschout te worden geïnformeerd. De schout liet dit verzoek onbeantwoord. Alles bijeen genomen komt men tot de conclusie, dat deze onderschout nu niet bepaald de aangewezen man was om als representant van de stad Austerlitz op te treden. Hij bleef met de zijnen de scepter zwaaien tot 1 januari 1812, het tijdstip waarop de stad Austerlitz zijn zelfstandigheid verloor aan de gemeente Zeist.

Ná 1 januari 1812 werd de openbare orde in Austerlitz gehandhaafd door Gerrit Magry, die van uit Zeyst in de buurtschap inspectie hield. Uit de over deze persoon verstrekte inlichtingen, welke in het archief der gemeente bewaard zijn gebleven, blijkt, dat hij de franse taal niet machtig was, maar wel in staat werd geacht de gewone correspondentie te voeren, daar hij zulks vroeger als dienaar der justitie had moeten doen. Bij zijn benoeming werd overwogen, dat in de gemeente Zeist geen ander geschikt persoon voor de functie van veldwachter was te vinden dan Magry. Hij was "het best in deeze Contriën bekend en ook het handelbaarste".

Veldwachter Magry, ook genaamd Magery, was volgens de opgaaf over 1813, nr 1351, van "Publieque personen" ondergeschikt aan de maire (burgemeester F.N. van Bern, geboren 30 september 1787 te Wijk bij Duurstede, ongehuwd) en de adjunct-maire (waarnemend burgemeester, Arie Verdonk, geboren op 2 mei 1779, ongehuwd).

Het einde van de franse overheersing werd door de schout (Van Bern) en de

bevolking van Austerlitz met grote vreugde begroet. Op 28 november 1813 trokken de Fransen uit de stad Utrecht. Twee dagen later legden de schout, secretaris en schepenen van Zeijst de eed af van "gehouw en getrouw" aan het vaderland en de Prins van Oranje Nassau.

Voor de Fransman François Antoine Hubert, geboren te Rumersheim (departement Hautrhin), van beroep garde-generaal bij het franse leger, gehuwd met een hollandse vrouw, eigenaar van vaste goederen en wonende te Zeyst, later grootgrondbezitter van de heidelanden onder Austerlitz, was het einde van de franse overheersing minder prettig, zoals blijkt uit het Kopyboek van Brieven enz. van Zeyst van 1811-1820. Hubert werd, dadelijk na ontvangst van het desbetreffende bevel op 3 januari 1814 door twee aan de schout van Zeyst ter dispositie staande vertrouwde veldwachters, versterkt met enige militaire manschappen, te zijnen huize gearresteerd. De in zijn woonhuis gevonden papieren werden in beslag genomen en de kelder, waarin de huissieraden, meubelen, schilderstukken en andere dingen van waarde geborgen waren, door de manschappen (kozakken) verzegeld. Ruim acht weken tevoren had Hubert het luik van de kelder toegestopt met hout en aarde om de meubelen enz. aan het oog te onttrekken. Ook een paar secretaires werden vergezeld, waarvan de sleutels door de "cosakken" werden medegenomen. De schout vermoedde, dat het onderzoek van de kozakken niets had opgeleverd.

Hubert verzocht aan de veldwachters of zij aan de schout wilden vragen de vele geborgen eigendomsbewijzen te mogen terug ontvangen. Zijn edelachtbare liet de gewezen garde-generaal Hubert mededelen, dat hij over deze aangelegenheid zou corresponderen met de bevoegde autoriteiten en dat in al de woningen, waarvan Hubert eigenaar was, een nauwkeurig onderzoek had plaats gehad, dat evenwel niets had opgeleverd. In verband met de plaats gehad hebbende arrestatie zou de schout "bevelen omtrand zijn persoon (Hubert) alhier afwagten".

De gevolgen van de arrestatie zijn voor Hubert blijkbaar niet zo ernstig geweest als het zich liet aanzien, want uit een politie-rapport d.d. 12 september 1814 is af te leiden, dat hij toen al weer op vrije voeten was. In dat rapport kunnen we lezen, dat Hubert zich beklagde had over een zekere Bernevelt, die daags tevoren zijn geiten had laten weiden op de bezaaide gronden van Hubert. Vrouw Peek was hem "kooome waarschouwe". Toen vrouw Peek thuis kwam, trof zij daar genoemde Bernevelt aan, die haar "in haar Eygen huys heeft geslagen". Alsof dat nog niet genoeg was, werden in de nacht van 11 op 12 september

1814 van het door Peek bewoonde huis, hetwelk eigendom was van Hubert, "Glasen" of ruiten ingeslagen.

In het rapport lezen we verder, dat Bernevelt geen gevolg had gegeven aan het bevel van "de Diender" om de mestpluis, welke tegen de aan Hubert toebehorende "Brak" (vermoedelijk een gewezen militaire barak) weg te halen.

Tot slot werd door Hubert nog verzocht de put, waarvoor hij dorpslasten moest betalen en waaruit de bewoners van de buurtschap Austerlitz kosteloos water haalden, op kosten van de gemeente Zeyst te laten repareren.

De gewezen garde-generaal Hubert maakte door zijn militaire optreden het zichzelf en anderen dikwijls niet gemakkelijk. Hij kwam door zijn karakter niet alleen in conflict met de buurtschapbewoners, maar ook met de autoriteiten. Hierover laat een schrijven van de burgemeester van 6 juli 1820 aan de officier van het tribunaal het licht schijnen. Bij deze brief was door de burgemeester een procesverbaal gevoegd, waarin er op geattendeerd werd, dat Hubert de schade moest betalen, die de "beesten" aan eigendommen van anderen hadden toegebracht. Die schade werd opgenomen door twee personen en bepaald op vier stuivers of f 0,20. De burgemeester meende de officier hiervan in kennis te moeten stellen en liet daarop volgen: "dat Austerlitz voor hem een werkzaam gedeelte uitmaakt altoos twist onder den anderen".

Dat de burgemeester voortdurend op de bewoners van de buurtschap een wakend oog moest laten houden en het bij een door-de-vingers-zien van overtredingen licht van kwaad tot erger kwam, blijkt uit een schrijven aan de officier van het tribunaal van 29 december 1820, waarin staat vermeld, dat de persoon van Karelze in de nacht van 28 op 29 december een jood bij zich in Austerlitz had laten logeren, zonder dat hij daarvan aangifte had gedaan. Het huis, waarin het overnachten plaats had gevonden, was "zeer suspect". De vrouw van Karelze had volgens de burgemeester aan verschillende personen nachtverblijf gegeven, waarvan nooit aangifte was gedaan. Zijn edelachtbare merkte aan de officier hierover op, indien men zulks niet kon straffen, de surveillance in Austerlitz beter achterwege kon blijven. Op grond hiervan verzocht hij het voorgevallene niet te laten passeren, omdat anders door anderen te Austerlitz het doen van aangifte van het hebben van nachtverblijvers eveneens achterwege zou worden gelaten. Gelukkig kon de burgemeester tot slot mededelen, dat in de buurtschap de onveiligheid langs de wegen niet meer voorkwam. De nalatigheid van Karelze was geconstateerd door de veldwachter van Zeyst, Stoetwege, Cattenbroeck, Den

Breul en Austerlitz, genaamd Hendrik Jacobus van der Linden, gewezen sergeant bij het 2e bataljon infanterie, afkomstig uit Amsterdam, die met ingang van 26 november 1820 in de plaats van de veldwachter G. Mag(e)ry was gekomen.

Bij schrijven van 13 september 1825, nr 134, wees de burgemeester de ons nu langzamerhand welbekende Hubert er op, dat hij van verschillende landlieden of boeren van Driebergen klachten had ontvangen over het afsluiten van de schapendriften. De burgemeester vroeg daarin aan Hubert of hij "zoms bij vergissing publ:(ie)ke Schapendriften mogt hebben belet off gesloten dezelve". Zijn edelachtbare drukte zich dus in dit schrijven aan de gewezen garde-generaal wel voorzichtig uit. De handelingen van Hubert kennende, mogen we gerust aannemen, dat hier van een vergissing geen sprake was, maar dat Hubert door deze handelingen trachtte gemeenschappelijke heidegrond tot zich te trekken, wat hem later ook gelukt is. In beleefde termen verzocht de burgemeester de heer Hubert onverwijld voor de belanghebbenden de heide open te stellen "ten eynde de landbouw waar in UEd. (Hubert) zo veel belang steld niet benadeeld wordt".

De burgemeester was van de welwillendheid(?) van Hubert zo zeer overtuigd, dat hij niet twijfelde of deze zou: "de beletzelen die tot deeze klagte aanlyding geven wel spoedig uit den weg ruimen".

Van groot belang voor de buurtbewoners was het "Beeste weyde" op de heidegronden. Toen de gouverneur der provincie Utrecht op 29 mei 1830 aan de burgemeester een brief schreef over de aanleg van de straatweg van Zeyst op Woudenberg (Woudenbergsestraatweg) door de heide, antwoordde deze daarop, dat door deze wegaanleg de velden zozeer in waarde zouden verminderen, dat het houden van schapen door de 200 inwoners van Austerlitz bijna onmogelijk zou worden gemaakt. Dit zou "een gehele ondergang" voor de buurtschapbewoners ten gevolge hebben. De burgemeester motiveerde zijn bezwaren nog nader met er op te wijzen, dat de bewoners het recht om op de heide schapen te weiden ontleenden aan een door de toenmalige Koning van Holland (Lodewijk) verleende vergunning. Zonder deze heide zouden de inwoners geheel beroofd worden van hun toch al armoedige bestaansmiddelen. Om deze redenen moest hij zich tegen het in-bezit-nemen van de heidegrond verklaren, mede omdat deze heidevelden niet meer aan het Rijk (zgn. domeingronden) toebehoorden.

Om de armoede een wijle te vergeten gingen sommige mannen in de buurtschap

zich blijkbaar aan drank te buiten. Het Kopyboek van Brieven van Zeyst noemt ons daarvan enkele voorbeelden. Zo treffen we daarin een brief aan, waarin de burgemeester ter informatie van de onder de naam Schele Piet bekend staande persoon naar voren, dat deze in 1829 in Austerlitz woonachtig en een "dronk-aard" was en voorts, dat men in de buurtschap niets te zijnen laste wist.

In zijn vergadering van 18 april 1851 stelde de gemeenteraad, omdat de wijze waarop de nachtwacht was georganiseerd sterk verouderd was, een nieuw "Reglement op het gaan der Nachtwacht in de gemeente van Zeyst" vast. Voor de buurtschap betekende deze wacht een noodzakelijke beveiliging, daar destijds in Austerlitz geen veldwachters gestationneerd waren. Van hoeveel waarde een nachtwacht vroeger voor Zeyst, Cattenbroeck, Stoetwege, Den Breul en Den Dolder was, blijkt genoegzaam uit de authentieke gegevens, welke hierover voorkomen in het archief der gemeente. Bij de reglementering van de nachtwacht in 1851 kwam voor Austerlitz een veiligheidsdienst tot stand, die de instemming van de bewoners aldaar wel had. Met betrekking tot de nachtwacht werd de gemeente Zeist verdeeld in zeven sectiën, Austerlitz vormde de zevende sectie. Jaarlijks zou ter bevordering van de veiligheid gedurende het winterseizoen in iedere sectie een nacht- of stille wacht rondgaan, bestaande in Austerlitz uit twee weerbare mannen. Deze wacht zou van des avonds tien tot des morgens vier uur dienst doen. Iedere wacht zou gewapend zijn met een piek. Een schiet- of zijdgeweer mocht alleen in zeer bijzondere gevallen worden gedragen. De bewoners van Austerlitz moesten ieder op hun beurt in hun woning aan de nachtwakers gelegenheid geven om zich daar te verwarmen. Zij die dit weigerden, kregen een boete van f 3,--. De controle op de nachtwachten was opgedragen aan de dienaar der justitie en de veldwachters der gemeente Zeist.

Daar er, zoals reeds werd opgemerkt, in die tijd te Austerlitz geen dienaars van politie gevestigd waren, is het te begrijpen, dat het werk van de nachtwakers in de buurtschap zeer op prijs werd gesteld als een noodzakelijke aanvulling van het geheel onvoldoende toezicht van de politiedienaren uit Zeist, die slechts af en toe in de buurtschap kwamen surveilleren. In het onderdeel: "Gemeente-politie" van het verslag der gemeente Zeist over 1900 is te lezen, dat op onbepaalde tijden de buitenwijken werden bezocht, vooral de buurtschap Austerlitz, waar de ingezetenen bij sommige gelegenheden nog al eens ruoerig konden zijn. Een goede verbetering voor de politie, zo zegt het verslag,

mocht het aldaar "opgerichte" arrestantenlokaal genoemd worden.

In het verslag over 1901 werd geconstateerd, dat Austerlitz een meer geregeld toezicht vereiste vooral des zaterdags- en zondagsavonds. Met het oog hierop werd in 1903 het politietoezicht in de buurtschap verbeterd, waardoor het daar op de zaterdag- en zondagavond aanmerkelijk rustiger werd. Voor dit meer intensieve toezicht werd voor de dienaren van politie uit Zeist een tweetal rijwielen aangeschaft.

Nadat de bevolking van Austerlitz geleidelijk was toegenomen, werd in 1911 overgegaan tot het stationneren in de buurtschap van de rijksveldwachter S. Talsma, hetgeen gepaard kon gaan met een vermindering van de surveillance van de politie uit Zeist. Lang heeft het verblijf van deze rijksveldwachter in de buurtschap niet geduurd, daar hij reeds in 1913 vertrok. Zijn plaats werd ingenomen door de rijksveldwachter brigadier-titulair H. Vermeulen, die in 1917 werd overgeplaatst naar Hilversum en vervangen door de rijksveldwachter J.R. van Donselaar, wiens plaats door zijn vertrek naar Scherpenzeel in 1919 werd ingenomen door de rijksveldwachter brigadier A. van der Zijde. Deze vertrok in 1922 naar Terborg (gemeente Wisch). Als opvolger van Van der Zijde vestigde zich in 1924 in het perceel aan de Woudenbergseweg nr 27, in welke woning reeds meer rijksveldwachters gewoond hadden, H. Kipperman, die uit Utrecht was gekomen. Hij vertrok in 1934 naar Woerden. In zijn plaats kwam de rijksveldwachter G.P. Saakes uit Rotterdam, die in 1937 vertrok naar Bussum en werd opgevolgd door W.D. van Amerongen, wachtmeester bij de marechaussee. Van Amerongen vertrok op 9 maart 1945 naar Driebergen-Rijsenburg.

Van 1945 tot 1951 waren in Austerlitz geen rijksveldwachters meer gestationneerd. De surveillance werd in die jaren uitgeoefend door de gemeente-politie van Zeist.

Ter wille van een goede uitoefening van de politiedienst werd in 1951 besloten een politie-ambtenaar in Austerlitz te plaatsen, die zoveel mogelijk belast zou worden met de dagelijkse politie-bemoeiingen in de buurtschap. Hiervoor werd de agent van gemeente-politie C.G. Brugman aangewezen, die op 19 april 1951 de woning Gramserweg 26d te Austerlitz betrok.

Straatverlichting

Hoe het met de straatverlichting in de buurtschap tot 1882 gesteld was, blijkt niet uit het archief der gemeente. Aangenomen mag worden, dat er geen zodanige verlichting was; waarvoor was dit ook nodig als men bedenkt, dat de

inwoners tegen donker ter ruste gingen en bij het krieken van de dag opstonden.

Niettegenstaande dat werd het aanbrengen van (petroleum) straatverlichting in september 1882 met ingenomenheid door de buurtschapbewoners begroet. De branduren werden vastgesteld van 7 tot 10 uur. Van mei tot en met augustus had geen openbare verlichting plaats.

Voorts blijkt uit het verslag van de toestand der gemeente Zeist over 1891 dat er vier straatlantaarns in Austerlitz waren, waarvan de bediening aan de laagste inschrijver werd opgedragen. Bij de aanbesteding werd dit werk meestal gegund aan de Weduwe G. van Ginkel.

De petroleum-straatverlichting werd in 1920 vervangen door gasverlichting. Dat deze vervanging zoveel jaren op zich liet wachten, hield verband met de hoge kosten, welke het leggen van de hoofdleiding van Zeist naar Austerlitz met zich medebracht. Het laat zich indenken, dat de nieuwe wijze van straatverlichting voor de bevolking een grote verbetering betekende. De lichtsterkte werd daardoor aanzienlijk vergroot, terwijl het aantal lantaarns werd uitgebreid tot 15, waaronder vier gaslantaarns langs de Woudenbergseweg. Tijdens de zomermaanden van mei t/m augustus zouden de lantaarns echter niet ontstoken worden. De dooftijd werd van tien uur op half elf gebracht, hetgeen het gemeentebestuur voor de buurtschap voldoende voorkwam. De aanleg van gasbuizen ten behoeve van de straatverlichting in Austerlitz maakte het mogelijk tevens de woningen van gasverlichting te voorzien. Hoewel deze verlichting een grote vooruitgang betekende, werd zij al na een betrekkelijke korte periode (± 10 jaren) door electriciteit vervangen.

Gezondheidszorg

In het archief der gemeente komt men weinig gegevens tegen over de wijze, waarop vroeger voor de gezondheid der bewoners in de buurtschap Austerlitz gezorgd werd. Dit neemt echter niet weg dat getracht is de sluier, welke hierover ligt, enigszins op te lichten.

Zo blijkt uit de "Staat der inwoonderen" over 1812, dat de gezondheid der inwoners door koortsen werd aangetast en dat enige jaren daarvoor de voornaamste epidemieën waren: "Febria Nevrosa, Biliosa et gastrica, Febris Intermittens, Febris Catharrah, Rheumatis astrotis" enz. Naar de symptomen der febris werd de wijze van genezing geregeld. De oorzaak van de gemelde febris was het gevolg van het veranderlijke weder, dat zware verkoudheid met zich medebracht.

In de opgaaf van 8 januari 1819, nr 3, over de verpleging van de armen

wordt gezegd, dat in Zeyst - waaronder ook de buurtschap Austerlitz viel - geen geneesheer was aangesteld om arme zieken gratis te behandelen. Medisch doctor was een zekere Kaultus, die op last van de armbesturen de zieken behandelde van hervormde en rooms-katholieke gezindte. Wenselijk werd het geacht, hetgeen meermalen verzocht werd, een post op de begroting te plaatsen: "waaruit geput zou kunnen worden om de arme zieken te doen bijstaan".

Als vroedvrouw trad op mejuffrouw I. van Fyeren, die de arme kraamvrouwen gratis moest behandelen. De vaccinatie voor de armen geschiedde kosteloos door de med. dr Kaultus.

Volgens het verslag over 1827 werd de geneeskunde uitgeoefend door de doctoren Snellen en Place, alsmede door de vroedvrouw Van den Brink. Een heelmeester uit Doorn oefende in Zeist mede de geneeskunde uit.

Voor de armen geschiedde de vaccinatie eveneens kosteloos als in 1819.

Watervoorziening

In het verleden had de watervoorziening plaats door middel van waterputten, welke bij een of meer woningen waren geplaatst. Zo is het bekend, dat in 1814 één dier putten, waaruit de bewoners van het gehucht water haalden, stond bij de woning van de landeigenaar Hubert.

Van de gebouwde franse putten, verspreid liggende over de buurtschap, werd de waterput op het zgn. Marktplain (thans Schoolplein) het meest gebruikt. Op de wel van deze put werd later een zuigpomp geplaatst, waardoor de opvoer van het water aanmerkelijk werd vereenvoudigd. Een tweetal van dergelijke openbare zuigpompen, die voorzien waren van een stenen ommanteling, werd tevens geplaatst aan de Oude Postweg en de Gramserweg.

De waterputten, welke bij een of meer huizen stonden, en de openbare zuigpompen werden langzamerhand buiten werking gesteld door het plaatsen van pompen in de woningen, hetgeen als een grote verbetering werd aangemerkt.

Na de oorlog is de Utrechtse Waterleiding Maatschappij overgegaan tot het leggen van waterleidingbuizen in de buurtschap, waardoor successievelijk aansluiting op de waterleiding van de woningen plaats vond.

Badhuis

Een grote vooruitgang was het toen de gemeenteraad op 30 mei 1947 besloot in Austerlitz een badhuis aan de openbare school te bouwen, dat zou bevatten een portaal, dienende als wachtgelegenheid, een hall, waarin een badmeesterkantoortje met loket, een bergplaats, alsmede vier douchecellen. Door deze

bouw kwam het badhuis in Austerlitz tot stand; de exploitatie werd op 23 april 1948 in handen gegeven van de Vereniging "Austerlitz Belang".

Hoe groot de behoefte aan een badhuis in de buurtschap was, blijkt uit de exploitatiegegevens, waarin het aantal baden globaal op 10.000 per jaar staat aangegeven.

In het schrijven van de burgemeester van Zeyst, d.d. 11 juni 1829, nr 190, aan de gouverneur van de provincie Utrecht wordt medegedeeld, dat er "geene zwarigheid bestaat het verzoek (tot het maken van een familiegraf in de buurtschap Austerlitz) van de heer Hubert te accordeeren, onder bepaling derzelve onder surveillance van het Gemeentebestuur blijve en er geene woningen worden geplaatst op een mindere afstand als de wet bepaald".

De verzoeker Hubert, landeigenaar te Austerlitz, had voor het begraven van een zijner verwanten de grond aangewezen aan de voorzijde van de tegenwoordige bijzondere begraafplaats, gelegen aan de Oude Postweg. Hier werd begraven het stoffelijk overschot van de echtgenote van de heer Hubert, die op de steen het volgende heeft laten aanbrengen:

"In naam der Heilige Drieëenheid

Begraafplaats

der Familie F.A. Hubert

Hier rust:

Vrouw Sara Charlotte Hubert-La Farque

gebooren den 12 November 1771,

overleden den 1 November 1827".

Begraafplaats

Dit familiegraf van Hubert ging gelijktijdig met zijn andere onroerende eigendommen bij verkoop op 29 november 1836 over aan de heer J.B. Stoop, koopman te Amsterdam.

Met uitzondering van bovenvermelde teraardebestelling in genoemd familiegraf werden tussen 1804 en 1872 de overledenen begraven te Zeist en Driebergen.

Het begraven buiten de buurtschap was aanleiding, dat het college van kerkvoogden der nederlands - hervormde gemeente van Austerlitz, waarvan president was J.B. de Beaufort en secretaris I.J. Gramser, op 9 januari 1871 aan burgemeester en wethouders van Zeist een schrijven richtte, waarin het verzocht vergunning te willen verlenen tot het aanleggen van een kerkhof. Dit zou het eigendom van

de nederlands - hervormde gemeente worden en uitsluitend bestemd voor de leden dier kerkelijke gemeente. Het lag in het voornemen aan dit kerkhof een uitgestrektheid te geven van 10 aren en het aan te leggen op een perceel grond gelegen aan de puinweg van Austerlitz naar Zeist (Oude Postweg), bij het kadaster bekend sectie D onder nr 133 (oud), in welk perceel reeds in 1827 door de toenmalige eigenaar (Hubert) het lijk van een zijner verwanten was begraven (zie boven). Hoewel dit graf echter slechts 45 meter van een bewoond huis verwijderd was, werd verzocht dit binnen de omheining van het aan te leggen kerkhof te mogen voegen: het college van kerkvoogden zou zich verbinden, dat in de toekomst binnen de bij de wet te bepalen afstand van 50 meter geen nieuwe graven op dit kerkhof zouden worden aangelegd.

Wat het evenbedoelde woonhuis betreft wordt opgemerkt, dat hiermede waarschijnlijk bedoeld zal zijn Huize "De Heidelanden", waarvan eigenaar en bewoner F.A. Hubert was.

Bij besluit van burgemeester en wethouders van Zeist werd d.d. 11 januari 1871 het gevraagde verlof tot het aanleggen van een bijzondere begraafplaats voor de nederlands - hervormde gemeente van Austerlitz verleend, onder bepaling dat het bestaande graf binnen de omheining der begraafplaats niet geroerd mocht worden en dat geen nieuwe graven binnen de afstand van 50 meter van het woonhuis mocht worden aangelegd.

Op deze begraafplaats werden van 1871 t/m 1940 451 lijken begraven, waaronder 228 van kinderen, die de leeftijd van nog geen twee jaar hadden bereikt. Blijkens de gegevens uit de gemeente-verslagen en het begrafenisregister werden in: 1890 9; 1900 8; 1910 15; 1920 1; 1930 4; 1940 11; 1950 10 en 1953 10 lijk(en) begraven.

In verband met de beperkte ruimte was er voor het college van kerkvoogden der nederlands - hervormde gemeente te Austerlitz in 1935 aanleiding om de begraafplaats uit te breiden, waarvoor door burgemeester en wethouders van Zeist op 30 april 1935 vergunning werd verleend. De begraafplaats kreeg door deze uitbreiding een breedte van $\pm$ 42 en een diepte van $\pm$ 58 meter.

Oorlogsjaren

Wij willen dit overzicht besluiten met een voorval uit de oorlogsjaren en daardoor hulde brengen aan hen, die door hun moedig optreden een engelse piloot uit handen van de Duitsers wisten te houden.

Op 27 juni 1940 sprong boven de bossen van Austerlitz een engelse oorlogs-

vlieger na een luchtgevecht per parachute uit een brandend vliegtuig. Deze piloot, een vliegofficier, werd opgemerkt door de bosarbeiders S. en M. uit Zeist en U. uit Utrecht. Zij liepen op de Engelsman toe, bevrijden hem van zijn brandende parachute en brachten hem naar een in de nabijheid gelegen schaftkeet. Intussen hadden duitse militairen maatregelen genomen om het terrein, waarop het toestel was neergekomen, af te zetten.

De bosarbeider H., die zag dat er gevaar voor de Engelsman dreigde, gaf deze de raad zich voorlopig ergens in het bos te verbergen. De arbeiders De J. en K. begaven zich op behoedzame wijze met de vliegofficier in de richting Austerlitz, in de hoop geen Duitsers te zullen ontmoeten. Toen zij toch een duitse officier tegenkwamen, die hun vroeg of zij een engelse vlieger hadden gezien, antwoordden zij ontkennend en brachten de Duitser op een vals spoor.

Na overleg met zijn collega H. had de arbeider U. de vliegerkleding van de Engelsman verborgen en alles opgeruimd, wat er op kon wijzen, dat de bosarbeiders hem in de keet hadden gebracht en zijn wonden hadden gereinigd. Andere arbeiders, die eveneens toeschouwers waren geweest bij het luchtgevecht, opperden het denkbeeld de vlieger niet alleen voor het onmiddellijk dreigend gevaar te verbergen, doch hem zo mogelijk ook verder te helpen. Een van hen, S., nam daarop de vlieger mede naar zijn woning, kleepte hem in een van zijn eigen confectiepakken en gaf hem bij zijn vertrek nog een gulden mee. Een kilometer ver bracht S. de engelse piloot de weg naar Utrecht op en nam toen afscheid van hem met de woorden: "hier is de tramhalte en zie maar, dat je je verder redt".

Later werd bekend, dat de vliegofficier de wijk had genomen naar Den Helder en sindsdien is niets meer van hem gehoord. Over de hulp, door de bosarbeiders aan de piloot gegeven, sprak men onder elkander op een zodanige wijze, dat zulks ter ore kwam van de duitse politie met het gevolg, dat de arbeiders door de gevreesde S.D. werden gearresteerd en op 23 juli 1940 voor het duitse Kriegsgericht geleid. Na een uitvoerig getuigenverhoor hield de auditeur-militair een requisitoir, dat ongeveer drie kwartier duurde. Hierin wees hij er op, dat wat de verdachten hadden misdreven volgens de duitse wet gestraft moest worden met de dood. Hij wilde echter bij aanzien van deze eenvoudige arbeiders, die spontaan gehandeld hadden, lankmoedigheid betrachten en eiste daarom de volgende straffen: tegen S., die de piloot in zijn huis verborgen had gehouden, tien jaar gevangenisstraf; tegen H., die hem op weg

geholpen had uit het bos naar Austerlitz, acht jaar gevangenisstraf en tegen alle andere verdachten twee jaar gevangenisstraf.

Een waardiger slot dan dit voorval, dat een toonbeeld is van durf en geestkracht van eenvoudige mensen, die de helpende hand uitstaken naar een in nood verkerende strijder voor de zaak der geallieerden, die ook de zaak van ons vaderland was, is nauwelijks denkbaar.

(x) Het Dambreesche Spoor - ook thans nog onder die naam op de kaarten aangegeven - gaf de eigenaar van Wallenberg een directe verbinding, enerzijds met Zeist, anderzijds met Amersfoort (daar het tot de publieke weg van Doorn naar Amersfoort doorliep).

OPENBARE VEILIGHEID

Als men de geschiedenis van de openbare veiligheid in de buurtschap Austerlitz nagaat dan komt men tot de conclusie, dat het grootste gevaar te duchten was van het ontstaan van brand. Zo zien wij uit een schrijven aan de gouverneur van de provincie Utrecht d.d. 20 juni 1814 van Aart van den Brink, oud 57 jaren, landbouwer, wonende te Austerlitz, dat in de nacht van 16 op 17 mei 1814 het huis, door Van den Brink voornoemd bewoond en behorende aan P.S. van Oosthuysse te Driebergen, door "den Brand is in Den Assche geleyd" en zijn gehele inboedel als huisraad, klederen en boerengereedschappen door vlammen werd verteerd, waardoor hij en zijn gezin in de grootste armoede werden gedompeld. De getroffene deelde mede het op prijs te zullen stellen indien hij door milddadige giften in staat zou worden gesteld de kost voor zijn gezin te verdienen en verzocht daarom met eerbied, dat het zijne excellentie mocht behagen hem permissie te verlenen om binnen de provincie Utrecht "eenige penninge te moge collecteren, om Waar het mogelijk zoo niet geheel ten minste zijne Ramp te leenigen en zich Eenige Maaten Harsteld te zien". Daar Aart van den Brink de schrijfkunst niet machtig was werd hij "present" verklaard door J.A. Geelkerken. Tevens werd dit adres bekrachtigd voor de adjunct-burgemeester van Zeist (A. Verdonk) en wel door: Abraham van Ee, Cornelis Baayens, Peter Scherf en Johannes Meiske, allen woonachtig in de buurtschap Austerlitz.

Voorts blijkt uit het Kopyboek van Brieven van Zeist van 4 januari 1831 tot 1 mei 1834, dat op zondag 22 april 1832 zeer vroeg in de morgen de pottenbakkerij van F.A. Hubert, staande in Austerlitz, geheel afbrandde. Het was niet mogelijk geweest enige hulp uit Zeist te zenden. De brand nam zo snel toe, dat zelfs de bijstand uit Austerlitz bijna van geen betekenis was. Waaraan het ontstaan van de brand moest worden toegeschreven kon niet worden geconstateerd. De burgemeester van Zeist, ter plaatse aanwezig, hield een locale inspectie en liet door de personen, die de brand het eerst hadden ontdekt, verklaringen afleggen, welke in het proces-verbaal werden vastgelegd en stelde de officier van justitie te Amersfoort hiervan in kennis.

Bij schrijven d.d. 27 april 1832, nr 109, deelde voornoemde officier aan de burgemeester mede, dat hij de heer F.A. Hubert breedvoerig over deze brand had gesproken en dat deze verklaard had (ofschoon ongenegen zulks bij proces-verbaal

te doen), dat de brand met geen mogelijkheid in de oven van de fabriek kon ontstaan zijn daar de oven des morgens reeds was uitgegaan en dat Hubert des avonds het gebouw nog bezocht had zonder iets te ontdekken. Het was alzo voor hem zeker, dat de brand was aangestoken en ofschoon niemand kunnende en willende beschuldigen, verzocht hij, dat de justitie het oog zou houden op de persoon Gerardus Staats, knecht bij de pottenbakker Slee buiten de Tolsteegpoort te Utrecht, welke vroeger bij Hubert woonde en die men zowel voor als na de brand in Austerlitz had gezien. Deze Staats zou zich aldaar dubbelzinnige woorden hebben laten ontvallen, welke aanleiding tot de geuite vermoedens gaven.

Door het ontbreken van het overtuigend bewijs nam hiermede deze onverkwikkelijke aangelegenheid een einde.

Hoe onverkwikkelijk voormelde affaire was, het voorgevallene bij de heidebrand op 28 april 1841 doet daarvoor niet veel onder. Zo lezen wij in het gemeente-archief, dat op 28 april van gemeld jaar de burgemeester van Zeist aan de gouverneur van de provincie Utrecht kennis gaf van een heidebrand, die in de omliggende gemeenten een grote omvang had genomen. Om half vijf des namiddags kreeg zijn edelachtbare bericht, dat naar de zijde van Amersfoort brand was ontstaan. Dadelijk begaf hij zich daarheen en zag, dat de brand woedde op het landgoed van de Heer Stoop en op "Wallenberg" en dat reeds een aantal personen met het blussen bezig was. Betrekkelijk vlug was deze heidebrand geblust, want reeds om half zes was men deze bij het landgoed van de heer Stoop meester. Ook op "Wallenberg" was bij het vertrek van de burgemeester om zeven uur de brand zo goed als geblust, doch het heideveld van Soest, Amersfoort en Leusden stond nog in "lichte laaie". Anderhalve week had hier de heidebrand reeds gewoed en wel van maandag 19 april af. Ofschoon de burgemeester hoopte dat men dit grote gevaar te boven was, bleef het, zoals hij in de brief aan de gouverneur opmerkte, een verschrikkelijk iets, dat men gegronde redenen had om aan te nemen, dat deze brand door schaapherders aangestoken was, alleen met het oogmerk om nieuwe heide te bekomen.

Door deze brand ontstond er over het blussen van een perceel heide verschil van mening tussen de burgemeester van Zeist en een zekere Cornelis Nieuwenhuizen en wel in die mate, dat verschillende autoriteiten in deze aangelegenheid betrokken werden. De kwestie gaf aanleiding tot een uitvoerige correspondentie tussen de dignitarissen, waarvan hieronder de brieven in af-

druk worden weergegeven.

De eerste, die de aandacht op het meningsverschil ten aanzien van de heidebrand vestigde was de burgemeester van Leusden, die d.d. 2 mei 1841 aan de gouverneur van de provincie het volgende schreef:

"Leusden, den 2 Mei 1841

"Naar aanleiding van UExcell. missive van den 29 April j.l. nr. V.AZ., heb ik de eer UExcell. te berigten, dat dingsdag avond, ongeveer te zes ure op den Leusderberg heidebrand is ontstaan, na dat dit de avond tevoren op de daar aangrenzende Amersfoortschen berg had plaats gehad, dat zoodra de eerstgenoemde brand in de gemeente is bekend geworden, als naar gewoonte de klok is getrokken, waar op terstond een aantal personen zijn opgekomen, met behulp van welken dan ook des avonds ten elf ure van dien dag, die brand is gebluscht geworden. Den volgenden dag zijnde Woensdag den 28 April j.l. is wederom heidebrand op den Amersfoortschen berg ontstaan en overgeslagen op den Leusderberg als wanneer terstond wederom een genoegzaam getal personen op het luiden der klok tot blussing der brand is opgekomen en ook werkelijk door hun is gebluscht geworden, waar bij echter heeft plaats gehad dat toen de brand zich in de nabijheid van de gemeente Zeist uitstreckte, op welk een aantal personen uit de gemeente geposteed stonden zonder de minste hulp aan te brengen, een dier personen over de aardwal welke de gemeente Leusden van Zeijst scheidt is gekomen en uit naam van den Hr. Burgemeester van Zeijst aan de blusserende personen heeft verboden met de blussing voort te gaan, hetwelk echter niet is gestaakt geworden, maar mede is vervolgd, tot op dat punt de brand geëindigd was; dat mijne ingezetenen zich als toen naar een ander punt begeeven hebbende, kort daar op hebben bespeurd dat door eenige van de personen op Zeijster grondgebied geposteed op een der scheidende punten welke van de Leusderberg nog niet afgebrand waren en in de nabijheid van de Zeisterheide of liever de bosschen van den Heer Van Bern gelegen zijn, het vuur is overgeplant geworden en dat op de verwijtingen deswegens door die van Leusden gedaan, sommige van die zich op de Zeistergrond bevindende personen, zich op Leusdens grondgebied hebben begeeven en niet alleen getracht hebben daar alleen het blussen te beletten, maar zelfs hebben getracht twist te doen ontstaan, hetwelk echter door mijne ingezetenen is ontweken.

"Van dit alles heb ik eerst gisteren van het College van geërfden van den Leusderberg kennis bekomen en heden de opgave van deszelfs buitengewoon be-

ëedigde veldwachter de meerdere bijzonderheden en de namen van een aantal personen vernomen, uit een door hem daarvan opgemaakt rapport, hetwelk ik aan de Heer Officier van Justitie bij de Arrondissementsrechtbank te Amersfoort zal indienen.

"Dat ik van deze heidebrand niet eerder aan UExcell. heb kennis gegeven is eensdeels daarin gelegen, dat eene heidebrand als eene zeer gewone zaak in deze en de naburige gemeenten, niet door mij als buitengewoon voorval is beschouwd geworden, en andersdeels dat de heide onder Leusden als het eigendom van een aantal daar aangelegene geërfden door hun zelve wordt beheerd en steeds sedert ongeheugelijken tijd in geval van brand op dezelfde door hun voor de blussching wordt gezorgd".

De Burgemeester van Leusden,
(get.) C.W. Scheltus

Deze brief van de burgemeester van Leusden werd door de gouverneur van de provincie Utrecht om bericht in handen gesteld van de burgemeester van Zeist, die het volgende hierover opmerkte:

"Zeist, 6 Mei 1841

"Op den brief van den Heer Burgemeester van Leusden van de 2den Mei j.l. no. 5 (in mijne handen gesteld bij apostille van den 3 Mei j.l. no. 8 AZ) diene het volgende tot berigt:

"Wanneer men die missive leest, zoude men al spoedig op het denkbeeld komen, dat de Zeijster bij den brand, welke Woensdag den 28 April op de heide heeft plaats gehad, niet alleen werklooze aanschouwt gebleven zijn, denzelfden op de grenzen der gemeente rustig aanziende, maar zelfs, dat zij tot deszelfs verdere verspreiding hebben medegewerkt.

"Geheel anders echter heeft het geval zich toegedragen.

"De brand heeft zich niet tot op de grenzen bepaald maar er zijn op dien dag onder mijne gemeente bij de veertig bunders heide afgebrand, ook vijf bunders sparrenbosch van het goed Wallenberg, mij toebehorende, alsmede een aantal bunders heide en sparren van den Heer Stoop, onder de gemeente Woudenberg, waardoor eene niet onaanzienlijke schade is veroorzaakt.

"Men heeft tot het blusseren van dezen brand al zijne krachten moeten in-

spannen en daarmede de handen vol gehad zonder dat men daar in door de Leusders is geholpen.

"Gelijk ik de eer gehad heb, U.Ed.Gestr. bij mijnen brief van den 28 April 11. nr. 73 te melden, begaf ik mij, zoodra ik berigt van den brand ontving, dadelijk derwaarts, om order op het blusseren te stellen.

"Toen men denzelven op Wallenberg meester was, stond nog een stuk daarnaast gelegen heide grenzend aan het Freekerspoor, het punt door U Ed.Gestr. 's nachts zelf in ogeschouw genomen, en groot ongeveer drie bunder, in vlam. Deze brand dreef Wallenberg aan. Daar er nu weinig onafgebrande heide in de nabijheid van dit landgoed meer over was, en ik op dit punt eene genoegzame magt van menschen bijeen had, om geen gevaar behoeven te duchten, vond ik het raadzaam, die heide maar te laten afbranden, en gaf dit aan mijne lieden te kennen. Ik werd hiertoe bewogen door de vrees, dat men dezelve anders wellicht den volgende dag weder zoude aansteken. Dat deze vrees niet ongegrond was, is daaruit gebleken, dat Vrijdag en Zondag daarop volgende weder heidebrand is geweest, op welken laatsten dag Vrij wat Sparrenbosch onder de gemeente Soest moet zijn in de asch gelegd.

"Terwijl mijne manschappen nu op den wal van het Goed Wallenberg de wacht hielden om den brand in het daar aan gelegen heiveld gade te slaan, en ik mij inmiddels naar een ander punt had begeven, kwam de Jager van den Wel.Ed. Achtb. Heer van Walcheren, zekere Cornelis, bijgenaamd roode Kees met andere Leusders in dat veld, om den brand te blusschen. Een mijner lieden gaf hem toen te kennen, dat ik verzocht had, die heide maar te laten afbranden, omdat dit toch geen kwaad kon, doch genoemde Cornelis was van een ander gevoelen, zeggende al vloekende en geweldig tierende, dat die brand moest worden uitgeslagen; dat het maar eigenbelangzoekers waren die dit niet deden; dat de Burgemeester Van Bern een schelm was, en dergelijke smaadredenen meer, hetwelk aanleiding gaf dat eenigen der aanwezigen, hier over gebelgd, hem ook een hartig woord toespraken en hem onder anderen te kennen gaven, dat zoo hij iets te zeggen had, hij zich dan bij mij kon vervoegen, daar ik zelf op de heide was, hetwelk hij nogtans niet heeft gedaan.

"Gerrit ter Maten, bergbode van Leusden, die zich zeer bezadigd gedroeg was ook van mening dat men dit stukje heide gerust, zonder eenig gevaar, kon laten afbranden.

"Daar echter de gemelde Cornelis zijn gevoelen doordreef, hebben de Zeijs-

ters ook geholpen dit stuk uit te slaan, want dat ik orders zoude gegeven hebben dit te verbieden is geheel bezijden de waarheid.

"Dat zij den brand daarna weder op andere punten zouden hebben aangestoken is mede onwaar; in tegendeel zij zijn genoemde Jager gevolgd en hebben zich ook op den Leusderberg met blussen onledig gehouden. Ik zelf heb mij eerst tegen den avond naar huis begeven, om Ed.Gestr. berigt van den brand te zenden; doch den veldwachter van der Linden op de heide achter gelaten, om op alles een wakend oog te houden.

"Dat het bovenstaande overeenkomstig de waarheid is kunnen behalven de veldwachter van der Linden getuigen Bart Blaauwendraad, landman, Evert Kooij, opziener der Jagt van Mevrouw van Oosthuysen en Gijsbert Bloemendaal, landman de twee eerste genoemden onder Zeijst en de laatstgemelde onder Woudenberg woonachtig, benevens een aantal anderen wier namen, des gevorderd kunnen worden opgegeven.

"Ik houde mij overtuigd dat mijn ambtgenoot te Leusden, wanneer hem de zaak in derzelfer ware toedragt was voorgesteld, geene klagten tegen de Zeijsters zouden hebben ingebracht. Indien zijn Ed. zich ook op het terrein bevonden en het gevaar gezien had, waar aan de landeigendommen bij een heidebrand zijn blootgesteld; dan vertrouw ik, dat zijn Ed. zoodanige brand geen gewoon geval zoude genoemd hebben, maar veeleer het aansteken van denzelfden als eene Strafbare daad zoude hebben beschouwd, tegen welke niet genoeg kan worden gewaakt.

"Bij deze gelegenheid doe ik UHoogEd.Gestr. toekomen de kopy eener missive welke ik omtrent dit onderwerp aan UHoogEd.Gestr. voorganger, den Heer van Toulon, heb geschreven, doch waarvan ik nader niet heb vernomen".

De Burgemeester van Zeijst,
(get.) Van Bern

Deze onverkwikkelijke aangelegenheid werd besloten doordat de burgemeester van Zeist, op verzoek van de officier van justitie te Amersfoort, het volgende antwoord gaf:

"Mij bij den HoogEd.Gestr. Heer Staatsraad gouverneur dezer provincie hebbende moeten verantwoorden op een missive van den Heer Burgemeester van Leusden houdende gelijke klagte als in het hier bijgaande Rapport van de veld-

wachter dier gemeente vervat is, heb ik gemeend niet beter aan UEdelAchtb. verzoek om berigt te kunnen voldoen, dat UEd.Achtb. een afschrift van mijne brief aan ZijnHoogEdelGestr. doen toekomen.

"UEd.Achtb.zal uit denzelven zien, dat ik niet verboden heb den brand in het stukje heiveld naast Wallenberg te blusschen, maar om redenen, in het berigt vermeld, alleen had verzocht hetzelve te laten afbranden. Daartegen heeft zich verzet de zogenaamde Roode Kees (denkelijk Cornelis Nieuwenhuizen in het Rapport van den veldwachter onder de getuigen op te geven) welke zich bij die gelegenheid op eener hoogst onbescheiden wijze heeft uitgelaten en al spoedig tot eene vechting hebben aanleiding gegeven zohij zich over iemand te beklagen had gehad, had hij zich bij mij kunnen vervoegen, daar ikzelf op de heide tegenwoordig was.

"De buitengewone veldwachter, die het rapport heeft opgemaakt (zeker op aandrang van anderen) heeft zelf aan Blaauwendraad verklaard, dat hij er niets in zag, dat dit stukje heide afbrandde.

"Dat de Zeijsters den brand, nadat die gebluscht was, weder zouden hebben aangestoken, is onwaar. Ieder die bij eene heibrand is tegenwoordig geweest, weet dat smeulend gebleven hei of graspol, aan den wind blootgesteld, spoedig weder ontvlamt, en alzo de heide opnieuw in brand zet, of wel dat de brand door den wind van het eene veld in het andere overslaat, zonder dat dit, door den rook, zo spoedig wordt opgemerkt.

"Ik vertrouw, dat mijn nevensgaande brief UE.Achtb. zal overtuigen dat er van onze kant niet het minste is gedaan dan hetgeen door de omstandigheden vereischt werd".

De Burgemeester van Zeijst,
(get.) Van Bern

Uit geen enkel gegeven in het archief der gemeente Zeist blijkt, dat in het verleden brandblusmiddelen in de buurtschap Austerlitz aanwezig waren. Brak er brand uit dan trachtten weerbare mannen van de buurtschap deze in zijn beginstadium te blussen door met een schop zand op het vuur te werpen. Was er water in de onmiddellijke nabijheid dan werd dit vanzelfsprekend ook gebruikt. De brand werd in de kom van de buurtschap aan de bewoners bekend gemaakt door het luiden van een bel.

Had men bij een brand in Austerlitz hulp van een brandspuit nodig, dan was

men daarvoor op de gemeente Zeist aangewezen. Te paard begaf men zich dan zo snel mogelijk naar de burgemeester van Zeist om het uitbreken van de brand te melden. Hierna gaf de burgemeester last aan de brandmeester om zich direct met zijn manschappen en brandspuit, bespannen met paard, naar de plaats des onheils te begeven. Het laat zich indenken, dat door de langzame berichtgeving en het vervoer de hulp in vele gevallen te laat kwam. Daarom probeerde men de brandproblemen in Austerlitz zelf maar op te lossen.

Ten opzichte van het aanschaffen van brandblusmiddelen was het gemeentebestuur actiever voor Zeist zelf dan voor de buurtschap. Zo zien wij uit een brief van de burgemeester van Zeist aan de gouverneur van de provincie d.d. 27 januari 1830, nr 33, dat er geen verandering in den jare 1829 in het brandwezen of de brandblusmiddelen was gekomen. Wel werd er op gewezen, dat binnen afzienbare tijd een "Brand Reglement" ter goedkeuring aan de voornoemde gouverneur zou worden gezonden en dat er voor een der brandspuiten een nieuwe slang besteld zou worden. Echter over het brandwezen in de buurtschap Austerlitz werd niet gesproken. Wel werden in dit verband over Driebergen en Sterkenburg mededelingen gedaan. Zo werd over Driebergen naar voren gebracht, dat dit Gerecht hulp van Rijsenburg of Zeist kon bekomen en dat het Gerecht Sterkenburg niet in staat was brandblusmiddelen aan te schaffen.

Had men gedacht dat bij de reorganisatie van de brandweer in Zeist in 1839 tevens het probleem van de brandblusmiddelen in Austerlitz ter sprake zou komen dan kwam men wederom bedrogen uit. De reorganisatie kwam hier op neer, dat voor Zeist een grote spuit werd aangeschaft, welke als zuig- en perspomp tegelijk werkte en in één minuut 400 kan (liter) water kon uitstoten tot een hoogte van 32 ellen (+ 22 meter), maar ... Austerlitz zou misschien bij een volgende reorganisatie aan de beurt komen. Nadat men jaar in jaar uit bij de bestrijding van branden op de oude voet was doorgestaan, mocht Austerlitz zich in 1926 er op verheugen, dat het college van burgemeester en wethouders van Zeist in zijn vergadering van 3 februari 1926 besloot de gemeente-architect opdracht te geven tot het maken van vier groepen van drie putten en wel zó, dat elke groep drie putten bevatte met een inhoud van 5 m³ voor iedere put. Voorts ging men over tot het vestigen van een brandweerpost, waarbij een pomp werd geplaatst op het terrein gelegen nabij de woning nummer 17, van wijlen A. Ansink, aan de Gramserweg. In de brandweerpost werd in 1926 één handbrandspuit ondergebracht met de nodige uitrusting, terwijl als brandweerpersoneel door burge-

meester en wethouders werden aangesteld:

Johs. van de Haar, chef; A.C. van de Haar, Chr. van Soesbergen en G.J. Mayer, spuitgasten.

Deze handbrandspuit met uitrusting verdween toen in 1941 overgegaan werd tot de aanleg van waterleiding in de buurtschap. Het gevolg hiervan was, dat het gemeentebestuur besloot tot het vestigen in Austerlitz van een waterleidingstation, waaraan werd toegevoegd een handwagen, voorzien van slangen, straalpijpen, kaarslantaarns en schoppen.

In de oorlog werd ten behoeve van de luchtbescherming de in 1941 naar de brandweergarage te Zeist overgebrachte handbrandspuit met uitrusting weder naar Austerlitz gebracht en geplaatst in de schuur van Chr. van Soesbergen aan de Oude Postweg. Later ging deze handbrandspuit weder naar Zeist terug.

Na de oorlog kwam de buurtschap in het bezit van een zgn. luchtbeschermingsspuit, merk Baby-Ford, met een capaciteit van 800 liter per minuut, voorzien van het nodige brandweermateriaal. Deze spuit, die eigendom was van het Rijk, moest echter al spoedig weer aan het Rijk worden afgestaan. Voor het waterleidingstation werd overgegaan tot het aanschaffen van een materiaalwagentje. Een verbetering was het dat tot aankoop werd overgegaan van een motorspuit, merk D.K.W., met een capaciteit van 800 liter per minuut. Toen ook deze spuit naar Zeist werd teruggevoerd, kwam hiervoor in april 1954 een brandweerauto met motorpompinstallatie in de plaats en zo kreeg de buurtschap Austerlitz dan tenslotte een goed uitgeruste motorspuit, waarbij vanzelfsprekend van het personeel meer technische kennis verlangd werd.

Door het college van burgemeester en wethouders werd als hoofdbrandwacht aangesteld: J.W.J. van de Haar en als brandwachten respectievelijk: T. de Haan, L. van der Linden, C. van Nieuwenhuizen, W.A. Rensen, J.H.M. Soesbergen en H. van Tent. Voor het werk, dat dit vroeger aangestelde brandweerpersoneel voor de buurtschap heeft gedaan, komt hun zeker een woord van dank toe, waarbij wij niet mogen vergeten de weerbare mannen, die vroeger vrijwel zonder hulpmiddelen hun gehele persoon hebben ingezet om de branden zo goed mogelijk te bestrijden.

VERKEER EN VERVOER

Vóór het ontstaan van Austerlitz was de Oude Postweg reeds aanwezig. Deze weg vormde in het verleden de communicatie tussen Amsterdam en Arnhem met de langs dit traject liggende dorpen. Deze oudste weg door de buurtschap werd later gekruist door de Woudenbergseweg, die oorspronkelijk een uit de napoleontische tijd daterende verharde zandweg was. Het gedeelte van de Woudenbergseweg, liggende in het verlengde van de Laan van Beek en Royen tot de vroegere uitspanning "De Krakeling" heette de Gezichtslaan.

Toen het franse-bataafse leger in 1804 de bovengenoemde Gezichtslaan, toen een zandweg, afmarcheerde, trok het langs de tegenwoordige algemene begraafplaats en de uitspanning "London", thans genaamd "Oud-London", aan de Woudenbergseweg de heide over naar het vooraf afgebakende kamp nabij de tegenwoordige buurtschap Austerlitz. Het gedeelte Woudenbergseweg van de voormalige uitspanning "De Krakeling" tot de tegenwoordige Austerlitzseweg bestond, in 1804, nog niet. Voor deze verbinding zorgden de franse-bataafse genie-soldaten. Dit geldt ook van de Austerlitzseweg, welke weg in die tijd werd aangeduid als het "Kampspoor" of m.a.w. "de weg naar het Franse-Bataafse kamp". Dit wordt bevestigd door enkele regels in het verslag van de vergadering van de Raad, d.d. 5 maart 1827, waarin vermeld staat: "dat mede blijve het zoogenaamde Kampspoor of weg naar Austerlitz over zijn Ed. land gaande".

Een als 't ware rechtstreekse verbinding tussen Zeist en Austerlitz werd tevens gevormd door de Heideweg, beginnende tussen de bossen van het buitengoed "Heerewegen", aan de Driebergseweg en Huize "Molenbosch". Genoemde verbindingsweg eindigde ongeveer halverwege de Austerlitzseweg (vroeger Kampspoor). Dit wordt bevestigd door een schrijven van de burgemeester van Zeyst, d.d. 15 augustus 1820 waarbij deze aan de heer Temmink, als ingelände, verzocht de verbetering en het onderhoud "van de weg van Zeyst op Austerlitz, beginnende tusschen de Bosschen Heerewegen en het Molenvak", daar hierover de schouw zou worden gevoerd.

De feitelijke doortrekking van de Woudenbergseweg moet plaats gehad hebben kort na 1830. Deze aangelegenheid kwam namelijk ter sprake in de raadsvergadering van 19 mei 1830. Hierin werd het verzoek behandeld van de heer J.B. Stoop, koopman te Amsterdam, gericht aan Z.M. de Koning, betreffende het in erfpacht of eigendom afstaan, door 's Lands Domeinen, van circa 39 bunders heidegrond.

De aanleiding hiertoe was, dat gencemde heer Stoop sedert 1826 eigenaar was van heidegrond, groot 215 bunders, met het oogmerk om daardoor aan de armen in de omliggende streken enig werk te verschaffen. Reeds had hij een gedeelte van die gronden met sparren en eikels doen bezaaien en beplanten, voorts twee woningen aldaar doen bouwen en een gedeelte der omliggende gronden in cultuur doen brengen. Dit alles en het feit dat de heer Stoop, zonder enige schade-loosstelling toestemming had verleend tot het leggen van de straat van Zeist op Woudenberg over een gedeelte zijner gronden was voor de gemeenteraad door-slaggevend om op het verzoek gunstig te adviseren.

Uitdrukkelijk werd er nog eens op gewezen, dat de heer Stoop geen ander doel met deze heide had dan door ontginning en beplanting de behoeftigen werk te verschaffen, hetgeen in deze streken vooral des winters van het grootste belang was om "lediggang" en toenemende armoede te voorkomen.

Het resultaat van de delibiratiën was, de gouverneur dezer provincie te verzoeken "hetzelve request met een gunstig advies te willen vereren; zullende hetzelve ook voor den Nieuwen Straatweg (Woudenbergseweg) door de beplanting, welke de Hr. Stoop denzelven geven zal, veel genoeg bijzetten in deze kale gronden".

Over het onderhoud van de wegen was het hoofd, schout van het Overquartier van het departement Utrecht niet tevreden, wat voor hem aanleiding was aan de schout en Gerechte van Zeyst de 10e februari 1809 een schrijven te richten, waarin hij mededeelde, dat vele klachten niet alleen bij hem maar zelfs bij de landdrost van het departement waren ingekomen over de wegen van het Gerecht Zeyst en wel in het bijzonder over de zandwegen van de Utrechtsche Postweg, welke weg voerde in de richting Arnhem. Voor hem was dit aanleiding de schout "aller Ernstigste aan te maanen en des noods te gelasten" onmiddellijk deze zandwegen te herstellen, door de diepe gaten en uitgereden sporen te dichten, teneinde zoveel mogelijk ongelukken te voorkomen, welke reeds meerdere malen hadden plaats gehad.

De reden tot het in-orde-maken van de Utrechtse Postweg in de omgeving van Austerlitz was, dat Z.M. de Koning, broeder van Napoleon, reeds een dag of twee dagen na deze brief genoemde weg moest passeren. Z.M. had reeds meer dan eens zijn ontevredenheid te kennen gegeven over de wegen onder het Gerecht van Zeyst. Mogelijk zullen de gaten in de wegen zo goed mogelijk zijn gedicht, maar of dit afdoende zal zijn geweest moet wel in twijfel worden getrokken.

Wat de communicatiemiddelen betreft tussen de buurtschap Austerlitz met de dorpen en de steden in de naaste omgeving, kan niet anders worden gezegd, dan dat deze er vroeger droevig uit zagen. Van uit Austerlitz was men in de regel erop aangewezen om de afstanden naar de omliggende plaatsen te voet af te leggen. Alleen de beter-geïtueerden, doch die waren er destijds maar weinig in Austerlitz, maakten wel van een voertuig, namelijk een boerenwagen of tentwagens, gebruik om zich naar elders te begeven.

Verbetering van de communicatie met de buurtschap had niet plaats - hoewel men dit wel gehoopt had - bij de aanleg in 1844 van de Rijnspoorweg. Voor de bewoners van Austerlitz was het, toen het station Driebergen tot stand kwam, een zekere vooruitgang als zij moesten reizen naar Utrecht, Amsterdam, Haarlem of Arnhem. Dit zal wel sporadisch voorgekomen zijn, daar de reiskosten van de bewoners een te grote uitgaaf vergden. Ook moet niet vergeten worden, dat de afstand van Austerlitz naar het station Driebergen altijd nog + 5 km was.

Het communicatiemiddel bij uitnemendheid werd voor de buurtschapbewoners het rijwiel. Uit sociaal-economisch oogpunt was dit een grote verbetering, ja, met recht kan men zeggen op het gebied van het verkeer voor Austerlitz ... de grootste.

Verheugend was het dat door de firma de wed. A.W. de Haas te Veenendaal op 10 april 1933 een busdienst werd ingesteld voor het traject Ede-Veenendaal-Woudenberg-Austerlitz-Zeist-Utrecht v.v.

Door het instellen van deze dienst verkreeg Austerlitz inniger contact met Zeist, waardoor deze buurtschap meer en meer uit haar isolement werd verlost. Voor de wachtende bus-passagiers te Austerlitz was het een uitkomst toen door bemiddeling van de Vereniging "Austerlitz Belang" over werd gegaan tot het bouwen van een wachtlokaal, aan de Woudenbergseweg tegenover de Oude Postweg, welk lokaal officieel in gebruik werd genomen op 12 oktober 1946.

Over de bemoeiingen van de postheren ten behoeve van de buurtschap Austerlitz vóór 1850 vindt men in het archief der gemeente Zeist bijna geen gegevens. Het enige wat men aantreft over de verzending van poststukken en dergelijke is een bericht d.d. 7 september 1839, nr 163, van de burgemeester van Zeist, dat de wed. Gijsbert Uylenbroek uit Zeist zich belastte met het vervoer per hondenkar van brieven, pakjes of goederen van Zeist naar Utrecht v.v.

De buurtschapbewoners moesten zelf een oplossing vinden, dat de door hen te verzenden brieven naar de wed. Uylenbroek in Zeist werden gebracht.

Na het inwerking-treden van de Postwet van 12 april 1850 werd de behandeling van de postzaken voor Zeist, waaronder tevens Austerlitz ressorteerde, aan een "distributeur", J.C. Grasman genaamd, overgelaten, die tot 1 mei 1861 kantoor hield in zijn woning te Zeist.

Verbetering in de behandeling van de postzaken kwam tot stand toen de gemeenteraad van Zeist op 14 maart 1870 besloot tot aankoop van het perceel Eerste Dorpsstraat Wijk A nr 64 (oud), eigenaar dr F.A. Snellen, en tot het vestigen daarin van een postkantoor. Daar de bemoeiing van het Rijk met de behandeling van de postzaken steeds toenam, kwam verbetering in de bezorging der brieven in Zeist en omgeving, waaronder ook Austerlitz.

Zo zien wij uit het bevolkingsregister van Zeist, dat in Austerlitz op 25 mei 1882 zich vestigde een zekere Fred. H. Vos, assistent bij de posterijen, komende uit Assen. Of deze Vos nu in de buurtschap een postagentschap er op na hield blijkt uit voormeld register evenwel niet. Hij vertrok ongeveer twee jaar later en wel op 29 april 1884 naar Warmond (Z.H.).

Een grote vooruitgang voor de buurtschap was de aanleg door de firma Gaurerit en De Kanter te Zeist van het telefoonnet op Austerlitz, dat op 29 januari 1907 in werking werd gesteld. Door deze aansluiting werd echter nog niet bereikt, dat het publiek kon telefoneren. Dit had eerst plaats in 1915, toen A. Ansink, onderwijzer te Austerlitz, te zijnen huize de beschikking kreeg over een telefoon bestemd voor publiek gebruik. Als tegenprestatie had de telefoonhouder het vrije gebruik van het toestel en ontving hij daarvoor per jaar een kleine vergoeding van de gemeente Zeist. Het publiek, dat van de telefoon gebruik maakte, betaalde voor ieder communiaal gesprek 10 cent.

Het voeren van dienstgesprekken ten behoeve van politie, brandweer en andere werd bekostigd door de gemeente Zeist. Het gebruik van deze telefoon in de woning van Ansink voornoemd was van dien aard, dat er aanleiding was deze woning in 1920 aan te merken als een publiek telefoonstation, hetwelk in 1925 overging naar het perceel van Van Soesbergen, aan de Oude Postweg nr 21, waar thans een eenvoudige post-, telegraaf- en telefoondienst is gevestigd.

Voor de buurtschap Austerlitz was het ook een verbetering toen de behartiging van de postbestellingen in handen kwam van G. van de Kuil, wonende aan de Woudenbergsseweg nr 33 en dat voor de omwonenden aan dit perceel een brievenbus werd bevestigd en voorts dat ten huize van Van de Kuil, indien nodig,

hulp werd geboden voor het verzenden van poststukken e.d. Zo werd, in 1918, voor de centrum-bewoners tegen de buitenmuur van de openbare lagere school eveneens een brievenbus aangebracht, waarmede deze buurtschapbewoners zeer ge- diend waren.

Bij het instellen van een onderzoek naar de levensvatbaarheid van een gemeentelijke radiodistributie, waarbij contact werd gezocht met het hoofdbestuur der P.T.T., bleek dat het verwezenlijken hiervan in de gemeente Zeist en de buurtschappen niet mogelijk was, daar vele bewoners zich een eigen ontvangsttoestel hadden aangeschaft. Voor Austerlitz bedroeg dit aantal, volgens rapport over de gemeentelijke radiodistributie, in 1939, 156 toestellen, waardoor de buurtschap geheel uit haar isolement werd verlost, waarin het zo lang geleefd had.

BODEMPRODUKTIE

In de tweede helft van de 18e eeuw openbaarde zich een toenemende belangstelling voor de landbouw en ook voor ontginning en boscultuur. Deze belangstelling werd inzonderheid gestimuleerd door de uit Frankrijk komende en destijds sterk verbreide denkbeelden der physiocraten, die de bodem als de enige bron van de rijkdom van een volk beschouwden. Men hoopte hier te lande, dat de landbouw nieuwe welvaart zou brengen, te meer nu de handel in de troebele tijden, waarin men leefde, goeddeels lam was geslagen en de nijverheid een kummervol bestaan leidde.

Vooraf op ontginning der woeste gronden had men zijn hoop gevestigd. Zo kwamen tussen 1796 en 1798 bij het Comité van Algemeen Welzijn uit het provinciaal bestuur van Utrecht tal van aanvragen binnen om heidegrond ter ontginning te mogen ontvangen. Meestal werden deze verzoeken ingewilligd. Ook die van de twee mannen, die een begerig oog hadden geslagen op grote stukken van de Zeisterheide (onder het tegenwoordige Austerlitz) te weten: Petrus Joduces van Oosthuyze, eigenaar en bewoner van "Sper en Dal" te Rijzenburg en Jean Maurice d'Amblé, later eigenaar en bewoner van "Wallenberg", die - de een op ruimer, de ander op bescheidener schaal - hier weldra aan het werk togen als pioniers op landbouwgebied. Groter verschil dan tussen de eerlijke maar onfortuinlijke zwoeger d'Amblé, die bij de onderneming zijn gehele schamele bezit op één kaart zette en Van Oosthuyze, wien het, dank zij zijn kapitaalcracht, zijn "flair" en zijn uitstekende relaties, zou gelukken zelfs met zijn ontginningen nog winst te maken, was nauwelijks denkbaar.

Mocht d'Amblé, na Van Oosthuyze, onder de ontginners op zeister heidegrond vooraan staan, met deze grote man kon hij zich waarlijk niet meten! Slechts door in het klein met het nemen van proeven te beginnen en bij gebleken succes van de regering de gunstigste voorwaarden van verkrijging der gronden te bezingen, kon hij verwachten in zijn voornemen te zullen slagen. Het eerste wat wij van hem vernemen, is zijn tot het Comité van Algemeen Welzijn uit het provinciaal bestuur van Utrecht gericht onderzoek om één morgen heideveld in eigendom te mogen ontvangen voor ontginningsproeven, welke aanvraag op 14 juli en 15 augustus 1797 in dit college behandeld werd. In zoverre werd er gunstig op beschikt, dat men hem voor de tijd van één jaar een stuk heide voor het beoogde doel afstond; dit stuk grond vormde nu het uitgangspunt voor zijn proef-

nemingen. Helaas wilde het ongeluk, dat het hem toegewezen perceel achteraf en nadat hij reeds met zijn proeven begonnen was, aan een particulier bleek te behoren. Na onderhandeling met de eigenaar, de landbouwer Jan Hermansz van Ginkel, gelukt het d'Amblé - volgens koopconditie, op 12 juli 1798 voor het gemeentebestuur van Woudenberg en Geresteyn gepasseerd - voor de kapitale som van f 300,- een ander en veel groter stuk grond in eigendom te krijgen, hetwelk op 10 juni 1799 aan hem werd getransporteerd. Aldus kwam d'Amblé in het bezit van een terrein, groot 100 morgen (ongeveer de helft van het tegenwoordige Zeisterbos) uitmakende de meest westelijke uitloper van de Heyschoterheide.

Het cultiveren van de heidegronden was in die tijd een zaak, welke de Republiek nauw ter harte ging, hetgeen blijkt uit de "Beginzelen der Acte van Staatsregeling" (1798), waarin werd gezegd: "De Maatschappij beveelt de meeste bevordering van den Landbouw en deszelfs bloei, bijzonderlijk ten aanzien der nog ledige en woeste gronden door de gantsche Republiek". Bij dezelfde acte werden ter bevordering van de landbouw de "Kragtdadigste maatregelen" aan het Vertegenwoordigend Lichaam aanbevolen om "de Woeste Gronden ten voordeele der Republiek te bereiden".

Van groot belang voor de heidelanden was het houden van schapen. Hierover schreef op de eerste van slagtmaand 1809 de schout van de Gerechten Zeyst, Stoetwegen en Cattenbroeck in antwoord op het schrijven van de 16de van de wijnmaand 1809 van de drost van het "Tweede quartier Departement Utrecht" o.m. het volgende: "betreffende keure (verordening) welke in sommige plaatsen bestaan, omtrent het wijde (weiden) van Schaapen op gemene (gemeenschappelijke) en andere gronden, waar door aan de Schaapeteeld belemmeringh wordt toegebracht, Dient dat in deze Gemeentens, geen wetten, keure of ordonnantiën, onder welke benaamingh ook bestaan, maar dat de Inwoonder deezer Gerechte Voornaamentlijk Zeist (onder de Jurisdictie van Zeist vielen de heidelanden van Austerlitz) en Stoetwegen zedert onheugelijke jaaren, de vrije Possessie (bezit) omtrent het weiden der Schaapen op de gemene Heide ook als eene volstrekte behoefte kan aangezien worde daar zij zonder de Schaapeteeld hunne Landen niet kunne bemeste of bezaaien, zijnde dezelve zonder dien van geen waarde, en dus de Schaapeteeltens in dezer Gerechten eene behoefte zonder dewelke zij niet zoude kunnen bestaan!"

Op de 14e van hooimaand 1809 werden door S. Camp, quartier-drost te Amers-

foort, aan de schout van Zeist inlichtingen gevraagd over het besteden van f 1.000,-- welk bedrag door de onderschout van de stad Austerlitz aan de Koning werd gevraagd voor het cultiveren van twee morgen heidegrond. De schout van Zeist deelde mede, dat hij zeer weinig van het "bedroefde" Austerlitz af wist. Het cultiveren van percelen heidelanden tot bouwland door de onderschout van Austerlitz deed hem geen "plaisir" en de inwoners konden over deze aangelegenheid hun mening bezwaarlijk kenbaar maken. Wel wist men mede te delen, dat zowel de gouverneur van Austerlitz als de onderschout, bedienden en marktenters, tuinen hadden aangelegd, welke na bemesting een redelijke opbrengst aan groenten gaven.

Tal van voorschriften werden gegeven en maatregelen genomen om het cultiveren van de heidegronden te bevorderen; de uitkomst was daarvan echter niet evenredig. Als men bedenkt, dat van ruim 100 morgen heidegrond slechts zes morgen geploegd werd en daarna bezaaid, waarvan 2500 roeden met "ordentelijk" groeiende winterrogge en een stukje met groene erwten dan was het cultiveren van de austerlitzse heidegronden geen succes.

De grote bezitters van deze heidegronden zijn zich na het herstel van Nêerland's Onafhankelijkheid (1813) enigszins gaan toeleggen op bebossing. In het cultiveren van de gronden zagen zij echter niet veel voordeel. Zij gingen van de redenering uit, dat te zijner tijd van de bebossing nog eens voordeel verwacht kon worden daar in ons land een gebrek aan hout bestond. Het bebossen van de percelen heide ging vooral F.A. Hubert, landeigenaar te Austerlitz, ter harte, wat moge blijken uit een door hem in 1825 gehouden verhandeling. Deze werd door Hubert aan de burgemeester van Zeist gezonden, voor welke toezending de burgemeester hem zeer erkentelijk was. In de brief d.d. 25 mei 1825, nr 80, van de burgemeester staat het volgende vermeld: "Voor de eer der toezending van een exemplaar der verhandeling over de sparren, betuig ik UED. mijn opregten dank. Ik zal mij zeer verblijden indien deze ontdekking door derzelver gevolgen tot voorbeeld en navolging diene alsdan zullen UEdel.Gestr. onvermoeide pogingen, ijver en opofferingen eene belooning vinden, welke door het nageslacht nog zal moeten worden erkent".

Hoe nauw de overheid zich betrokken voelde bij het bebossen van de austerlitzse heide laat ons voorts het schrijven aan de burgemeester van Zeist, d.d. 21 maart 1831, nr 81, van de Agent van het domein te Utrecht zien. Hierin attenderde voornoemde Agent erop, dat hier (in Austerlitz) geen uitgifte van heide

plaats had ... om ze onbebouwd te laten liggen, maar wel om deze in cultuur te brengen en in bouwland te herscheppen of tot bos aan te leggen. Over het algemeen werd er tussen 1813 en 1830 wel over bebossing geschreven en gesproken maar tot iets groots kwam het niet. De grootgrondbezitters op de austerlitzse heide in 1833 t.w.: het Rijk; F.A. Hubert te Austerlitz en de Erven P.J. van Oosthuyze te Rijzenburg, zijn vermoedelijk in die tijd voor de grote kosten die de bebossing met zich medebracht, terug geschrokken. De opvolgende bezitters met name: J.B. Stoop en A.J. de Beaufort hebben deze eigendommen ruim honderd jaar (1836 tot 1939) in bezit gehad. Zij zijn het geweest, die voor de boscultuur veel hebben over gehad en daardoor van de austerlitzse bossen een natuurreservaat hebben gemaakt.

Later taande de belangstelling van de regering voor het bosbezit. Door verkoop van vele domeingronden als gevolg van de domeinwet (1848) werd het bosbeheer geheel aan particulieren overgelaten, totdat tegen het einde van de vorige eeuw de inzichten zich wijzigden en de overtuiging rijpte, dat bossen een sociaal-economische betekenis hadden. Niet alleen nam de waardering voor het bos toe, doch meer en meer won de overtuiging veld, dat een duurzaam behoud van het bos het best verzekerd was als het in handen van de overheid kwam. Zo geschiedde het, dat door dr A.J. de Beaufort en cons. in 1939 aan de Staat der Nederlanden het austerlitzse natuurreservaat werd verkocht en het Staatsbosbeheer zijn scepter over dit bezit begon te zwaaien. Door de oorlog (1940 t/m 1945) was het voor dit lichaam onmogelijk om de bosbeplanting enz. ter hand te nemen. De voornaamste taak, die het zich stelde, was de beroving van de houtopstanden door de Duitsers zoveel mogelijk tegen te gaan, waar nog bij kwam dat vele particulieren, door de nood gedreven, zich van brandstof moesten voorzien, met het gevolg dat een groot aantal bomen onoordeelkundig werd geroid. Voorts beijverde het Staatsbosbeheer zich tijdens de oorlog plannen te ontwerpen ter verbetering van de bossen en de instandhouding van het bosreaal, welke plannen na de oorlog met voortvarendheid zijn uitgevoerd en het austerlitzse natuurreservaat ten goede zijn gekomen.

ONDERWIJS

Met betrekking tot het onderwijs zag het er tijdens de Bataafse Republiek niet zo rooskleurig uit. Hier lag de schuld niet bij deze staatsinstelling, maar bij haar voorgangster, de Republiek der Verenigde Nederlanden, die het onderwijs vooral op het platteland stiefmoederlijk had bedeed.

De Bataafse Republiek stelde zich onder meer tot taak de ontwikkeling van het volk te bevorderen en riep daarvoor onder andere de schoolwet in het leven die heeft gegolden van 1806 tot 1857. Hoe goed de bedoeling van de wetgever ook mocht zijn, het was in de tijd der Bataafse Republiek en de franse overheersing niet mogelijk veel verbetering in het onderwijs te brengen. De strijd, die Napoleon voerde, legde ons volk een te grote last op, waarvan het gevolg was, dat er voor het onderwijs slechts een heel klein bedrag overbleef. Austerlitz, de nieuwe gemeenschap, kon hier niet in delen en wel door het geringe aantal zielen, (235 in 1812) en de financiële toestand, waarin de inwoners verkeerden. Het bouwen van een school aldaar zou altijd een geldelijk tekort opleveren als men bedenkt, dat de bos- en grondarbeiders een loon ontvingen van 60 cents per dag van welke verdienste het gezin moest wonen en onderhouden worden.

Door al deze tegenwerkende factoren moest het geven van onderwijs in die tijd aan de kinderen in de buurtschap ten enenmale een vrome wens blijven. Voor de opvoeding van de kinderen bleef voor de hardwerkende ouders weinig tijd over, wat blijkt uit de "Staat der Inwoonderen" van 1812, nr 1150, welke vermeldt, dat de opvoeding der kinderen van de daghuurders, die in hutten op de heide woonden, slecht was. Enigermate werd deze opvoeding aangevuld door "de Broedergemeente en ook de burgers voor het grootste gedeelte hun een ordentelijke coregtie geeve". Hier kwam nog bij, dat de maaltijden, welke de arbeidersstand gebruikte, bestonden uit: "Aardappelen en brood, dat nog door armoede bij het gemeen (gewone volk) slegt is te bekomen, de hoogere stand geneeren zig met de gewoonlijke burgerkost".

Zoals we zagen werd getracht de opvoeding van de arme kinderen enigszins te verbeteren, doch daarmede hield het zowel voor de kinderen in Zeist als in de buurtschap Austerlitz ook op. In 1825 kwam het zover, dat aan de kinderen, waarvan de ouders woonden in de Gerechten van Zeyst, Cattenbroeck en Stoetweghe des zondags onderwijs werd gegeven in lezen, schrijven, rekenen en hun een

hoofdstuk uit de bijbel werd voorgelezen. Deze school gold als de "Vrije school".

In het aan de schoolopziener gerichte rapport d.d. 24 februari 1825, nr 40, lezen wij dat het verplicht was, dat alle kinderen van de bedeeden der diakonie ter school zouden gaan en dat op verzoek werden toegelaten de kinderen der minvermogenen. Er waren echter ook behoeftigen in deze gemeente, die hun kinderen niet naar de school zonden; hun aantal was echter niet bekend.

Zoals te begrijpen is, konden van dit onderwijs ook de kinderen uit de buurtschap Austerlitz gebruik maken. Dit zal echter wel niet gebeurd zijn, daar de afstand van Austerlitz naar Zeist v.v. een afstand van 12 km was, welke door de kinderen te voet moest worden afgelegd.

In 1829 kwam op het onderwijsgebied in Austerlitz enige verbetering door de vestiging van de onderwijzer A.Z. Gilles. Helaas kon deze kracht niet gehandhaafd worden, daar hij niet de bevoegdheid had om onderwijs te geven, waardoor men in strijd kwam met de schoolwet. Het is te begrijpen, dat het voor de ouders van de leerlingen in deze buurtschap een grote teleurstelling was toen dit onderwijs moest worden gestaakt.

Over deze aangelegenheid werd door de burgemeester van Zeist aan de gouverneur der provincie Utrecht d.d. 22 november 1829, onder nr 244, het volgende medegedeeld:

"Met terugzending: 1°. dient, dat mij van deelen persoon het volgende bekend is, dat hij (A.Z. Gilles) zig in Austerlitz bij de Heer Hubert heeft gevestigd en thans door verschil afzonderlijk woont daar hij zig reeds met het onderwijs bezig houdt en op mijne aanzegging wel belooft maar zulks niet laat heb ik er den Heer Schoolonderwijzer kennis van gegeven daar hij geen graden (onderwijsbevoegdheid) bezit dus ben ik van gevoelen zulks moet worden gewijgerd, daar er reeds genoeg behoeftigen vreemdelingen zijn".

Na het vertrek van de onbevoegde onderwijzer Gilles werd er door de ouders uit de buurtschap contact gezocht met het hoofd der school te Driebergen om hun kinderen daar de school te laten bezoeken, wat blijkt uit het "Overzicht van den Staat van het Onderwijs in de Provincie Utrecht, over het jaar 1830". Volgens deze staat gingen uit Austerlitz over het tijdvak juli tot december 1830 ... 13 kinderen naar de school in Driebergen. Dit naar-school-gaan was in zover niet bevredigend, dat de kinderen per dag een afstand moesten afleggen van 10 km. Dit was dan ook de oorzaak, dat er slechts 13 kinderen die school

bezochten. Door het ontvangen van dit onderwijs ontwikkelden de kinderen zich dusdanig, dat de ouders, die zelf veelal analphabeet waren, het nut van het onderwijs duidelijk gingen inzien. Het gevolg was, dat over het bouwen van een particuliere school in de buurtschap onder de ouders gesproken werd. Bij de landeigenaar F.A. Hubert te Austerlitz vond deze wens wel ingang, daar hij door uitvoering van het schoolplan de vervulling van zijn wens om het ambt van burgemeester van Austerlitz in te stellen, welk ambt hij gaarne wilde bekleeden, dacht te bevorderen.

Over de afstand van grond voor de bouw van een school in Austerlitz treft men bij de burgerlijke akten der gemeente Zeist onder nr 5 een ongetekende verklaring aan van Hubert, waarbij hij ten geschenke gaf: "een stuk gronds, gelegen te Austerlitz, groot 5 roeden, 80 ellen, bekend op de Cadastrale stukken der Gemeente Zeyst onder no 50 van sectie D genaamd Austerlitz". Reeds vroeger had Hubert de helft van de benodigde materialen verstrekt voor de bouw van een school, waaraan zou worden verbonden een woning van de onderwijzer, "die ten behoeve van het gehucht Austerlitz zou worden beroepen, alsmede om denzelven grond te doen dienen tot een tuin voor genoemden schoolonderwijzer, zijnde de bovengemelde cessie alzo gedaan ten algemeenen nutte der bewoners van Austerlitz en zal alzo deze meergemelden grond tot geen ander dan tot bovengemelde einde mogen worden gebruikt".

Van de reden waarom deze grondafstand door het gemeentebestuur destijds niet werd geaccepteerd geven de stukken geen uitleg. Toch werd deze schoolbouw door het gemeentebestuur van Zeist urgent geacht, wat blijkt uit het schrijven van de burgemeester d.d. 15 oktober 1833, nr 263, aan gedeputeerde staten van Utrecht. Zijn edelachtbare had gemeend aan gedeputeerde staten kennis te moeten geven, dat enige ingezetenen uit Austerlitz het voornemen hadden een "schoolhuis" te bouwen om daarin hun kinderen door een bevoegde schoolmeester te laten onderwijzen. Zij hadden hun plan kenbaar gemaakt met het verzoek hun hierin de behulpzame hand te bieden. De burgemeester had zich daaraan kunnen noch willen onttrekken. Vooreerst, omdat de kinderen van dit "gehucht" van elk onderwijs geheel waren verstoken door de grote afstand van Zeist. Hierbij werd opgemerkt dat Driebergen voor de kinderen uit Austerlitz voor het ontvangen van onderwijs gunstiger was gelegen dan Zeist. Ten tweede, omdat het hier ging om niet minder dan 130 kinderen, waaronder die woonachtig op de gronden van de heer Stoop onder Woudenberg. Het was daarom van

genoegzaam belang in die buurt een school te hebben, waarom de burgemeester zich verplicht achtte de zaak van de inwoners van Austerlitz te steunen. Voor de bouw kwam men nog f 700,-- tekort. Een bijdrage uit de provinciale fondsen voor de bouw van de school en een toelage voor de te benoemen onderwijzer zou op prijs worden gesteld. Het belang, dat gedeputeerde staten stelden in alles wat voor de beschaving en verlichting bevorderlijk was, deed de burgemeester de vrijheid nemen dit college te verzoeken, de bewoners van Austerlitz enigszins de hulpzame hand te bieden, "ten einde zij (inwoners van Austerlitz) zich in staat gesteld zien, hun zo nuttig ontwerp ten uitvoer te brengen".

Elf jaar moest er echter nog verstrijken voordat dit "zo nuttig ontwerp" ten uitvoer werd gebracht en zo werd in de raadsvergadering van 6 mei 1844 bevestigd, dat door de provinciale fondsen f 300,-- was bijgedragen in de kosten van de bouw der onderwijzers-woning en dat met de heer Stoop de overeenkomst was aangegaan tot het bouwen van de particuliere school in de buurtschap Austerlitz; dat het inkomen van de onderwijzer van verzekerd; dat de kosten van inrichting van de school voor het grote aantal behoeftige leerlingen in de buurtschap was geregeld en wel door een vaste bijdrage uit de gemeentekas en bijdragen uit particuliere fondsen. Zo brak op 1 augustus 1844 de feestdag aan, dat de school in Austerlitz in gebruik werd genomen met I.J. Gramser als hoofd en enige onderwijzer.

Te begrijpen is, dat deze school, welke in een grote behoefte voorzag, onder leiding van het jeugdige volijverige hoofd floreerde en dat de ouders der leerlingen dankbaar gestemd waren over de bouw van de school door de heer Stoop, koopman te Amsterdam en grondbezitter van de heidelanden onder Austerlitz.

Later kwam in het beheer van de school verandering daar de heer Stoop aan de gemeente Zeist het gebouw met onderwijzerswoning en de daarbij behorende gronden ten geschenke gaf, welke schenking door de raad van de gemeente Zeist werd aanvaard in zijn vergadering van 8 juli 1850. De overdracht van het gebouw met de gronden had plaats bij akte verleden d.d. 21 september 1850 ten overstaan van J.C. Schadee, notaris te Zeist. De comparerende partijen waren de heer Johannes Bernardus Stoop, koopman te Amsterdam, zich op dit moment te Zeist op deszelfs buitenverblijf bevindende en mr Willem Daniel Frans Schas, burgemeester van Zeist. De heer Stoop verklaarde te schenken om-niet (kosteloos) en in volle eigendom te geven, af te staan en te zullen leveren aan de

gemeente Zeist, welke schenking door de gemeente werd aanvaard, het schoolgebouw met 18 roeden en ruim 53 ellen grond, staande en gelegen in Austerlitz gemeente Zeist, sectie D nrs 50, 290 en 291.

In dit schoolgebouw bracht meester Gramser al zijn dienstjaren door en hij was belast met het geven van dag- en avondonderwijs, het beheren van de schoolbibliotheek, het bijhouden der school-administratie en het toepassen van de regeling tot het heffen van schoolgelden. De uitvoering van deze regeling heeft in de loop der tijden wel enige stof doen opwaaien, wat uit het volgende blijkt.

De gemeenteraad van Zeist besloot op 18 april 1960 het schoolfonds te Austerlitz met ingang van 1 januari 1861 over te nemen. Dit fonds had ten doel de jeugd in de buurtschap, zowel op de dag- als avondschool kosteloos onderwijs te geven. Het kapitaal bedroeg f 7.800,-- , welk bedrag vertegenwoordigd was door f 5.100,-- 2½% Inschrijving Nationale Schuld; f 2.500,-- 2½% Certificaat N.S. en f 200,-- 4% Certificaat N.S. en werd beheerd door de schoolcommissie van Austerlitz. Toen op 1 september 1943 echter de rijksschoolgeldregeling in werking trad, beëindigde de burgemeester van Zeist, waarnemende de taak van de gemeenteraad, de regeling tot het kosteloos-geven van lager onderwijs in de buurtschap Austerlitz bij zijn besluit van 26 januari 1944.

In Austerlitz waren er nogal wat ouders van schoolgaande kinderen, die het beëindigen van deze regeling aanvoelden als een aantasting van verkregen rechten. De schoolcommissie had op 10 maart 1860 aan het gemeentebestuur het voorstel gedaan om het genoemde kapitaal aan de gemeente Zeist af te staan, onder voorwaarde, dat de Raad zich zou verbinden aan de ingezetenen van Austerlitz te allen tijde kosteloos onderwijs en schoolbehoeften te verschaffen en hiervan alleen uit te zonderen die kinderen, wier ouders in zodanige maatschappelijke of financiële toestand verkeerden, dat de billijkheid om schoolgeld te vorderen boven alle twijfel verheven was, alsmede dat de Raad zou besluiten, dat de gemeente Zeist zich voortdurend zou belasten met de uitgaven, gevorderd voor het houden van de avondschool, zoals die destijds gedurende drie à vier wintermaanden (vóór 1860) gehouden werd, welke hoofdzakelijk diende als herhalingschool voor diegenen, die de "gewone schooluren" niet meer konden bijwonen. De uitgaven voor die avondschool bedroegen tot 1860 gewoonlijk f 40,-- per jaar, behalve een gratificatie aan de onderwijzer. Het schrij-

ven van de schoolcommissie aan het gemeentebestuur was ondertekend door: J.J. Richard Jr, voorzitter en L.W.J. Moeije, thesaurier.

Bij besluit van de gemeenteraad van 18 april 1860 was deze schenking, zoals reeds werd opgemerkt, onder de daarbij gestelde voorwaarden aanvaard.

Toen de burgemeester in 1944 besloot de regeling, betreffende de vrijstelling van schoolgeld, te beëindigen, was hem vooraf een nota over haar geschiedenis voorgelegd, waarin onder meer naar voren kwam, dat:

- a. de schenking niet afkomstig was van de familie De Beaufort, zoals altijd was verondersteld, doch van een schoolcommissie, die haar inkomsten verkreeg uit giften en bijdragen en ook uit schoolgelden van ouders;
- b. van de overdracht van het schoolfonds geen akte was opgemaakt en er geen personen waren, die op restitutie van gelden uit dit fonds aanspraak konden maken;
- c. de regeling berustte op een besluit tot aanvaarding van een schenking, derhalve op een overeenkomst van privaatrechtelijke aard;
- d. de heffing van schoolgeld was gebaseerd op een belastingverordening, derhalve op een besluit van publiekrechtelijke aard, dat prevaleerde boven de burgerrechtelijke overeenkomst als onder c bedoeld;
- e. in de schoolgeldverordening het heffen van schoolgeld van leerlingen uit Austerlitz niet was uitgezonderd en dat dergelijke uitzonderingen ongetwijfeld niet worden goedgekeurd daar dit kennelijk in strijd zou zijn met artikel 182 der Grondwet, hetwelk bepaalt, dat op het stuk van belastingen geen privilegiën worden verleend.

Rechtens werd het derhalve niet toelaatbaar geacht door te gaan met het verlenen van een privilege aan de schoolgeldplichtigen te Austerlitz, terwijl ook op gronden van billijkheid hiervoor geen redenen aanwezig werden geacht, aangezien het blijkens het voorstel van 1860 van de schoolcommissie nimmer de bedoeling was geweest alle schoolgeldplichtigen vrij te stellen, doch alleen hen, wier financiële omstandigheden daartoe aanleiding gaven.

Deze commissie had, zoals uit het schoolverslag van 1860 bleek, zelf ook schoolgeld geheven, terwijl het hoofd der school 10% van de opbrengst ontving. In de nota werd verder opgemerkt, dat in de schoolgeldverordening 1943 de schoolgeldheffing afhankelijk was gesteld van de draagkracht en dat on- en minvermogenden van het betalen van schoolgeld waren vrijgesteld, zodat aan de voorwaarden, in 1860 gesteld, geheel was voldaan.

Tevens werd er op gewezen, dat de omstandigheden in Austerlitz in de laatste jaren door de snelle aanbouw van woningen in die mate waren veranderd, dat van een gesloten dorpsgemeenschap, zoals die daar in 1860 bestond, geen sprake meer was en de structuur van het buurtschapsleven geheel was gewijzigd. Het aantal leerlingen was sterk toegenomen, zodat ook meer onderwijzers nodig waren, meer leermiddelen en een verbeterde inrichting.

Op deze gronden werd het gerechtvaardigd geacht de schoolgeldverordening ook voor Austerlitz toe te passen.

Hiermede was echter deze kwestie niet afgedaan. Zij werd ter sprake gebracht in een vergadering van de oudercommissie van de openbare lagere school van Austerlitz, waarbij, volgens het verslag in het Zeister Nieuwsblad van 29 oktober 1946, o.m. werd vastgesteld, dat men sinds mensenheugenis van mening was geweest, dat in Austerlitz nooit of te nimmer schoolgeld betaald zou behoeven te worden. De uitreiking van aanslagbiljetten voor schoolgeld kwam als een donderslag bij heldere hemel. De oudercommissie had haar licht opgestoken bij het gemeentebestuur, waarbij haar echter te verstaan was gegeven, dat de heffing van schoolgeld in Austerlitz alleszins gemotiveerd was. De oudercommissie had nog pogingen in het werk gesteld om de heffing ongedaan te maken, maar was gestuit op een voldongen feit.

Ook hiermede was het laatste woord over deze kwestie niet gesproken. Het raadslid Brinker zorgde er voor, dat zij na de bevrijding opnieuw aan de orde kwam door in de raadsvergadering van 9 december 1946 als zijn mening te kennen te geven, dat een historisch recht was aangetast, waarbij hij informeerde naar de rechtsgeldigheid van de schoolgeldverordening. De burgemeester zegde een nota toe, waarin deze materie zou worden toegelicht. In deze nota werd opnieuw in het licht gesteld, dat de heffing rechtmatig was en niet in strijd met de bedoeling van de overeenkomst van 1860. De gemeenteraad kon zich hiermede verenigen en nam de nota voor kennisgeving aan.

Op 1 november 1881 nam meester Gramser als hoofd der openbare lagere school te Austerlitz ontslag om te worden opgevolgd door de heer J.J. Kraal, hoofd der openbare lagere school te Scherpenzeel. In deze tijd bleek het als gevolg van de toename van het aantal leerlingen en het verouderen van de lokaliteiten noodzakelijk de openbare lagere school van Austerlitz te verbouwen. De aanbesteding daarvan had plaats op 30 september 1882, waarbij het werk werd gegund

aan F. Geytenbeek voor de som van f 8.220,--.

Zo kon het nieuwe hoofd met de ondermeester, Ansink les geven in een school, die aan de eisen des tijds was aangepast.

Na een diensttijd van ongeveer 10 jaar bij het onderwijs in Austerlitz vroeg de hoofdonderwijzer Kraal aan het gemeentebestuur overplaatsing naar het openbaar lager onderwijs te Zeist. De gemeenteraad willigde dit verzoek op 19 juni 1891 in, met de bepaling dat de overplaatsing zou ingaan op 1 juli 1891. In zijn plaats werd op 28 augustus 1891, met ingang van 15 oktober 1891, benoemd de heer G.F. Kruse. Volgens het verslag van de toestand der gemeente Zeist over 1891 telde de school in Austerlitz in dat jaar 78 leerlingen, namelijk 47 jongens en 31 meisjes. De school bevatte drie lokalen en een overdekte speelplaats. Het hoofd der school ontving een bezoldiging van f 920,-- per jaar plus vrij wonen; de onderwijzer f 775,-- per jaar en de onderwijzeres in de nuttige handwerken f 104,-- per jaar. Met het geven van herhalingsonderwijs waren belast het hoofd der school en de onderwijzer; dit onderwijs werd genoten door 27 mannelijke en 5 vrouwelijke leerlingen. Schoolgeld werd niet geheven.

Na een diensttijd van ongeveer 6 jaar werd de heer Kruse met ingang van 1 september 1897 overgeplaatst naar de openbare lagere school aan de Hogeweg in Zeist. Hij werd opgevolgd door H. Hindriks uit Utrecht, die reeds na drie jaar vertrok naar Breukelen, waar hij op 1 september 1900 de functie van hoofd der openbare lagere school aanvaardde.

De heer Hindriks werd opgevolgd door het later in Zeist zo welbekende schoolhoofd P.S. van 't Hof. Hij was in Austerlitz werkzaam van 10 september 1900 tot en met 31 december 1905 en werd op 1 januari 1906 hoofd der openbare lagere school aan de Bergweg. Volgens het gemeenteverslag over 1902 waren er in dat jaar op de school in Austerlitz 104 leerlingen en wel 47 jongens en 57 meisjes. Hieronder waren ook leerlingen uit Maarn en Woudenberg.

De heer Van 't Hof werd op 1 januari 1906 opgevolgd door de heer P. Bloemendaal. Deze voerde vele vernieuwingen in en trachtte de band tussen de ouders en het onderwijzend personeel te versterken. Met ingang van 1 september 1921 werd hij benoemd tot hoofd der school aan het Mooie Laantje (later Prof. Lorentzlaan). In 1922 werd de school als gevolg van de invoering van een zevende leerjaar met een vierde leslokaal uitgebreid. De heer Bloemendaal werd opgevolgd door de heer P. Drapers, onderwijzer aan de openbare school voor m.u.l.o. aan het Mooie Laantje. Na een diensttijd van meer dan 12 jaar in Aus-

terlitz te hebben doorgebracht werd hij op zijn verzoek met ingang van 1 mei 1934 als hoofd overgeplaatst naar de o.l.-school aan de Eerste Hogeweg.

Sinds 1 december 1934 berust de leiding van de school bij de heer G. Vlastuin, voordien hoofd der openbare lagere school in Groot-Ammers. De school telt thans 157 leerlingen.

Dit hoofdstuk zou niet volledig zijn, indien er geen woorden werden gewijd aan de oude bewaarschool, waarin het op nieuwe leest geschoeide fröbelonderwijs wordt gegeven.

Wanneer de van ouds bekende christelijke bewaarschool te Austerlitz is gebouwd, is niet met zekerheid te zeggen. Het archief van die school en het gemeente-archief bevatten daaromtrent geen gegevens. Wel is bekend, dat de school in 1864 nog niet bestond, daar in een opgaaft over "bewaarscholen" door het gemeentebestuur aan gedeputeerde staten van Utrecht werd medegedeeld, dat in genoemd jaar in Zeist (bedoeld wordt het dorp Zeist) één bewaarschool bestond, tellende 183 kinderen.

Uit het verslag van de toestand der gemeente Zeist over 1891 blijkt, dat de bewaarschool te Austerlitz door enige aanzienlijke ingezetenen uit Zeist in stand werd gehouden en dat het personeel bestond uit één onderwijzeres, die werd bijgestaan door een helpster. Het aantal schoolgaande kinderen bedroeg in dat jaar 30 te weten, 13 jongens en 17 meisjes. Schoolgeld werd niet geheven. Op grond van de verordening van 10. oktober 1918 tot regeling der voorwaarden, waaronder de gemeente Zeist ten behoeve van bijzondere bewaarscholen geldelijke bijdragen verleent, ontving het schoolbestuur in 1919 voor de eerste maal van gemeentewege subsidie, groot f 731,25, zijnde een bijdrage in het salaris van het hoofd der bewaarschool mejuffrouw U. Leemhuis, die werd bijgestaan door een niet-geëxamineerde helpster.

Verder blijkt uit een nota betreffende de berekening van het gemeentelijk subsidie over 1942 van de bewaarscholen, dat op 1 september 1941 aan de school verbonden waren als hoofd mejuffrouw U. Leemhuis en als onderwijzeres mejuffrouw H. Leemhuis en dat het aantal leerlingen op 16 september 1941 60 bedroeg.

In verband met hun vertrek naar Zwolle op 28 augustus 1941 werd aan de dames Leemhuis, die beiden gedurende een zeer lange periode de bewaarschool trouw hadden gediend en door de ouders van de leerlingen zeer geacht werden, op de meest eervolle wijze ontslag verleend. In hun plaats werden benoemd respectie-

velijk tot hoofd en onderwijzeres mejuffrouw M.J. Gerritsen en mejuffrouw N.S. Legēne, welke laatste in 1942 werd opgevolgd door mejuffrouw A.C. Scholten. In die tijd drukten de oorlogsomstandigheden ook op dit onderwijs, want toen de duitse weermacht in 1944 de openbare lagere school te Austerlitz vorderde, moest de fröbelschool gedeeltelijk voor het openbaar lager onderwijs in gebruik worden genomen. De leerlingen van de fröbelschool (aantal 63) kwamen om beurten des morgens en des middags op school.

Op 1 april 1946 werd tot hoofd der bewaarschool aangesteld mejuffrouw H. Nieuwenhuis en als helpster mejuffrouw J.G. Taffijn. De vacature, welke ontstaan was door het vertrek van de onderwijzeres mejuffrouw A.C. Scholten, werd niet vervuld. Later werd hierin voorzien door benoeming van mejuffrouw W.B. Viveen, welke onderwijzeres op 1 maart 1949 de school verliet. Met ingang van 1 juli 1951 had wederom de benoeming van een onderwijzeres plaats en wel van mejuffrouw W.J. van de Baan, die op 1 mei 1952 ontslag nam. In haar plaats werd tot tijdelijk onderwijzeres van 1 mei tot 1 juni 1952 benoemd mevrouw G.J. Anink-de Jager, die op laatstgenoemde datum werd vervangen door mejuffrouw A.E.C.P. Wolfers. Het hoofd, mejuffrouw H. Nieuwenhuis, verliet de school op 31 mei 1952.

Na haar vertrek kwam op 1 juni 1952 als tijdelijk hoofd wederom mevrouw G.J. Anink-de Jager en als onderwijzeres mejuffrouw A.C.E.P. Wolfers. Per 1 oktober 1952 werd tot hoofd benoemd mevrouw A.J. Wijland-Knijf, die op 1 juni 1953 opnieuw werd vervangen door mevrouw Anink-de Jager.

GODSDIENST

Toen de franse en bataafse legers in het najaar van 1806 uit Austerlitz vertrokken, brak voor deze kleine gemeenschap, bestaande uit verspreid wonende, hier reeds vóór de komst van de Fransen gevestigde, gezinnen en een aantal achter gebleven gekwetste krijgers, die gehuwd waren met meisjes uit de omgeving, een moeilijke tijd aan. Waren werkgelegenheid en nering voordien gunstig beïnvloed door de aanwezigheid van de troepen, thans waren deze bijna lam gelegd. Het vertrek van de troepen betekende bovendien, dat de bewoners de overvloedige excrementen, waaruit zij de voor hen zo kostbare "beer" voor het bemesten van hun groentetuinen en roggeveldjes verkregen, moesten missen. De armoede deed haar intrede in de gezinnen en de huiselijke zorgen werden groot. Een deel der mannen, hierdoor balorig geworden, gaf de weinige centen, die nog verdiend werden, aan drank uit. Het geestelijk welzijn der bewoners werd zwaar aangetast en in verschillende gezinnen werd de bijbel terzijde gesteld. Anderzijds waren er ook gezinnen, die onder de tegenslagen het geloof in God niet verloren en troost en kracht zochten in het lezen van Gods Woord.

Waar gingen deze gezinnen ter kerke?

Het antwoord vinden we in de: "Staat der bevolking der Onderscheidenen Gezindheeden in de Gemeente van Zeyst, Stoetwegen en Cattenbroeck in het Arrondissement Amersfoort In het Departement van de Zuiderzee", opgenomen in het: "Kopyboek over den jare 1811, nr 1/2". Op de vraag: Gemeenten off Gehugten waar van de Leden der Gezindheid zigt naar elke kerk begeeven" volgt als antwoord: "Austerlitz, gedeeltelijk naar Zeyst en Driebergen".

Kerkrechtelijk behoorden de Nederlands Hervormden uit Austerlitz tot de Kerk van Zeist. Zij, die uit Austerlitz komend, in Zeist, waar de jonge ds D.N. Kakebeen predikte, ter kerke gingen, moesten te voet een afstand van ruim 6 km. afleggen. Zij, die de kerk in Driebergen bezochten, konden daardoor de afstand met 1 km. bekorten. Het geringe aantal kerkgangers had niet voldoende invloed om het geestelijk leven in Austerlitz te stimuleren, waar nog bij kwam, dat het zgn "kattetroegje" in de buurtschap een te grote rol speelde.

Het laat zich, gezien de grote afstand, begrijpen, dat het voor de predikanten uit Zeist en Driebergen moeilijk was de geestelijke verzorging op de juiste wijze te behartigen. Een remmende factor was bovendien, dat de armoede velen afkerig deed staan tegenover het geloof. Dat het bestaan van de bewoners

nog lang kommervol bleef, kunnen we lezen in een brief van het gemeentebestuur van Zeist d.d. 16 mei 1830 aan de Domeinen te Amersfoort, waarin o.m. wordt gezegd: "dat de inwoners van Austerlitz, de Austerlitzse heyde bekoomen en behouden tot weyde van hun vee waar op de Koning van Holland deeze Gemt. (gemeente Austerlitz) heeft gestigt, en zonder welke heyde zij geheel beroofd zijn van hun nog armoedig bestaan".

Wat de Nederlands Hervormden in Austerlitz dringend nodig hadden, was een eigen kerkgebouw. De heer A.J. de Beaufort, eigenaar van vele gronden in Austerlitz, was hiervan zozeer overtuigd, dat hij in 1861 besloot zelf een kerkje te laten bouwen aan de Woudenbergseweg. Dit kerkje werd gebouwd tegen het huis "Heideoord", dat tot pastorie werd ingericht. In het huis "Heideoord" was in 1859 een landbouwinstituut gevestigd, waartoe een modelboerderij behoorde, die later werd afgebroken. De heer De Beaufort stelde tevens een bedrag beschikbaar voor het aanstellen van een hulpprediker, welke som door het Rijk werd aangevuld.

Als hulpprediker werd daarop benoemd candidaat I.J. Dermout, wiens naam in Austerlitz en omgeving niet onbekend zal zijn geweest, aangezien zijn grootvader Dermout, die hofprediker was geweest, in 1798 in Zeist als zijn eerste gemeente zijn ambtelijk werk was begonnen. Het zal voor de meer dan 400 Hervormden van Austerlitz stellig een blijde dag zijn geweest toen op 29 september 1861 hun eerste eigen geestelijke leidsman tot zijn ambt werd ingeleid. Lang zou hulpprediker Dermout echter niet bij hen blijven; in 1863 aanvaardde hij een door de Kerk van Nederhorst den Berg op hem uitgebracht beroep om zich als predikant aan die gemeente te verbinden. Als hulpprediker werd hij opgevolgd door E.C. van Baerle, die in 1865 naar Hoogland vertrok.

De heer De Beaufort had inmiddels aan de desbetreffende kerkelijke organen het verzoek gedaan voor Austerlitz over te gaan tot het stichten van een zelfstandige kerkelijke gemeente, waartoe in 1864 werd besloten. Met de beantwoording van de vraag wie als predikant zou worden beroepen, was men spoedig klaar, daar de gedachten dadelijk uitgingen naar de vroegere hulpprediker Dermout. Zo gebeurde het, dat deze op 11 juni 1865 voor de tweede maal zijn intrede deed in de kerk van Austerlitz, nu als predikant. Maar ook nu zou het verblijf van ds Dermout niet van lange duur zijn, daar hij reeds op 11 november 1866 van zijn gemeente afscheid nam om zich als predikant te verbinden aan de Kerk in

Kollum.

In de Nederlands Hervormde kerk van Austerlitz is een gedenktafel aangebracht, waarop het volgende is aangegeven:

"Naamlijst van de Predikanten der Ned. Herv. Gemeente van Austerlitz.

I.J. Dermout, ingeleid als hulpprediker 29 September 1861.

Vertrokken naar Nederhorst den Berg 1863.

E.C. van Baerle, ingeleid als hulpprediker 4 October 1863.

Vertrokken naar Hoogland 1865.

I.J. Dermout, teruggekeerd als predikant, Bevestigd 11 Juni 1865.

Vertrokken naar Kollum 1866.

G.J. Noomen, bevestigd 3 Maart 1867.

Vertrokken naar Dubbeldam 1869.

L.J. Heldring, bevestigd 28 Augustus 1870.

Vertrokken naar Lienden 1873.

H.W. Brandt, bevestigd 2 November 1873.

Vertrokken naar Stellendam 1875.

G. Wetsels, bevestigd 15 October 1876.

Vertrokken naar Eemnes-Buiten 1878.

E.W. Stütterheim, bevestigd 17 November 1878.

Vertrokken naar Ginneken 1886.

Dr G.J. Weyland, bevestigd 20 Juni 1886.

Vertrokken als Directeur Zendingshuis Rotterdam 1893.

J. Mooij, bevestigd 8 April 1894.

Vertrokken als predikant naar O. Indië 1898.

M. Barendrecht, bevestigd 5 Maart 1899.

Vertrokken met Emeritaat 1939.

J. Streefland, bevestigd 11 Februari 1940,

Vertrokken naar Almen-Harpsen 1946.

H. Koopmans, bevestigd 7 April 1946."

In hetzelfde jaar dat ds Koopmans als predikant werd bevestigd, werd het huisorgel in de kerk vervangen door een kerkorgel, waardoor aan een reeds lang gekoesterde wens werd voldaan.

De hervormde gemeente van Austerlitz telt thans 1150 zielen.

DE PYRAMIDE

De Pyramide van Austerlitz - gelegen in de gemeente Woudenberg - dankt haar ontstaan aan de wens van de franse luitenant-generaal Marmont om zijn troepen, die in het kamp van Austerlitz gelegerd waren en de hoogste graad van geofendheid hadden bereikt, op andere wijze bezig te houden. Hij kwam op het denkbeeld een blijvend monument op te richten, dat het nageslacht in de volgende eeuwen aan het verblijf van de franse troepen op deze vlakte en tevens aan de overwinningen der franse wapenen onder Napoleon zou herinneren (x).

Het was op 9 september 1804, dat met de aanleg van de pyramide een aanvang werd gemaakt, hetgeen met een feest werd ingeleid. De troepen begaven zich naar het hoogste plateau, een half uur van de buurtschap Austerlitz gelegen. Nadat op plechtige wijze decoraties waren uitgereikt, legden de generaals zoden op de grond waar de Pyramide moest verrijzen. De volgende dag begonnen de manschappen van drie bataljons om beurten zakken zand aan te dragen en binnen zes dagen had men reeds een kegelvormige hoogte van 40 voet ($\pm 12\frac{1}{2}$ m) bereikt. Allen, zowel officieren als omwonenden, zelfs vreemde bezoekers hielpen mede. In het midden van de berg was een opening, waarin een loden bus werd neergelaten, bevattende een lijst met namen van allen, die aan de heuvel gewerkt hadden; een lijst der overwinningen, door de franse en bataafse troepen sedert de revolutie behaald; een ster van het ere-legioen en een gouden napoleon. Met ontzaggelijk veel moeite werd eindelijk het 40 voet hoge getimmerte van de obelisk op de 70 voet (± 23 m) hoog geworden heuvel gebracht, terwijl anderen een brede strook grond rondom de pyramide gelijk maakten. De voltooiing van deze werkzaamheden vond plaats op 8 oktober 1804 en werd op 21 oktober d.a.v. gevierd met het houden van grote manoeuvres.

De pyramide had een omtrek van 400 voet, gemeten langs de basis: elke grondlijn was dus 100 voet lang; de 40 treden, aan elke zijde van de pyramide gemaakt van zoden en paalwerk en leidend tot de omgang toe, waren $1\frac{1}{2}$ voet hoog. Bij de opgang van elk der vier paden, die aan elke zijde naar het voetstuk van de obelisk voerden, werd in maart 1805 een grote hardstenen plaat aangebracht, waarvan de eerste de volgende opdracht bevatte:

"A l'Auguste Empereur des Français
Napoleon I
Père du peuple et de l'Armée
Ses enfants du Ct. d'Utrecht"

De tweede vermeldde de 19 gewonnen veldslagen van Napoleon, de derde zijn overwinningen en verbeteringen op sociaal gebied en de vierde de namen der generaals en hun afdelingen, benevens de tijd, waarin het monument gebouwd was geworden.

Hoe duurzaam Marmont zijn pyramide ook dacht, slechts korte tijd behield zij haar oorspronkelijke vorm; zo werd reeds in 1808 bevolen de houten obelisk te slopen en het afkomend hout in percelen te verkopen.

Hierna lag de pyramide in verval totdat in 1893 de toenmalige eigenaar, de heer J.B. de Beaufort, burgemeester van Woudenberg, besloot de loden bus uit de pyramide te doen opgraven en het gedenkteken, destijds niet veel meer dan een 20 meter hoge zandhoop, naar zijn oorspronkelijke toestand te doen restaureren. De loden bus, welker 90-jarige inhoud door lekkage bijna geheel verloren was gegaan, bevindt zich thans in het Rijksmuseum te Amsterdam. De tegenwoordige twaalf meter hoge stenen obelisk werd in 1894 op het zandstuk geplaatst, dat met de houten trap van 81 treden aan de zuidzijde, in juli 1895 gereed kwam; in 1910 werden de houten trappen door stenen vervangen en het monument door hekwerk en een controlegebouw beschermd. Rechts van de deur, die toegang geeft tot de wenteltrap naar boven, plaatste men de gedenksteen met het opschrift:

"De Pyramide is opgericht in 1804.
De houten obelisk,
In 1808 reeds gesloopt,
Is in 1894 door dezen stenen obelisk vervangen".

(x) De veldtocht naar Egypte was voor hem aanleiding om dit monument de gestalte van een pyramide te geven.

MARMONT

De initiatiefnemer tot de bouw van de Pyramide van Austerlitz en de stichter van de buurtschap is de luitenant-generaal van de franse en bataafse troepen, Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont geweest, die tijdens het kampement van de troepen op de heidelanden (Austerlitz) in 1804 verblijf hield op Huize "Spar en Dal" (x) te Rijzenburg, waarvan eigenaar was de schatrijke Hollander Pieter Judocus van Oosthuyze, leverancier van uniformen aan het leger van Napoleon I.

Toen Marmont op "Spar en Dal" logeerde, had hij de leeftijd van dertig jaren. Uit de kleine adel geboren, omhelsde hij de beginselen der revolutie, waarin hij zijn opkomst zag. Om zijn doel te bereiken ging hij naar de officiersschool in Dyon en maakte daar kennis met Bonaparte, die op de school een uitmuntend leerling bleek te zijn. Later diende Marmont met Bonaparte in Toulon, waardoor de vroeger reeds enigermate ontstane vriendschap werd versterkt. Het gevolg hiervan was, dat Marmont als officier ten strijde trok naar Italië en Egypte.

Daar Marmont zowel als officier als in andere ambten grote bekwaamheid aan de dag legde, kon hij niet begrijpen waarom Napoleon hem bij bevorderingen passeerde. Tijdens zijn verblijf in het kamp van Austerlitz was hij hierover zeer verstoord. Toch vergat Napoleon Marmont niet, hij gaf hem later de rang van maarschalk en de titel van Hertog van Ragusa, waarvoor Marmont voor zijn keizer vocht tot de laatste defensieve campagne van 1814.

Toch ... toen de zoon van Napoleon, de arme "Koning van Rome", Marmont later te Weenen trof, draaide hij de maarschalk de rug toe en het woord "lafaard" misschien het woord "verrader", had de jongeling, zoal niet op zijn lippen, dan toch in zijn hart. Wat had Marmont gedaan?

In de laatste slag voor Parijs hield Marmont met zijn legercorps de sterkte Essonne bezet. Over de bezetting zeide Napoleon tot zijn generale staf: "Daarheen (Essonne) zal zich alle kuiperij en al het verraad richten, dus heb ik er Marmont gezet, het kind, dat ik in mijn eigen tent heb opgevoed". Marmont echter liet zich overhalen tot het spelen van een politieke rol: hij gaf Essonne bij geheim tractaat prijs. Napoleon, die nog gehoopt had de kroon te behouden voor zijn zoon, beklaagde zich met de woorden: "Marmont geeft me de genadeslag".

In zijn "Mémoires" (1856) geeft Marmont echter de schuld aan zijn generaals. Wat hij ook voor zijn verdediging heeft aangevoerd, de Fransen hebben Marmont zijn ondankbaarheid jegens Napoleon nooit vergeven.

Na het herstel van de dynastie van de Bourbons in 1815 werd Marmont voor zijn diensten door Lodewijk XVIII (geb. 1755, overl. 1824) de rang toegekend van garde-generaal. Van de opvolger van Lodewijk XVIII, Karel X, die regeerde van 1824 - 1830, kreeg hij in 1830 de opdracht de revolutie te onderdrukken. Hij deed zijn best, doch het gelukte hem niet en toen hij dit bekende, antwoordde de Hertog d'Angoulême: "Wil je ons verraden, zoals je hem (Napoleon) verraden hebt!"

Marmont verried hem niet: hij vergezelde Koning Karel X in ballingschap en zag Frankrijk nooit terug. De krijgsman (Marmont) van Napoleon I, Lodewijk XVIII en Karel X stierf in 1852 te Venetië na voltooiing van zijn gedenkschriften. In die mémoires toont hij zich, zoals hij was: een knap officier, maar een querulant, een bitter man, die zijn verdiensten nooit voldoende beloond vonden die te zeer verliefd was op zichzelf en zijn eigen glorie om een echte vriend of een trouwe dienaar te zijn.

DE BEAUFORT'S

Een grote rol in de geschiedenis van Austerlitz heeft de familie De Beaufort gespeeld. Verschillende leden van deze familie hebben in de loop der jaren blijk gegeven de buurtschap en haar bewoners een warm hart te hebben toegedragen. Om tot een goed begrip te kunnen komen van de geschiedenis, waaraan de naam De Beaufort verbonden is, is het nodig terug te gaan tot de tijd, dat de heer J.B. Stoop, een koopman uit Amsterdam, belangen kreeg te Austerlitz. In 1826 werd hij eigenaar van een aantal heidegronden onder Austerlitz met een totale oppervlakte van 215 bunder (ongeveer de grootte van het tegenwoordige Zeisterbos). Hij liet deze gronden ontginnen en beplanten en verschaftte daardoor veel werk aan menig buurtschapbewoner en arbeider uit de omgeving.

De heer Stoop breidde zijn bezit zeer uit toen hij op 29 november 1836 van de landeigenaar F.A. Hubert al diens grond onder Austerlitz aankocht. Hij bereikte hierdoor tevens dat zijn grondbezit - waaronder ook een gedeelte van het gebied "Heischoten" behoorde - grotendeels tot één geheel verenigd werd.

Voor de noden van de bevolking van Austerlitz had de heer Stoop steeds een open oog, hetgeen onder andere blijkt uit zijn medewerking bij de bouw van een particuliere school in de buurtschap in 1844 door het afstaan van grond en het gratis beschikbaarstellen van bouwmaterialen. Ook op ander gebied liet hij zich niet onbetuigd. Zo liet hij in 1840 de bekende "koepel van Stoop" bouwen, een fraai tuinhuis, gelegen aan de Woudenbergseweg even voorbij het punt, waar thans hotel "De Pyramide" staat.

Vermeldenswaard is, dat de zandstenen pilaren van deze koepel afkomstig waren van de oude amsterdamse beurs. Later is het tuinhuis als bosbouwkundig museum in gebruik genomen.

Na het overlijden van de heer Stoop gingen zijn bezittingen over aan zijn dochter Anna Aleida, geboren te Amsterdam op 16 augustus 1812. Zij huwde met Aernout Jean de Beaufort, lid van de provinciale staten van Utrecht, waardoor de verwantschap tussen deze twee vooraanstaande families ontstond. Deze Aernout Jean de Beaufort heeft de religieuze belangen van de buurtschapbewoners wel voortreffelijk gediend door in 1861 een kerkje met pastorie aan de Woudenbergseweg voor de nederlands hervormden te laten bouwen. Daarnaast stelde hij nog een som gelds beschikbaar voor het aanstellen van een hulpprediker. Het behoeft wel geen betoog, dat deze daad van burgerzin door de vele hervormden uit

Austerlitz - die, om ter kerke te gaan òf naar Zeist òf naar Driebergen moesten lopen, hetgeen vooral 's winters zeer bezwaarlijk was - op grote prijs werd gesteld.

Van de leden van de familie De Beaufort, die wel een zeer grote plaats in de harten van de inwoners van Austerlitz heeft ingenomen, moet worden genoemd mr Joachim Ferdinand de Beaufort, geboren te Leusden, 30 mei 1850, die des zomers verblijf hield op huize "'t Molenbosch" aan de Driebergseweg te Zeist en des winters in Utrecht. Hij was het, die voor de buurtschap Austerlitz de ideële belangen behartigde. Indien nodig zorgde hij voor het vervoer van ernstige zieken van Austerlitz naar Zeist of Utrecht. Ook voor andere zaken, b.v. steun aan armen, werd nimmer een vergeefs beroep op hem gedaan. Dit alles ging niet met uiterlijk vertoon gepaard, maar met een ... doe wel en zie niet om. Voor deze grote steun komt mr De Beaufort een woord van warme dank toe.

Nadat de Pyramide van Austerlitz jaren lang in verval was geweest, ging de heer J.B. de Beaufort, destijds burgemeester van Woudenberg, in 1893 over tot het restaureren van dit monument. Deze restauratie had plaats in 1894 onder leiding van de heer D. van der Werf, architect te Amersfoort.

Daar er in de buurtschap voor de bewoners geen gelegenheid was om in verenigingsverband samen te komen en het opkomende verenigingsleven hieraan zeer veel behoefte had, liet de meergenoemde mr J.F. de Beaufort op zijn kosten in 1890 het zgn. "verenigingslokaal" bouwen. De verschillende verenigingen uit de buurtschap kregen hierdoor een eigen tehuis, maar met de toename van het zielental en het daarmee gepaard gaande grotere bezoek aan het lokaal; bleek dit - plaatsbiedende aan 100 personen - te klein te worden. Dit was voor Vrouwe A.W.M. de Beaufort, de tegenwoordige bewoonster van huize "'t Molenbosch" te Zeist, aanleiding het bestaande verenigingslokaal op haar kosten dusdanig uit te breiden, dat het plaats bood aan 200 personen. Dit werk, hetwelk in 1939 tot stand kwam, werd door de inwoners van Austerlitz met grote dankbaarheid aanvaard.

Hoe stimulerend dit gebouw op de ontwikkeling van het verenigingsleven in de buurtschap werkt, blijkt uit het aantal verenigingen te weten: de vereniging "Austerlitz Belang"; de floraliavereniging "Austerlitz"; de christelijke Vrouwenvereniging; de christelijke Knapenvereniging "De Woudzwerfers"; de

austerlitzse gymnastiek vereniging "Willen is Kunnen"; de voet- en korfbalvereniging "Austerlitz"; de wandelsportvereniging "De PyramidekanTERS"; de damvereniging "Austerlitz"; de schaakvereniging "De Pion"; het fanfarecorps "Erica"; de gemengde zangvereniging "Ons Genoegen"; de mandolinevereniging "Mandola"; de geitenfokvereniging, en de visclub "De Brasem".

Door de verbetering van het verenigingslokaal werd aan de vele goede daden, die de familie De Beaufort aan de buurtschap Austerlitz heeft bewezen, er weder één toegevoegd.

MEESTER GRAMSER

Een bekende persoonlijkheid in het gemeenschapsleven van Austerlitz is ongetwijfeld Izaak Johannes Gramser geweest. Deze "meester Gramser", zoals hij destijds bij de inwoners in de buurtschap bekend stond, werd geboren te Nederasselt in Gelderland op 28 september 1816. Hij beleed de nederlands hervormde godsdienst en was gehuwd met Lyntje van Iperen, geboren op 25 maart 1819 te Rijswijk in Zuid-Holland. Een van zijn dochters, Marie Johanna, huwde op 12 januari 1883 met Antonie Ansink, de bekende onderwijzer aan de openbare lagere school te Austerlitz, die in de buurtschap overleed op 2 april 1952, in de ouderdom van 91 jaar.

Uit het bevolkingsregister blijkt, dat Izaak Johannes Gramser zich in 1844 in de buurtschap Austerlitz vestigde, komende uit de gemeente Driebergen (thans Driebergen-Rijsenburg). Deze vestiging was het gevolg van zijn benoeming tot onderwijzer aan de school te Austerlitz bij besluit van de gemeenteraad van 6 mei 1844.

Bij deze benoeming overwoog de gemeenteraad: "dat het bij de eerste benoeming van een onderwijzer van belang te achten is dat dezelve met de stand van zaken in gezegde buurtschap (Austerlitz) enigermate bekend is: dat de persoon van Gramser, thans ondermeester te Driebergen, sedert een geruimen tijd bij proefneming zich enige uren in de week met het onderwijs van de jeugd heeft onledig gehouden en die blijkens akte de rang (van onderwijzer) bezit".

Deze "acte" van algemene toelating tot schoolonderwijzer van de derde rang (tegenwoordige onderwijsakte) werd aan I.J. Gramser door de provinciale commissie van onderwijs in Gelderland op 14 oktober 1834 afgegeven en was ondertekend door P.C. van Woelderen, vice-voorzitter en H.H. Donker Curtius, secretaris.

In de gemeenteraad werd er voorts op gewezen, dat de manier van onderwijzen van Gramser algemene goedkeuring had, dat er voldoende bewijzen van zijn goed zedelijk en burgerlijk gedrag bij het bestuur waren ingekomen en dat het advies van de plaatselijke commissie van toezicht te Zeist luidde om Gramser tot onderwijzer aan de opgerichte school in de buurtschap Austerlitz te benoemen.

Aan deze benoeming was geen oproep van sollicitanten voorafgegaan. In afwijking van de gewone gang van zaken bij benoemingen werd ten aanzien van Gramser aan de districts-schoolopziener verzocht om aan de minister van bin-

nenlandse zaken te adviseren het gemeentebestuur van Zeist te machtigen - onder afwijking van de gevorderde formaliteiten van oproeping van sollicitanten en het houden van een vergelijkend examen enz. - over te gaan tot het benoemen van I.J. Gramser tot onderwijzer aan meergenoemde school.

Toen meester Gramser zijn betrekking aanvaardde, hetgeen volgens de gemeenterekening op 1 augustus 1844 geschiedde, had hij de leeftijd van 28 jaar. Austerlitz telde toen 47 woningen en 259 inwoners. Naar globale schatting moest hij aan ongeveer 90 leerlingen les geven, een taak, die stellig heel veel van zijn krachten vergde. Bovendien was aan zijn betrekking nog de functie van godsdienstonderwijzer toegevoegd, met het gevolg, dat ook hij des zondags in de school voor de klas stond; 15 jaar lang was hij met dit bijbelonderricht belast.

Ook met zijn geldelijke aangelegenheden stond het er niet altijd rooskleurig voor. Om de "meester" tegemoet te komen besloot de Raad in zijn vergadering van 6 mei 1853 met algemene stemmen: "dat de Heer Gramser, onderwijzer der jeugd in Austerlitz, een tegemoetkoming zal worden gegeven voor brandstoffen in de school". Voor turf of andere brandstof werd hiervoor een bedrag van f 20,-- per jaar uitgetrokken.

Aan de hand van de algemene tabel van het onderwijzend personeel voor het lager onderwijs in de gemeente Zeist over 1858 kan men zich een beeld vormen van het onderwijs aan de openbare school te Austerlitz. Deze tabel vermeldt, dat I.J. Gramser, onderwijzer van de 3e rang der voornoemde school, een inkomen van f 500,-- per jaar had, zijnde uit het particuliere schoolfonds f 450,-- en uit de gemeentekas f 50,-- ... en, zoals voorts staat aangegeven, "de voordelen van de schoolbehoeften". Genoemde tabel geeft tevens aan, dat er een dag- en een avondschool was. Zo waren er in januari 1858 op de dagschool ... 42 jongens en 45 meisjes, op de avondschool 24 jongens en 18 meisjes en op de dag- en avondschool 6 jongens en 5 meisjes; in totaal werd les gegeven aan 60 jongens en 58 meisjes of tezamen 118 leerlingen, waarvan er 111 kosteloos onderwijs ontvingen. In juli 1858 gaf het schoolonderwijs een ander beeld. Dit vond zijn oorzaak hierin, dat de kinderen op het land moesten werken, hout sprokkelen voor de winter e.d.

Op de dagschool waren in de zomer van 1858 37 jongens en 46 meisjes: op de avondschool geen leerlingen en op de dag- en avondschool eveneens geen leer-

lingen; totaal ... 83 leerlingen, waarvan er 64 kosteloos onderwijs ontvingen.

Het schoolgeld bedroeg voor de 1e klasse ... 20 cent, de 2e klasse ... 15 cent, de 3e klasse ... 10 cent per maand; voor de leerlingen, die kosteloos onderwijs ontvingen, werd bijgedragen door de diaconieën en gesitueerde particulieren.

Voor het geven van onderwijs stond "Meester Gramser" alleen voor de grote klas. Een taak, die zijn gehele persoon eiste en wel overdag en des avonds en ook op de zondag (godsdienstonderwijs). Voor het aanstellen van hulponderwijzers was geen geld beschikbaar.

Aan het slot van de tabel wordt opgemerkt, dat het schoollokaal en de woning "goed" waren en dat door de schoolcommissie in 1858 twee maal een bezoek werd gebracht.

Dat de jeugd hem na aan het hart lag, blijkt uit de jaarlijkse uitgebrachte verslagen over het schoolonderwijs in Austerlitz. Hierin wees hij ieder jaar erop, dat het lezen, schrijven en rekenen de hoofdbestanddelen waren voor de ontwikkeling van zijn leerlingen en dat het hem leed deed, dat de kennis aan de kinderen, bijgebracht op latere leeftijd, niet werd onderhouden; zij hadden toch in het volle leven die kennis zo van node.

Een werkzaam aandeel had Gramser in de oprichting op 6 juli 1870 van een schoolbibliotheek. Het aantal boekwerken bedroeg: 315 - een los tijdschrift werd ook als een boek gerekend - waarvan de aanschaffingskosten varieerden van f 0,15 tot f 1,90 per boek.

Daar het in de loop der jaren voor de oud-wordende "Meester" moeilijk werd aan zoveel leerlingen onderricht te geven, werd op 4 februari 1879 aan hem toegevoegd de uit Utrecht gekomen hulponderwijzer W.A. Liefeland. Voor de heer Gramser was het een verademing, dat op deze wijze zijn taak verlicht werd. De hulponderwijzer hield het echter in de buurtschap niet lang uit, want na een goed jaar reeds kwam in zijn plaats de heer A. Ansink. Op 7 mei 1880 vestigde deze zich in de buurtschap, komende uit Rhenen.

De samenwerking tussen meester Gramser en de ondermeester Ansink was uitstekend. Zij waren beiden mensen van eenvoudige aard en hadden een hoge opvatting van hun taak.

Daar het werk van zijn geliefd ambt voor meester Gramser te zwaar begon te worden vroeg hij aan de gemeenteraad ontslag, met ingang van 1 november 1881. Genoemd college besloot in zijn vergadering van 24 juni 1881 aan I.J. Gramser

op de meest eervolle wijze ontslag te verlenen onder dankbetuiging voor de vele diensten, welke hij in die betrekking had bewezen.

Op 23 april 1891 ging de treurmare door de buurtschap Austerlitz dat de buurtschapbewoner Gramser was overleden. Bij het ontvangen van dit bericht heerste er grote verslagenheid onder de bewoners. Op 27 april d.a.v. werd hij ten grave gedragen naar het kerkhof te Austerlitz.

Bij het graf werd het eerst gesproken door de heer J. Meerdink, loco-burgemeester der gemeente Zeist, die namens het gemeentebestuur met grote waardering sprak over de nauwgezette plichtsbetrachting, de trouwe ijver en de algehele toewijding, waarmede de overledene zo vele jaren zijn zo gewichtige betrekking vervulde.

Ds Weyland, predikant der Nederlands Hervormde Gemeente te Austerlitz, wees daar o.m. op in de volgende bewoordingen:

"Als op den Gods-akker mensen niet dubbel ijdel waren, had meester Gramser recht op een zerk met deze woorden:

Een wakker man
Een trouw arbeider
Een goed mensch
Zijn ziele wacht den Heer".

Daar het hoofd der school Gramser de bevoegdheid bezat van onderwijzer van de 3e rang en vanzelfsprekend daardoor een laag salaris had, stond hij bij zijn hoger gesalarieerde collega's niet hoog in aanzien, hoewel hij toch een zeer achtenswaardig mens was. Hierover heeft men in de Weekbode van Zeist, Driebergen en Omstreken van 2 mei 1891 het licht laten schijnen, waaraan het volgende is ontleend:

"Van bevriende zijde wordt ons, naar aanleiding van het overlijden van den heer Gramser, medegedeeld een behartigingswaardig woord van den vroegeren Schoolopziener Rykevorsel. Deze had n.l. op een onderwijzersvergadering eens gemerkt dat sommige beter gesalarieerde collega's van den heer Gramser min of meer uit de hoogte op zijn vriend neerzagen. Daarom zei hij: Wij onderwijzers hebben allen een zware taak, maar toch niet allen in dezelfde mate eervol. Weinig zegt het betrekkelijk, een goed begonnen werk vrij goed voort te zetten; een school waar alle omstandigheden gunstig zijn goed te houden. Maar veel is het, eerst zelf den grond te moeten ontginnen, zelf te ploegen met gebrekkige werktuigen, te zaaien in een schijnbaar dorren zandgrond en toch niet te weten

wanneer en wie er zal oogsten. Veel verdienste steekt er in, op een buurt waar nooit een school was, de eerste meester te zijn en dat goed te wezen; in alle stilte, zonder eenige hoop op tractemensverbetering of op roem of eer zijn gehele leven te geven aan de jeugd. En die groote roem komt maar aan één onzer toe; aan mijn vriend Gramser en meteen stak hij over de tafel den aldus gerechtvaardigde zijn hand toe. Eere, wien eere toekomt!"

Kort (vier maanden) na het overlijden van meester Gramser, de vriend der inwoners en van de jeugd van de buurtschap, stierf op 14 augustus 1891 zijn echtgenote Lyntje van Iperen, die hem in zijn werkzaam leven zo trouw had bijgestaan.

Door het gemeentebestuur van Zeist werd zijn persoon geëerd door aan een weg in de buurtschap Austerlitz zijn naam te verbinden.

VAN NIEUWENHUIZEN

Een belangrijk figuur op sociaal gebied in de buurtschap Austerlitz is geweest Dirk Jan van Nieuwenhuizen, geboren te Maarn op 28 december 1873, zoon van Gijsbert van Nieuwenhuizen en Johanna Blankestijn, die zich in de buurtschap Austerlitz vestigden op 27 maart 1875, komende uit Maarn.

Na een opleiding te hebben gehad als schoenmaker in Rijsenburg, later in Langbroek, begon hij in Austerlitz zijn beroep zelfstandig uit te oefenen, waarna hij op 12 maart 1898 te Hummelo huwde met Diena Johanna Nijman.

Door de aard van zijn beroep kwam Van Nieuwenhuizen veel met de bewoners van de buurtschap in aanraking. Zij spraken met deze sympathieke figuur over hun zorgen en konden dat met een gerust hart doen daar hij op tijd wist te spreken en te zwijgen. Zelf tot de arbeidersstand behorend en begiftigd met een scherp verstand kon hij uitstekend beoordelen wat de arbeiders moesten doen om hun leven op hoger peil te brengen. Indien nodig wees hij op het afkeuringswaardige van misbruik van sterke drank. Van Nieuwenhuizen constateerde ook, dat bij ziekten in de gezinnen de kosten moeilijk betaald konden worden. De doelstelling van het op 23 januari 1905 in de buurtschap Austerlitz opgerichte ziekenfonds met de zinspreuk: "Draagt elkanders lasten" werd daarom door hem krachtig ondersteund. Dit fonds keerde aan de leden ingeval van ziekte een tegemoetkoming in geld uit. De werkzaamheden van Van Nieuwenhuizen als penningmeester van dit fonds leidde er toe, dat hij op sociaal gebied een op de voorgrond tredende figuur werd.

Hij bezon zich op middelen om de arbeiders na hun werktijd meer ontspanning te geven. Zijn gedachten gingen uit naar de oprichting van een muziekcorps en zo werd op 13 november 1906 het fanfarecorps "Erica" te Austerlitz opgericht, waarvan Van Nieuwenhuizen voorzitter werd. Door zijn voorzitterschap der Floraliavereniging in de buurtschap kweekte hij bij de bewoners liefde voor bloemen en planten aan. Vooral na zijn aansluiting bij de Sociaal Democratische Arbeiders Partij begon hij zich meer op sociaal terrein te begeven. De op de partijvergaderingen opgedane kennis begon hij zoveel mogelijk uit te dragen onder de buurtschapbewoners. Op de fractievergaderingen der afdeling Zeist van de S.D.A.P. toonde Van Nieuwenhuizen zich een goed spreker, die zijn denkbeelden op de juiste wijze naar voren wist te brengen. Zo gebeurde het dan, dat hij op 31 juli 1913 deel ging uitmaken van de gemeenteraad van Zeist, waar-

van voorzitter was mr Clotterbooke Patijn van Kloetinge. De S.D.A.P., afdeling Zeist, werd hiermede voor het eerst in dit toen uit 15 leden bestaand college vertegenwoordigd.

In de buurtschap Austerlitz werd hij gezien als de "vader" van de arbeidersgemeenschap. Men begreep daar, dat hij door zijn raadslidmaatschap een goed entree had bij de plaatselijke overheid en de gemeentelijke instellingen. Nadat het aantal zetels van zijn partij in de gemeenteraad geleidelijk was toegenomen, werd Van Nieuwenhuizen in 1938 tot wethouder gekozen. Na 1930 was hij tevens gedurende enkele jaren lid van de provinciale staten.

In september 1938 werd door de afdeling Zeist van de S.D.A.P. het feit herdacht, dat D.J. van Nieuwenhuizen, wethouder van sociale zaken, 25 jaren lid van de zeister vroedschap was geweest. Dit jubileum werd gememoreerd in de raadsvergadering van 22 september d.a.v. door de voorzitter jhr dr M.L. van Holthe tot Echten, die er op wees, dat Van Nieuwenhuizen in deze 25 jaren zich gezag in de gemeenteraad had verworven en dat hij, als hij sprak, het oor van de Raad had. Dit was ongetwijfeld te danken aan het feit, dat de jubilaris zonder zijn standpunt los te laten, wist te geven en te nemen en dat hij oog had voor de realiteit. Met voldoening kon hij op zijn werk terugzien.

Als lid van de gemeenteraad van Zeist had hij zitting van 31 juli 1913 - 5 september 1939; het ambt van wethouder bekleedde hij van 3 september 1935 - 5 september 1939, toen hij wegens het bereiken van de door de partij gestelde leeftijdsgrens als raadslid aftrad. Betrekkelijk kort daarna, namelijk op 8 februari 1941, overleed hij in de leeftijd van 67 jaar. Zijn stoffelijk overschot werd ter aarde besteld op de begraafplaats in Austerlitz waar velen en vooral van de austerlitzse ingezetenen door hun aanwezigheid blijk gaven van hun grote waardering voor hetgeen deze pionier in het belang van Austerlitz had verricht. Te zijner gedachtenis werd een monumentale bank geplaatst op het schoolplein in Austerlitz, met welke buurtschap hij zo lange tijd lief en leed gedeeld had.

DOKTER HERMANS

Voor genees- en verloskundige hulp is Austerlitz steeds aangewezen geweest op hulp van buitenaf daar zich nimmer een arts in deze buurtschap vestigde. Een van de artsen van "buiten" was dokter Hermans te Driebergen, deze was bij de buurtschapbewoners zeer populair en bevriend.

Dokter Antonie Eliza Hermans, geboren te Brielle op 16 juni 1879, werd door de gemeenteraad van Zeist in zijn vergadering van 19 december 1912 voor het tijdvak van 1 januari tot 31 december 1913 benoemd tot gemeente-geneesheer voor de buurtschap Austerlitz op een jaarwedde van f 300,--. De geneeskundige hulp, die deze arts in 1913 verstrekke, was niet gering te noemen, daar van de 85 in Austerlitz wonende gezinnen er 67 voor vrije geneeskundige hulp in aanmerking kwamen. Zoals hij dan ook in een rapport aan het college van burgemeester en wethouders schreef, was het jaar 1913 voor hem wat de praktijk in Austerlitz betrof een bijzonder druk jaar geweest.

Na beëindiging van dit dienstverband werd hij als gemeente-geneesheer te Austerlitz in 1914 vervangen door de arts Van Loghem te Zeist. Op 1 juni 1915 kwam deze functie wederom vacant, daar laatstgenoemde bij de gemeenteraad een verzoek om ontslag had ingediend, welk ontslag eervol werd verleend.

Opnieuw benoemde de Raad voor de buurtschap de arts Hermans tot gemeente-geneesheer en wel voor de tijd van 10 jaren. Aan deze functie werd mede verbonden de vaccinatie, de doodschouw en het geneeskundig schooltoezicht.

Toen in 1925 zijn ambtsperiode afliep vroegen burgemeester en wethouders hem of hij wederom voor een benoeming in aanmerking wenste te komen. Op 19 februari 1925 deelde hij mede, dat het hem ten zeerste zou spijten indien hij van zijn patiënten te Austerlitz afstand zou moeten doen.

Burgemeester en wethouders plaatsten op 24 februari 1925 op de aanbeveling aan de gemeenteraad slechts de naam van één candidaat, n.l. die van de heer Hermans en niet twee zoals de betreffende verordening voorschreef. Zij wezen er daarbij op, dat de heer Hermans gedurende het afgelopen 10-jarig tijdvak deze betrekking tot hun volle tevredenheid had waargenomen en van de zijde der inwoners van Austerlitz nimmer klachten waren vernomen. Het werd daarom alleszins in het belang van de buurtschap geacht de aftredende geneesheer opnieuw als zodanig te benoemen.

Dat de buurtschapbewoners op het behoud van dokter Hermans als gemeente-ge-

neesheer zeer veel prijs stelden bleek trouwens wel overduidelijk uit een adres d.d. 9 maart 1925 aan de gemeenteraad, waarin J.F. Merkenhof en 111 andere bewoners van Austerlitz verzochten hem wederom tot gemeente-geneesheer van Austerlitz te benoemen. Op 19 maart 1925 werd deze geziene persoonlijkheid opnieuw voor een tijdvak van 10 jaren als zodanig door de gemeenteraad benoemd.

Na afloop van deze 10 jaren had een verlenging van zijn diensttijd plaats van 1 juni 1935 tot ultimo december 1936. Dat de diensttijd slechts voor korte tijd verlengd werd was een gevolg van de voorgenomen reorganisatie van de gemeentelijke geneeskundige- en gezondheidsdienst. Deze reorganisatie liet echter zo lang op zich wachten, dat de gemeente-geneesheer Hermans tot 1 juni 1946 in dienst bleef. Zo had deze sympathieke gemeente-geneesheer meer dan 32 jaar de patiënten van de buurtschap Austerlitz trouw terzijde gestaan, ja, van hem kan gezegd worden, dat hij voor de bewoners van Austerlitz dikwijls meer dan alleen arts was. Hij overleed op 7 september 1946.

Terecht werd in het verslag van de gemeentelijke geneeskundige- en gezondheidsdienst over 1946 opgemerkt, dat de ijverige zorgen van dokter Hermans voor de austerlitzse armlastige patiënten niet hoog genoeg konden gewaardeerd worden.

Ds BARENDRECHT

Het zou terecht als een ernstige leemte worden gevoeld, indien in dit historisch overzicht niet de naam werd genoemd van ds Barendrecht, die als predikant gedurende lange tijd een groot aandeel heeft gehad in de verzorging van de geestelijke belangen der bewoners van Austerlitz.

Ds Maurits Barendrecht, geboren te Amsterdam op 25 april 1874, deed zijn intrede in de Nederlands Hervormde Kerk te Austerlitz op 5 maart 1899 en bleef als predikant aan deze gemeente verbonden tot 13 november 1939.

Hoewel zijn kerkelijke gemeente bij zijn komst niet groot was, zag hij zich al spoedig voor tal van problemen geplaatst, hetgeen o.m. zijn oorzaak vond in het feit, dat de in Austerlitz wonende arbeiders financieel één moeilijk bestaan hadden als gevolg van de lage lonen en perioden van werkloosheid van korte of lange duur. Dikwijls moest dan ook door behoeftige leden der gemeente een beroep op haar worden gedaan, zowel voor morele als voor materiële steun, een steun, die zelden werd onthouden, dank zij vooral ook het medeleven en de bemoeiingen van ds Barendrecht.

In levensbeschouwing sterk verschillend van de plaatselijke voorman der S.D.A.P. , D.J. van Nieuwenhuizen - wiens betekenis voor de buurtschap elders in dit overzicht is gememoreerd - en daardoor vaak genoot tot bestrijding van diens denkbeelden, had ds Barendrecht toch waardering voor de persoon van Van Nieuwenhuizen. Hoezeer hun inzichten ook uiteenliepen, beiden hadden het goede voor met de arbeiders van Austerlitz en wisten bij tijd en wijle elkaar daarvoor ook te vinden. Als voorbeeld moge worden genoemd de oprichting op 13 november 1906 van het fanfarecorps "Erica", door toedoen van ds Barendrecht en Van Nieuwenhuizen. Beiden hadden een open oog voor de grote gevaren verbonden aan het misbruik van sterke drank en werden niet moede de arbeiders hiervoor ernstig te waarschuwen. Samen gaven zij de stoot tot de oprichting van de plaatselijke vereniging tot bestrijding van drankmisbruik, welke bestuur volgens het adresboek voor Zeist en De Bilt van 1909 destijds als volgt was samengesteld: ds M. Barendrecht, voorzitter; P. Bloemendaal, secretaris; T. van Burken, penningmeester; A. Ansink, bibliothecaris-commissaris en S.H. de Vree, conciërge van het lokaal.

De belangstelling van ds Barendrecht ging ook sterk uit naar de jeugd van Austerlitz. Hij was voorzitter van de protestantse bewaarschool van Austerlitz en voorzitter van de commissie tot wering van schoolverzuim. Door zijn invloed in deze commissie werd het schoolverzuim, indien nodig, krachtig tegengegaan. Zijn belangstelling voor de jeugd leidde er toe, dat hij werd aangewezen als geestelijk verzorger van het rijksopvoedingsgesticht voor meisjes te Zeist en als voorzitter van de vereniging "Kinderzorg" te Amersfoort.

Na de verkrijging van zijn emeritaat vertrok hij op 13 november 1939 met zijn echtgenote, die hem in zijn werk altijd trouw ter zijde had gestaan, naar Apeldoorn, waar hij op 5 januari 1954 overleed.

Het was zijn wens, dat zijn stoffelijk overschot ter aarde zou worden besteld op het kerkhof van Austerlitz, de buurtschap, die hem zo na aan het hart lag.

De begrafenis vond plaats op 9 januari 1954 onder grote belangstelling van de zijde der bevolking. Aan de groeve werd zijn 40-jarige ambstbediening een toonbeeld van trouw genoemd. De groeve werd later gedekt met een eenvoudige, stijlvolle steen, waarin gebijteld staat:

Maurits Barendrecht
25 April 1874 -
5 Januari 1954

TEN BESLUIE

Overtuigd zijnde, dat het gegevene over Austerlitz niet volledig is, spreken wij de hoop uit, dat deze beschrijving van zijn geschiedenis een bijdrage kan zijn om daarvan een duidelijker beeld te verkrijgen.

In deze ontwikkelingsgeschiedenis hebben wij kunnen lezen, dat de opgerichte pyramide later het monument werd van Napoleon en dat het stichten in 1806 van de "Stad Austerlitz" een voortzetting was van de hulde aan de soldatenkeizer, die door zijn manschappen bijna goddelijke eer werd bewezen. Wij hebben uit het naar vorengebrachte kunnen opmaken, dat er in het leven van de bevolking momenten waren van onderlinge strijd, maar dat het gevoel van saamhorigheid de jaren door een belangrijke rol heeft gespeeld en voorts, dat men elkaar de nodige steun verleende en dat de onafzienbare heidelanden grotendeels een gedaanteverwisseling hebben ondergaan door het ontstaan van de bossen, die hun lied hebben gezongen over hetgeen eens was en zingen over wat nu is.

LITERATUUR

Onderzoek naar de structuur van het dorp Austerlitz, gemeente Zeist.

Rapport Provinciale Planologische Dienst Utrecht, april 1948

Gedenkboek ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van het Staatsbosbeheer.

Algemene Landsdrukkerij 's-Gravenhage, 1939

Verslag omtrent Oude Gemeente- en Waterschapsarchieven in de Provincie Utrecht over 1893

Van Republiek tot Koninkrijk. Geschiedenis der Nederlanden van 1795-1815 door prof. dr H. Brugmans.

Wat is Heemkunde? door F. Koster. Uitgaaf Scheltema en Holkema Uitg. Mij, Amsterdam

Een raadselachtige Voorvader, Jean Maurice d'Amblé (1746-1821), door dr Johan E. Elias. Overdruk uit: "De Nederlandsche Leeuw", 1947

Austerlitz, Neerlands kleinste Stad, door P.G. Bins. De Wandelaar, 1943

Ontstaan en wedervaren van kerk en parochie Rijsenburg, door Wim Harzing

De Nieuwe Grootte Gids Zeist. Uitgaaf Jan W. Kraal Wz., Zeist

Sprokkels uit de Zeister Historie. Austerlitz, door C. Pama

Franschen in het kamp van Zeist. Panorama, 1938

Bij een 150-jarig bestaan. Artikel geplaatst in het Utrechtsch Nieuwsblad d.d. 6 februari 1954

Anderhalve eeuw: dorp. Negentig jaren: kerk. Artikel geplaatst in het dagblad "Trouw" d.d. 6 maart 1954

KAARTEN .

Nieuwe kaart van de kwartieren van Eemland en 't Overkwartier in 't Sticht van Utrecht. Uitgegeven te Amsterdam bij Isaak Tirion, 1772

Carte Du Camp d'Utrecht, Commandé par le Général en Chef Marmont

Zeist en omgeving in 1847. Provinciale Planologische Dienst Utrecht

Stafkaart van Zeist en Omgeving. Omstreeks 1915

